

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇEVİRİBİLİM ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇEVİRİ BAĞLAMINDA GERÇEKLİK KİPLİĞİ
KONUSUNA EDİMBİLİMSEL BİR BAKIŞ: ALİCE
HARİKALAR DİYARINDA ÖRNEĞİ

Büşra ÇELİK

2501201893

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Arsun URAS

İSTANBUL – 2024

ÖZ

ÇEVİRİ BAĞLAMINDA GERÇEKLIK KIPLIĞI KONUSUNA EDİMBİLİMSEL BİR BAKIŞ: *ALICE HARİKALAR DİYARINDA* ÖRNEĞİ

BÜŞRA ÇELİK

Bu tez çalışması, konuşan öznenin bir bilgi veya durumun gerçekliğine yönelik tutumunu gösteren gerçeklik kipliği kullanımına odaklanmıştır. Konuşan öznenin öznel bilgisine dayalı bu kullanım; söylemde kesinlik, varsayım, kararsızlık gibi çeşitli işlevler üstlenmektedir. Her dil toplumunun bilginin gerçeklik değerine yaklaşımı farklıdır. İngilizce-Türkçe dil çiftinde olası farklılıkları gözeten bu çalışmada, değerlendirme yapılabilmek için Lewis Carroll'ın çok okunan eserlerinden biri olan *Alice's Adventures in Wonderland* ile Türkçe çevirisi ele alınmıştır. Harikalar diyarına düşen Alice'in, yeni deneyimlediği bu dünyanın ve başından geçenlerin gerçekliğini söylemleriyle sorgulaması, bu tez çalışmasında gerçeklik kipliği kullanımlarını değerlendirmek üzere örnekler sunmuştur. Bu örnekler, Juliane House'ın dilin işlevsel ve edimsel yönünü vurgulayan çeviri değerlendirme modelinde uyguladığı kesit dil çözümlemesi ve metin türü kapsamında değerlendirilmiştir. Metinsel ve metin dışı özelliklerin ön planda olduğu bu model çerçevesinde, iki farklı dilde gerçeklik tutumunun söylemde dilsel ve metinsel kullanım tercihleri ele alınmıştır. Bununla birlikte bu tercihlerin söyleme sağladıkları işlevler, kaynak ve erek metin kapsamında karşılaştırılarak çevirinin işlevsel ve edimsel boyutuna dikkat edilmiştir. Sonuç olarak bu tez çalışması, dilbilgisel bir kullanım olan gerçeklik kipliğinin kaynak metinde dilsel ve söylemsel tercihlere etkisi ve erek metinde çevirmenin buna bağlı tutumlarını ortaya koymaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: İşlevsel-edimsel model, gerçeklik kipliği, çeviri değerlendirme, kesit dil, Alice Harikalar Diyarında

ABSTRACT

A PRAGMATIC APPROACH ON EPISTEMIC MODALITY IN THE CONTEXT OF TRANSLATION: THE CASE OF ALICE'S ADVENTURES IN WONDERLAND

BÜŞRA ÇELİK

This thesis focuses on the use of epistemic modality, which reflects the speaker's attitude toward the truth value of a piece of information or situation. This usage, based on the speaker's subjective knowledge, fulfils various functions in discourse, such as expressing certainty, possibility, or uncertainty. Each linguistic community approaches the truth value of information differently. In this study, which considers possible differences in the English Turkish language pair, *Alice's Adventures in Wonderland*, one of Lewis Carroll's most widely read works, and its Turkish translation have been analysed for evaluation purposes. Alice's verbal questioning of the reality of the new world she falls into and her experiences there provides examples for assessing the use of epistemic modality in this thesis. These examples have been evaluated within the scope of Juliane House's translation assessment model, which emphasizes the functional and pragmatic aspects of language, through register analysis and genre. Within the framework of this model, which highlights both textual and extratextual features, linguistic and textual preferences regarding epistemic stance in discourse across two different languages have been examined. Additionally, the functions these preferences serve in discourse have been compared within the source and target texts, drawing attention to the functional and pragmatic dimensions of the translation. Ultimately, this thesis seeks to reveal the impact of epistemic modality, as a grammatical feature, on linguistic and discursive choices in the source text, as well as the translator's corresponding strategies in the target text.

Keywords: Functional-pragmatic model, epistemic modality, translation assessment, register, Alice's Adventures in Wonderland

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının gerçekleştirilmesinde değerli desteğini esirgemeyen ve bana her zaman yardımcı olan, fazlasıyla uzattığım tez sürecimde umutsuzluğa düştüğüm her an sabırla beni dinleyen ve destekleyen danışmanım Prof. Dr. Arsun Uras’a teşekkür ederim. Ayrıca lisans ve yüksek lisans eğitimimde her zaman pozitif olan ve beni motive eden Dr. Öğretim Üyesi Sinem Canım’a teşekkür ederim. Aynı zamanda akademik anlamda gelişimime katkıda bulunan İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Bölümündeki tüm hocalarıma da teşekkürlerimi sunarım. Tezimi tamamlamaya yakın tüm içtenliği ve cesaretlendirmesiyle tez jürime katılan Marmara Üniversitesi İngilizce Mütercim Tercümanlık bölüm başkanı Doç. Dr. Sevcan Kutlay Yılmaz’a da teşekkürü bir borç bilirim.

Araştırma Görevlisi olarak çalıştığım İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İngilizce Mütercim Tercümanlık bölüm başkanımız Dr. Öğretim Üyesi Hidayet Tuncay’a, tez sürecim boyunca gösterdiği anlayış için teşekkür ederim. Aynı zamanda tezimle ilgili her soruma cevap veren, ofiste çalışırken desteklerini esirgemeyen çalışma arkadaşlarıma da teşekkürlerimi sunarım.

Hayatım boyunca maddi ve manevi her konuda arkamda olan aileme de bu süreçte beni her anlamda destekledikleri için sonsuz teşekkür ederim.

BÜŞRA ÇELİK

İSTANBUL, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	viii
GÖRSELLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DİLBİLGİSEL BİR KULLANIM OLARAK KİPLİK

1.1. Gerçeklik Kipliği (Epistemic Modality)	6
1.2. Gerçeklik Kipliği Üzerine Çeviribilim Çalışmaları.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİDE KALİTE DEĞERLENDİRME

2.1. Juliane House'ın İşlevsel- Edimsel Modeli	21
2.1.2. İşlevsel-Edimsel Model Işığında Metne Özgü İşlev.....	23
2.1.3. İşlevsel-Edimsel Model Açısından Metne Özgü İşlev	26
2.1.3.1. Kesit Dil (Register).....	27
2.1.3.1.1. Söylem Alanı (Field)	28

2.3.1.1.1.1. Konu/Sosyal Eylem (Subject Matter/Social Action).....	29
2.1.3.1.2. Söylem Kipi (Tenor)	32
2.1.3.1.1. Konuşan Öznenin Edinimi (Author's Provenance).....	32
2.1.3.1.2. Sosyal Rol İlişkisi (Social Role Relationship)	33
2.1.3.1.3. Sosyal Tutum (Social Attitude)	33
2.1.3.1.4. Söylem Katılımcıları (Participation)	34
2.1.3.1.3. Söylem Modu (Mode).....	40
2.1.3.1.4. Metin Türü (Genre).....	43
2.1.3. Kaynak Metin İşlevinin Belirlenmesi (Statement of Function)	43
2.1.4. Çeviride Kalitenin Belirlenmesi (Statement of Quality)	45
2.1.4.1. Açık Çeviri (Overt Translation)	46
2.1.4.2. Örtük Çeviri (Covert Translation)	46
2.1.4.2.1. Çeviride Kültürel Filtre (Cultural Filter in Translation)...	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İşlevsel-Edimsel Model Işığında Gerçeklik Kipliği: *Alice Harikalar Diyarında*

3.1. Bütüncü: <i>Alice's Adventures in Wonderland</i> ve Türkçe Çevirisi	49
3.2. <i>Alice's Adventures in Wonderland'e</i> ve Çevirisine Özgü İşlev Şeması	60
3.2.1. Söylem Alanı.....	60
3.2.2. Söylem Kipi	67
3.2.2.1. Konuşan Öznenin Edinimi.....	67

3.2.2.2. Sosyal Rol İlişkisi	75
3.2.2.3. Sosyal Tutum	81
3.2.2.4. Söylem Katılımcıları	84
3.2.3. Söylem Modu	84
3.2.4. Metin Türü	87
3.3. Değerlendirme	87
SONUÇ	89
KAYNAKÇA	94
EKLER	104

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2. 1. Unilever Annual Report (Faaliyet Raporu)	31
---	----

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 2. 1. House'ın Metin Çözümleme Modeli	27
Görsel 2. 2. Unilever Faaliyet Raporu İngilizce III. Kesit	35
Görsel 2. 3. Unilever Faaliyet Raporu Almanca III. Kesit	35
Görsel 2. 4. Unilever Faaliyet Raporu Almancadan İngilizceye Geri Çeviri (BT) ...	35
Görsel 2. 5. Unilever Faaliyet Raporu İngilizce II. Kesit.....	36
Görsel 2. 6. Unilever Faaliyet Raporu Almanca II. Kesit	36
Görsel 2. 7. Unilever Faaliyet Raporu İngilizce IV. Kesit.....	37
Görsel 2. 8. Unilever Faaliyet Raporu İngilizce V. Kesit	37
Görsel 2. 9. Unilever Faaliyet Raporu Almanca I. Kesit	38
Görsel 2. 10. Unilever Faaliyet Raporu Almancadan İngilizceye Geri Çeviri I. Kesit	38
Görsel 2. 11. Unilever Faaliyet Raporu İngilizce I. Kesit	38
Görsel 2. 12. Unilever Faaliyet Raporu İngilizce III. Kesit	41
Görsel 2. 13. Unilever Faaliyet Raporu Almanca III. Kesit	42

Görsel 3. 1. Lewis Carroll'ın kendi el yazısı ve çizimleriyle hazırladığı <i>Alice's Adventures Under Ground</i> eseri.....	50
Görsel 3. 2. <i>Alice's Adventures in Wonderland</i> Eserinin Penguin Bedtime Classics Yayınları	51
Görsel 3. 3. <i>Alice's Adventures in Wonderland</i> Eserinin Pan Macmillan Yayınları Kapak Sayfası.....	52
Görsel 3. 4. <i>Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking Glass</i> Eserinin Oxford Children's Classics Yayınları Kapak Sayfası.....	52
Görsel 3. 5. <i>Alice's Adventures in Wonderland Through the Looking Glass</i> Eserinin Penguin Classics Yayınları Kapak Sayfası.....	53
Görsel 3. 6. <i>Alice's Adventures in Wonderland Through the Looking Glass</i> Eserinin Oxford World's Classics Yayınları Kapak Sayfası.....	53
Görsel 3. 7. <i>Alice Harikalar Diyarında</i> Eserinin Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Yayınevi Kısaltılmış Metin Basımı Kapak Sayfası.....	54

Görsel 3. 8. <i>Alice Harikalar Diyarında</i> Eserinin Ren Çocuk Yayınları Uyarlama Metin Basımı Kapak Sayfası	55
Görsel 3. 9. <i>Alice Harikalar Diyarında</i> Eserinin İletişim Yayınları Çocuk Klasikleri Basımı Kapak Sayfası	55
Görsel 3. 10. <i>Alice Harikalar Ülkesinde</i> Eserinin Can Çocuk Yayınları Basımı Kapak Sayfası	56
Görsel 3. 11. <i>Alice Harikalar Diyarında</i> Eserinin Pogo Yayınları Çocuk Klasikleri Basımı Kapak Sayfası	56
Görsel 3. 12. <i>Alice Harikalar Diyarında</i> Eserinin Encore Yayınları Encore Klasikleri Basımı Kapak Sayfası	57
Görsel 3. 13. <i>Alice Harikalar Diyarında</i> Eserinin Hep Kitap Yayınları Yetişkin Kategorisi Basımı Kapak Sayfası.....	57
Görsel 3. 14. <i>Alice Harikalar Diyarında</i> Eserinin İş Bankası Kültür Yayınları Modern Klasikler Dizisi Basımı Kapak Sayfası	58
Görsel 3. 15. <i>Alice Harikalar Diyarında ve Aynadan İçeri</i> Eserinin İthaki Yayınları Dünya Klasikleri Basımı Kapak Sayfası.....	58

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
akt.	: Aktaran
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çevirmen
EM	: Erek Metin
KM	: Kaynak Metin
s.	: Sayfa
vb.	: Ve benzeri

GİRİŞ

Çeviri, dil ve kültür başta olmak üzere zaman, coğrafya, ideoloji açısından birbirinden uzak toplumlar arasında sosyal etkileşimi sağlayan bir eylemdir. Farklı coğrafyalarda yaşayan insanların yaşam tarzları, sosyal hayatları, alışkanlıkları, duygu ve düşünceleri, edebi üslupları gibi birçok açıdan bilgi sunmaktadır. Bu kapsamda yazınsal metinler, yazarların dilin yaratıcı boyutunu kullandıkları, öznel düşüncelerine ve hayal gücüne yer verdikleri eserlerdir. Yazınsal metin çevirileri de bu açıdan önemli bir konumdadır. Nitekim yazar, yaşadığı toplumla bir bütündür. Kaynak metnin dilini bilen bir okuyucu olarak çevirmen ise iki dil arasında köprü kuran bir aracıdır. Bu köprüyü kurarken yaşadığı toplum ve kültürün şekillendirdiği dilsel özellikleri çeviri eserde yansıtması olasıdır.

Bu tez çalışmasında, dilsel özellikler bağlamında dilbilgisel bir kategori olan gerçeklik kipliği konusu ele alınmıştır. Kiplik, bir dilde konuşan özne veya yazarın bir duruma yönelik olasılık, gereklilik, gerçeklik, izin, niyet gibi öznel tutumlarını söyleme yansıtmasını destekleyen dilbilgisel belirteçtir. Bu doğrultuda, gerçeklik kipliği, bir duruma yönelik kesinlik veya olasılık derecesine bağlı olarak konuşan öznenin tutumunu göstermektedir. Her dilde kesinlik ya da olasılığı ifade etmek dilsel, sözdizimsel ve metinsel olarak çeşitli biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte gerçeklik kipliği, dilin kültürle olan ilişkisi düşünüldüğünde farklı dillerde ve farklı metin türlerinde çeşitli işlevler üstlenmektedir. Ancak literatürde dilbilim disiplini altında gerçeklik kipliği konulu çalışmalar genelde tek dili konu almaktadır. Çeviribilim alanında ise genelde bilimsel metinler üzerinden farklı dil çiftlerinde dilbilgisel düzeyle birlikte anlamsal ve edimsel çeviri kapsamında çalışmaların olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla, bu çalışma İngilizce Türkçe dil çiftinde gerçeklik kipliği kullanımlarının söylemdeki işlevsel görevlerine ve çevirideki yansımalarına yönelik edebi bir eser üzerinden bir değerlendirme yaparak literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Bu çerçevede edebi bir eser olarak Lewis Carroll'ın çok okunan kitabı *Alice's Adventures in Wonderland* ve Türkçe çevirisi çalışmanın bütüncesi olarak seçilmiştir. Bu eser literatürde edebiyat, tiyatro, sinema gibi pek çok alanda farklı çalışmalara konu

olmuştur. Birçok araştırmacı bu öyküyü, katı kurallarıyla bilinen Viktorya döneminde ortaya çıkması, Alice adında gerçek bir çocuktan esinlenerek yazılması, yazar tarafından uydurulan sözcükler ve absürt durumlar içermesi nedeniyle çeşitli araştırmalarda ele almıştır. Çeviribilim alanındaki çalışmalar ise bu eseri daha çok söz oyunları, neolojizm, kültürel motifler kapsamında kaynak metinle karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Ancak *Alice's Adventures in Wonderland* öyküsünün bu konular dışında okura farklı bakış açıları sunduğu gözlemlenmiştir. Öyküde ana karakter Alice, çocukların katı eğitim ve ahlak kuralları ile yetiştirilmesinin savunulduğu bir dönemde yalnız başına maceraya atılan bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Tavşan deliğinden yeni bir dünyaya düşen bu küçük kız, kendi dünyasında öğrendikleriyle yaşadıklarını anlamlandırmaya çalışmaktadır. Ancak bu iki dünyanın kuralları birbirinden farklıdır. Öykü boyunca Alice hem kendi karakteri hem de bu yeni dünyaya yönelik meraklı ve sorgulayıcı tutumunu sürdürmektedir. Öykünün bir nesne veya hayvan tarafından temsil edilen diğer karakterleri için de bu küçük kızın varlığı ve karakteri farklıdır. Kendi dünyalarının kurallarıyla Alice'i sorgularken söylemlerinden emin olduklarını gösteren tutumlar sergilerler. Ancak Alice'in sorgulamaları ve meraklı tutumu karşısında kararsız kaldıkları durumlarla da karşılaşır. Dolayısıyla eser, yazıldığı dönemin sosyal ortamına, karakterlerin birbirine karşı tutumuna, aralarındaki sosyal mesafeye ve gerçekliği sorgulama biçimlerine yönelik birçok örnek barındırmaktadır. Sonuç olarak bu eserde söz oyunları, yazarın kendi ürettiği sözcükler, bilmece, şiirler ve deyimler dışında karakterlerin ortaya koyduğu sorgulayıcı, meraklı ve kararsız tutumun da ön planda olduğunu söylemek mümkündür. Bu da gerçeklik kipliğine yönelik kullanımların sıklığını ortaya koymuştur. Bu kapsamda gerçeklik kipliklerinin öykünün söylemindeki işlevleri belirlenmiş ve erek metinle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Erek metni belirleme sürecinde, *Alice's Adventures in Wonderland* eserinin yazınsal dizgemizde birçok çevirisinin olduğu gözlemlenmiştir. Kısaltılmış veya küçük çocuklar için hazırlanmış versiyonlar, kaynak metnin tam olarak korunduğu erek metinler çocuk ve yetişkin olarak iki farklı dizgede karşımıza çıkmaktadır. Eserin hangi dizgeye ait olduğu konusunda tartışmalar ve çalışmalar devam etmektedir. Bu öykünün yetişkin dizgesindeki çevirilerine yönelik sayıca daha az çalışma olması

dolayısıyla bu çalışmada İthaki Yayınları tarafından yetişkin dizgesinde yayımlanmış olan *Alice Harikalar Diyarında ve Aynadan İçeri* çevirisi tercih edilmiştir. Bununla birlikte çevirmen Kıymet Erzincan Kına'nın "Sunuş" başlıklı yazısında bu eseri yetişkin okurları gözeterek ve İstanbul Türkçesine uygun bir şekilde çevirdiğini belirtmesi bu çeviriyi seçmemizi sağlamıştır.

Bu tez çalışmasının yöntemi olarak kaynak ve erek metni karşılaştırmalı olarak değerlendiren Juliane House'ın işlevsel-edimsel çeviri değerlendirme modeli kullanılmıştır. House (2015), modelinin son versiyonunu *Translation Quality Assessment: Past and Present* isimli kitabında sunmuştur. Kitabın adının kalite (quality) sözcüğünü sunması hata avcılığı olarak algılanmamalıdır. Model, çeviriyi iyi veya kötü olarak öznel bir bağlamda eleştirmeyi amaçlamaz; aksine kesit dili ve metin türü kapsamında sözcüksel, söz dizimsel ve metinsel boyutlara bağlı nesnel bir değerlendirme sunmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda düşünsel ve kişilerarası işleve bağlı olan metne özgü işlevi ön planda tutmaktadır. Dolayısıyla model, metin içi ve metin dışı alanda kapsamlı bir çözümleme sağlayarak kaynak ve erek metnin işlevsel özelliklerini belirlemede kolaylaştırıcı bir yol izlememizi sağlamıştır. Bu yöntem ve ele aldığımız kaynak eser ve çevirisi çerçevesinde bu tez çalışması 3 ana bölüm kapsamında geliştirilmiştir.

Tez çalışmasının birinci bölümünde, konuşan öznenin/yazarın bir bilgi veya durumun gerçekliğine veya doğruluğuna yönelik tutumunu gösteren gerçeklik kipliği ele alınmıştır. Bu kiplik kullanımının farklı dilsel belirteçlerinin yanı sıra söyleme kattığı işlevler ortaya koyulmuştur. Genelde tek dilli çalışmalara konu olan bu dilbilgisel kategorinin, çeviribilim alanındaki araştırmaları derlenmiştir. İngilizce gerçeklik kipliği kullanımlarının Almanca, Farsça ve Çince gibi diğer dillerle karşılaştırmalı olarak incelendiği ve çeviri stratejilerine yönelik sonuçlar ortaya konduğu belirtilmiştir.

İkinci bölümde bu tez çalışmasının yöntemini oluşturan Juliane House'ın işlevsel-edimsel çeviri değerlendirme modeli detaylandırılarak açıklanmıştır. Dil ve metin odaklı bu model detaylı bir metin çözümlemesi sağlamaktadır. Dolayısıyla modeli kuran temel kavramlar ve boyutlar tanımlanmıştır. Bu kapsamda House'ın

çeviriye yönelik bakış açısını sunan yeniden bağlamaştırma, ikincil iletişimsel eylem, eşdeğerlilik, düşünsel işlev, kişilerarası işlev, metne özgü işlev ve metin türü gibi kavramları açıklanmıştır. Bununla birlikte modelin temelini oluşturan ve dilbilimsel alandan ödünç alınan dizgeci işlevsel dilbilgisi kuramına bağlı kesit dil ve bir metni oluşturan söylem alanı, söylem kipi ve söylem modu boyutları ortaya konmuştur. Son olarak modelin işleyişini daha iyi anlayabilmek adına House'ın kitabında bir metin üzerinden modelini uygulama süreci örneklerle sunulmuştur. Bu doğrultuda modelin tüm kavramlarının detaylandırılarak tanıtılmış ve örneklerle desteklenmiş olmasının çeviribilim alanındaki araştırmalara katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Üçüncü bölümde ise çalışmanın veri bütüncesini oluşturan *Alice's Adventures in Wonderland* eseri, modelin boyutları kapsamında konusu ve sosyal eylemi, yazıldığı dönem, yazarı, dönemdeki sosyal rol ilişkisi, sosyal tutum ve metin türü çerçevesinde tanıtılmıştır. Bu kapsamda gerçeklik kipliklerinin, söylem alanı, söylem kipi ve söylem modu boyutları çerçevesinde söylemdeki işlevsel rolleri örnek metin kesitlerinde belirlenmiştir. Bununla birlikte bu işlevlerin metne özgü işlevi belirlemede düşünsel ya da kişiler arası işlevlerden hangisini vurguladığı belirlenmiştir. Aynı boyutlar çerçevesinde erek metin de çözümlenerek gerçeklik kipliklerinin işlevleri ortaya konmuştur. Bu bağlamda 1865 yılında ve Viktorya döneminde bu eseri yayımlayan Lewis Carroll'ın tutumu ile 2009 yılında bu eseri çeviren çevirmenin kullanım tercihleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve çevirmen tercihleri vurgulanmıştır. Sonuç olarak bu tez çalışmasında, iki dilde de metin profili oluşturularak metne özgü işlevi belirlemede gerçeklik kipliğinin düşünsel ve kişiler arası işlevlere yönelik kullanımları değerlendirilmiş olup konuşan öznenin bir duruma yönelik tutumunu göstermede diller arası farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİLBİLGİSEL BİR KULLANIM OLARAK KİPLİK

Çalışmamızın bu bölümünde, konuşan öznenin söyleminin gerçeklik değeri üzerine bilgi sunan gerçeklik kipi (**epistemic modality**)¹ ele alınacaktır. Kip ve kiplik kavramları bu konunun temelini oluşturmaktadır. Literatürde (dilbilim, edimbilim ve anlambilim gibi alanlarda ele alınan) bu kavramlar için ortak bir tanımın olmaması tartışılan bir konu olmaya devam etmektedir. Ancak amacımız tanım çeşitliliği sunmak değil, bu iki kavramın birbiriyle olan ilişkisine değinerek gerçeklik kipliğinin dildeki ve söylemdeki işlevleri üzerine bilgi vermektir.

Kip ve kiplik kavramları literatürde incelendiğinde, birbiriyle ilişkilendirildiği ve benzer tanımların kullanıldığı görülmektedir. Kısaca kiplik, konuşan öznenin tutum ve yorumlarının söyleme yansımasıdır. Olasılık, izin, niyet, gereklilik, emir vb. gibi geniş bir anlam alanına sahiptir. Kip ise, bu anlam alanlarını işaretleyen dilbilgisel bir belirteçtir (Bybee & Fleischman, 1995: 2). Bu iki kavram parça bütün ilişkisi içindedir. Kiplik dillerin anlamsal özelliklerini taşıırken kip sadece küçük biçimsel bir alan kaplamaktadır (Kerimoğlu, 2011: 71; Aslan Demir, 2008: 17). Anlamsal bir üst kategori olarak kabul edilen kiplik, dilbilim alanında üç farklı görüş çerçevesinde ele alınmaktadır. Kiplik, “önermede olasılık veya zorunluluk anlatımı sağlar” tanımının yanı sıra, “öznel görüş bildirir” ya da “olgusalılık (**factaulity**), gerçeklik-gerçekdışılık (**realis- irrealis**) farkını sunan bir kullanımdır,” görüşleri mevcuttur (Narrog, 2005: 168). Kısacası bu görüşler kiplik kavramının olgusal dünya içerisinde olasılık bildiren öznel tutumları gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda konuşan öznenin olası

¹ **Epistemic modality** kavramı, ulusal literatürde farklı terim karşılıkları ile çevrilmiştir: “Bilgi kipliği” (Saat, 2022; Hirik, 2014), “epistemic kiplik” (Üzüm, 2019), “bilgisellik kipi” (Mystridou, 2015), ve “gerçeklik kipi” (Yılmaz & Yılmaz, 2012: 207). Bu çalışmada “epistemic modality” teriminin belirteç anlamında kullanılması durumunda “gerçeklik kipi”, söyleme kattığı anlamsal değerinin vurgulanması durumunda ise “gerçeklik kipliği” olarak kullanılması uygun görülmüştür. Bütüncü olarak ele alacağımız *Alice’s Adventures in Wonderland* kitabının sunduğu hayal dünyası ve konuşan öznelere söylemlerinde gerçeklik derecesine yönelik tutumunu sıklıkla göstermeleri “gerçeklik” kavramını seçmemizi desteklemiştir. Ancak bu kavram kiplik sınıflandırılması temelini oluşturan **realis** (gerçeklik) / **irrealis** (gerçek dışılık) kavramlarıyla karıştırılmamalıdır. Gerçeklik dünyada var olmuş bir olayı betimlerken, gerçek dışılık bunun tam tersini sunarak hayal veya düşünce yoluyla elde edilen olası durumları betimlemektedir (Palmer, 2001:1). Gerçeklik kipi ise bu olası durumlara karşı konuşan öznenin söyleminde öznel gerçeklik değerini işaretleyen belirteçtir (Yılmaz & Yılmaz, 2012).

bir duruma yönelik çeşitli öznel tutumlar göstermesi, kiplik kullanımını farklı başlıklar altında sınıflandırmayı sağlamaktadır.

Kiplik sınıflandırması mantık alanında tartışılan olasılık (**possibility**) ve gereklilik (**necessity**) gibi kavramları temel alır (Lyons, 1977: 787). Bu iki kavram doğrultusunda dilbilimsel çalışmalar yürüten araştırmacılar olasılık/gereklilik ayrımı gözeterek kiplikleri genelde gerçeklik (**epistemic**) ve yükümlülük (**deontic**) şeklinde sınıflanmıştır. Bu iki kategorinin yanı sıra kiplikleri, Lyons, (1977) aletik (**alethic**), gerçeklik, yükümlülük; Sweetser, (1984) kök (**root**) ve gerçeklik; Kratzer, (2012) yükümlülük (**doentic**), bilgi (**epistemic**), yarıdılışsal (**dispositional**); Yılmaz & Yılmaz, (2012) görüş bildiren (**viewpoint marks**), nitelik (**appreciative**), gerçeklik (**epistemic**) olarak sınıflandırmıştır.

1.1. Gerçeklik Kipliği (Epistemic Modality)

Birçok çalışma, gerçeklik kipliğini yükümlülük kipliğinin karşıtı olarak ele almaktadır. İlk kategori konuşan öznenin bilgisine dayanırken, diğeri dış koşulların etkisinde gerçekleşen eylemin gerekliliği veya olasılığıyla ilgilidir (Lyons, 1977:823; Kiefer, 1997: 241). Benzer bir şekilde gerçeklik kipliğini bilgiyle, yükümlülük kipliğini ise kurallar sistemi kapsamında doğru veya yanlış gerekliliklerle ilişkilendiren Portner (2009: 2), bu durumu aşağıda verilen örneklerle açıklamıştır:

1. John must apologize. (John özür dilemelidir.)

2. John must be sick. (John hasta olmalı.)²

İlk örnekte konuşan özne, John'un ne yapması gerektiğine dair görüşünü dile getirmektedir. John dahil olduğu bir durum karşında özür dilemek zorundadır. Zira, konuşan özne doğru veya yanlış kuralı ortaya koymakla yükümlüdür. Ancak ikinci örnekte durum farklıdır. Bu önermede John'un durumuna yönelik öznel bir çıkarımdan bahsetmek mümkündür. Bu örnekte konuşan öznenin öznel yorumu çerçevesinde gerçeklik kipliği önermede yer alırken ilk örnekte konuşan öznenin daha ziyade eylemin gerekliliğine bağlı yükümlülük kipliği söz konusudur.

² Aksi belirtilmediği sürece örneklerin çevirisi tarafımdan yapılmıştır.

Gerçeklik kipliği tanımları literatürde araştırmacıların farklı bakış açıları kapsamında ele alınmıştır. Bu kavram kısaca, konuşan öznenin söyleminin gerçekliğine yönelik bir tutumda bulunması şeklinde açıklanabilir. Palmer’e (2001: 24), göre gerçeklik kipliği aracılığıyla konuşan özne önermesine yönelik gerçeklik durumunu değerlendirir:

“...epistemic modality speakers make judgments about factual status of proposition...”

Coates (1983: 18) ise, önermenin doğruluğuna yönelik güvenini (veya güvensizliğini) vurgular:

“... the speaker’s assumptions or assessment of possibilities and, in most cases, it indicates the speaker’s confidence (or lack of confidence) in the truth of the proposition expressed.”

Lyons’a (1977: 797) göre ise gerçeklik kipliğiyle, konuşan özne önermenin doğruluğuna olan bağlılığını açıkça gösterir:

“...any utterance in which the speaker explicitly qualifies his commitment to the truth of the proposition expressed by the sentence he utters.”

Bybee ve Fleischman’a (1995: 6) göre de konuşan özne, bu kiplik kullanımlarıyla önermesinin gerçekliğine ilişkin tutumunu söylem içinde bir göstermektedir. Araştırmacıların sunduğu gerçeklik kipliğine dair bu tanımlar, gerçeklik kipliğinin farklı anlam alanlarını işaretlediğini göstermektedir. Gerçeğin konuşan öznenin bilgisine göre değiştiğini savunan Frawley’e (1992: 407) göre gerçeklik kipliği, “olasılık, zorunluluk, çıkarım, inanç, aktarım, söylenti, özet, tümevarım, görüş, yükümlenme, varsayım, alıntı, şüphe, kanıt ve kesinlik” gibi anlam alanlarını işaretlemektedir. Palmer (2001: 24-25) ise bu kipliğin işaretlediği anlam alanlarını üç başlıkta toplamaktadır: Olasılık (**speculative**), çıkarım (**deductive**) ve varsayım (**assumptive**).

1. John may be in his Office. (John ofisinde olabilir.)
2. John must be in his Office. (John ofisinde olmalı.)
3. John will be in his Office. (John ofisinde olacaktır.)

İlk cümlede konuşan özne önermesinin doğruluğundan emin değildir. Bu bağlamda somut delillerin olmadığı, olası bir durum söz konusudur. İkinci cümlede ise

John'un ofiste olabileceğine dair göstergelerin olması, bilginin doğruluğunu güçlendirmektedir. Son cümlede ise John hakkında genel bir bilginin olması, geleceğe yönelik daha kesin bir görüş sunmaktadır.

Önermenin doğruluk durumuna yönelik anlam alanlarını işaretleyen gerçeklik kipliği, bazı araştırmacılar tarafından kesinlik derecelerine göre sınıflandırılmıştır. Bybee vd. (1994: 179), “uzak olasılık (**possibility**)”, “yakın olasılık” (**probability**) ve “çıkarımsal kesinlik” (**inferred certainty**) şeklinde bir ayrım ortaya koymuştur. Bu derecelendirme, Nuyts (2016: 38) tarafından da “gerçeklik kipliği en azından olasılık yoluyla mutlak kesinlikten, durumun gerçek olduğuna dair oldukça nötr bir olasılığa doğru giden bir ölçek içerir,” şeklinde açıklanır. Kısacası gerçeklik kipliği, konuşucu veya yazarın bir önermeye yönelik öznel bilgisini ve kesinlik derecesini göstermeye yarayan bir duruş olarak özetlenebilir.

Öte yandan, kesinlik derecesinin yanı sıra gerçeklik kipliği, kibar olma, karasızlık gösterme, destekleme, ikna etme vb. gibi anlamları söylemde vurgulayarak farklı iletişimsel işlevler üstelenebilir. Bir iletişim ortamında gerçeklik tutumu sunmayı tercih eden konuşan özne sadece kendi önermesi değil, muhatapları veya daha geniş sosyal bağlam karşısında bu işlevsel duruşları sergileyebilir. Bu bağlamda gerçeklik ifadeleri, öznelerarası ilişkileri (**intersubjective relations**) gösterebilen kullanımlar olarak kabul edilmektedir (Mortensen, 2012: 229-32). Halliday'ın, konuşan özne ve muhatap arasında gelişen diyalog ortamında gerçeklik kipliğini kişilerarası işlevinin bir parçası olarak tanımlanması bu durumu desteklemektedir (1976: 197). Kişilerarası işlev, sosyal ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesini, sosyal rollerin belirlenmesini, başkaları ile ilişkide olunmasını, duyguların ifade edilip anlaşılmasını sağlayan dilin iletişimsel işlevine hizmet eden bir kavramdır (Halliday, 1970: 143). Sosyal ilişkilerin sürdürülmesini muhatap odaklı (**addressee-oriented**) bir kullanım olarak destekleyen (Coates, 1987: 126) gerçeklik kipliği, sunduğu farklı anlam alanlarıyla çeşitli iletişimsel işlevleri vurgulamaktadır. Araştırmacıların birçoğu, bu iletişimsel işlevleri ortaya çıkarmak için bağlam göz önünde bulundurularak edimbilimsel bir değerlendirme yapmak gerektiğini ileri sürmektedir. Kerimoğlu'nun (2011: 17), “kiplik ifadelerin yorumunda anlambilimin dışarıda bıraktığı kültürel, toplumsal ve bireysel bazı etkenlerin pragmatik bakış açısıyla ele

alınması önemli sonuçlar doğurmuştur,” görüşü edimbilimsel boyutu açıklamaktadır. Bu doğrultuda gerçeklik kipliğini, konuşmacının iletişim anında niyetini ortaya çıkaran edimsel işlevlere sahip bir kullanım olarak tanımlamak mümkündür.

Her dil toplumunun gerçeklik değerine olan yaklaşımı ve kendine özgü değerlendirme biçimi araştırmacıların gerçeklik kipliğini farklı edimsel açılardan değerlendirmesini sağlamıştır. Toplum ve dile göre yorumlanan bu edimsel boyut, konuşan öznenin söyleminde gerçeklik kipliğine dayalı ifade gücünü azaltan “yumuşatma stratejisi” (**hedging strategy**) kapsamında da gelişebilir. Bu strateji, konuşan öznenin önermeyi ifade ediş şeklinde daha kibar olma ve okuyucu veya dinleyiciyle olası sert bir çatışmadan kaçınma isteğine bağlı kiplik kullanımını sağlayabilir. Bu kullanımlar, metnin dolaylı anlatım, kişilerarasılık, muhatap odaklı olma gibi tutumları güçlendirmektedir. Dolayısıyla, konuşan öznenin yumuşatma stratejisi sayesinde dengeli bir yazar-okuyucu veya konuşı-dinleyici ilişkisi kurduğu ileri sürülebilir (Hyland, 1998: 351; Kranich, 2009: 30). Dahası, diyalog şeklinde yazılmış metinlerde bu dengeli ilişkilerin daha görünür olduğunu, bir diyalogun uzamasına veya kısalmasına neden olabileceğini söylemek mümkündür (Mortensen, 2012: 231). Bu nedenle sözlü dil özelliklerine daha çok rastlanan diyaloglar, öznelere karşılıklı etkileşimlerini açıkça görebileceğimiz kiplik incelemelerinde önemli yapılar olarak kabul edilmektedir (Karabağ, 2000: 276). Ancak bu incelemeleri diyalog örnekleriyle sınırlamak doğru değildir. Konuşan özne/yazar, yazılı ya da sözlü dil ayrımı yapmaksızın monolog vb. gibi farklı söylem örneklerinde de kiplik kullanımına yer vermektedir. Bu kullanımların söylemdeki çeşitli işlevlerini ortaya çıkarmak ve sonrasında incelemek için öncelikle dildeki işaretleyicilerini belirlememiz gerekmektedir.

Kiplik kullanımına göre belirlenen işlevler dilde çeşitli yollarla işaretlenebilir. Dolayısıyla, ruh durumu sayısınca kip olduğu görüşü (Dilaçar, 1971: 106), kiplik işaretleyicilerinin çeşitliliğini kanıtlar niteliktedir. Dillerin dilbilgisel açıdan farklı olması nedeniyle bu işaretleyiciler dilden dile değişiklik gösterebilmektedir. Bu durum, araştırmacıların işaretleyicileri sınıflandırmada ortak bir tutum sergileyemediklerinin nedenini açıklamaktadır. von Fintel (2006: 1), sayısız ifade türleri arasından İngilizce örneklerle desteklediği işaretleyicileri sınıflandırır:

- a. Modal Auxiliaries (Yardımcı Fiiler) → Sandy *must/should/might/may/could* be home.
- b. Kiplik Fiiller (Semimodal Verbs) → Sandy *has to/ought to/needs to* be home.
- c. Zarflar (Adverbs) → *Perhaps*, Sandy is home.
- d. İsimler (Nouns) → There is a slight *possibility* that Sandy is home.
- e. Sıfatlar (Adjectives) → It is *far* from necessary that Sandy is home.
- f. Koşul yapıları (Conditionals) → *If the light is on*, Sandy is home.

Ferdinand de Haan ise, *Typological Approaches to Modality* konulu çalışmasında, farklı dillerin kiplik işaretleyicilerini, çeşitli morfolojik, sözdizimsel ve sözcüksel kategorilerde ele alır. Yazar, bu sınıflandırmada kip (**mood**), kiplik ekler (**modal affixes**), ve kiplik durumu (**modal case**) gibi bazı dillerde bulunan işaretleyicilere de yer vermiştir. Kip sistemine sahip dillerde (Antik Yunanca, Latince ve Slav dilleri gibi) kiplik anlamı sağlayan dilbilgisel yapılar, genelde dilek (**subjunctive**) ve haber (**indicative**) kipleridir. Bazı dillerde ise (Türkçe, Tamilce ve Amerika yerli dilleri gibi) kiplik işlevi, fiile eklenen kip ekleriyle sağlanmaktadır. Kuzey Avustralya'nın Tangkic dil ailesinde ise isim (veya fiil) yapısına eklenen dile özgü bir işaretleyici kiplik durumuna örnek oluşturur. Dolayısıyla yazar, işaretleyiciler sınıflandırmasını İngilizceden ve farklı dillerden örnekler vererek belirler:

- 1. Modal auxiliary verbs (Yardımcı Fiiller) → John *must* go to school.
- 2. Mood (Kip) → quid tac-es (Why are you silent?)³
- 3. Modal affixes (Kiplik Ekler) → gel-me-meli-siniz.

(You ought not to come.)⁴

- 4. Lexical means (Sözcüksel araçlar) → Daha az dilbilgiselleşmiş yapılar.⁵

³ Latince'de olgular için kullanılan bildirme kipi (Hale and Buck 1903: 293-294 akt. de Haan, 2006:34.)

⁴ -meli Türkçe gereklilik kipi (Lewis 1967: 125-7 akt. de Haan, 2006:36.)

⁵ There are also less grammaticalized (and more lexical) means of expressing modality. (de Haan, 2006: 37)

5. Modal adverbs and adjectives (Kiplik Zarf ve Sıfatlar) → John is *probably* at home.
6. Modal tags (Kiplik İfadeler) → *I think / I guess / I believe*
7. Modal particles (Kiplik Edatlar) → Affective is *too* a word!
8. Modal case (Kiplik Durumu) → dangka-a burldi-ju yarbuth-*u* thabuju-karra-ngun u
(The man will/can hit the bird with brother's boomerang.)⁶ (de Haan, 2006: 33-40)

Bybee ve Fleischman da (1995: 2) morfolojik, sözcüksel, sözdizimsel sınıflandırmayı destekleyerek tonlama başlığını eklemiştir. Ayrıca, bu sınıflandırmalarda yer alan farklı işaretleyicilerden her birinin kipsel anlam ve işlev çeşitliliği gösterdiğini vurgulamıştır. Örneğin İngilizcede ‘may’ yardımcı fiili, yükümlülük ve gerçeklik kipliği alanında kullanılabilir:

1. You may come in now. (Şimdi içeri girebilirsin).
2. This may be your lucky day! (Bu senin şanslı günün olmalı!)

İlk ifadede yardımcı fiil “izin” anlamı vurgulayarak yükümlülük alanını işaret etmektedir. İkincisinde ise konuşan özne olası bir gerçeklik üzerine yorum yaparak yardımcı fiili gerçeklik kipliği alanında kullanılmaktadır. İki alanda da kullanılan bir diğer yardımcı fiil “must” içinse şu cümleler örnek gösterilebilir:

1. You must be here by seven. (Yediye kadar burada olmalısın.)
2. That must be a mailman at the door. (Kapıdaki postacı olmalı.)

“Must” kullanımı ilk örnekte “zorunluluk” anlamı vurgularken ikincisinde her pazartesi postacının kapıya geldiği bir bağlamda çıkarımsal bir olasılığı (**inferred possibility**) işaretlemektedir (Bybee & Fleischman, 1995: 5). Bu durum, gerçeklik kipliği aracılığıyla sağlanan anlamı belirlemede bağlamın önemini tekrar göstermektedir.

“Must” ve “may” gibi yardımcı fiil yapısındaki işaretleyiciler, çok anlamlı olmalarına rağmen aynı cümlede birden fazla kullanılamazlar. Ancak bir yardımcı fiil

⁶ Örnek cümle Evans’dan (2003: 208) alınmıştır (akt. de Haan, 2006:40).

(örneğin may) ile kiplik zarfın (örneğin possibly) tek cümlede bulunması mümkün olabilir.

1. He may possibly have forgotten. (Muhtemelen unuttu.)

Bu örnekte söyleme olasılık anlamı katan “may” ve “possibly” kiplik işaretleyicileri, kiplik değerlerinin aynı olması sebebiyle kipsel olarak uyumludur (**modally harmonic**). Ancak “may” ve “certainly” işaretleyicilerinin birlikte kullanılmasında durum farklı olacaktır.

2. He may certainly have forgotten. (Kesinlikle unutmuş olabilir.)

“Certainly” kullanımı cümlede “kesinlik” anlamı vurgulamaktadır. Bu durumda “may” ile sağlanan olasılık anlamının baskılandığı söylenebilir. Bir söylemde farklı dereceleri vurgulayan işaretleyicilerin kullanılması kipsel uyumsuzluk (**modally non-harmonic**) göstermektedir (Lyons, 1977: 807-808).

Türkçede kiplik işaretleyicilerine baktığımızda öncelikle kip biçimleri karşımıza çıkmaktadır. “-Abil, -Ar, -mİş, -mAlı,” ekleri bu biçimlere örnek gösterilebilir. Bu biçimler İngilizce “may” ve “must” yardımcı fiillerinde olduğu gibi farklı anlamlar işaretleyebilmektedir. Erk Emeksiz (2008: 56) bu duruma “Emrah yarın gidEbilir.” örneğini verir. Bu cümlede -Ebil eki hem yükümlülük kipliği işlevinde “izin verme”, hem de gerçeklik kipliği olarak “olasılık” anlamını göstermektedir. Ancak Emeksiz (a.g.e.: 57-58), Türkçede kip dışında diğer dilsel araçların da kiplik işlevinde kullanılabileceğini vurguladığı bir sınıflandırma yapar:

1. Belirteçler: Yarın *belki* ayrılırım.

Yarın *kesin*/ mutlaka ayrılırım.

2. Eylemler: Sanırım Hasan mutsuz.

Hasan’ın mutsuz olduğunu *biliyorum*.

Hasan’ın yarın gitmesi *gerekir*.

Evden ayrılmana *izin* vermiyorum.

3. Sıfatlar: Hasan’ın gitmesi *şart* / *lazım*/ *gerekli*/ *zorunlu*

Hasan'ın gitmesi *mümkün/ olası*

4. Adlar: Hasan'ın yarın ayrılma *ihtimali/ olasılığı / zorunluluğu* var.

5. Söylem birimleri: *Meğer, sanki, belki de, güya, herhalde, bence, nasılsa.*

Türkçede kiplik konusunu ele alan *Türkçede Bilgi Kipliği Alanı* doktora tez çalışması ise daha kapsamlı bir sınıflama yaparak kiplik işaretleyicileri, biçimsel, sözcüksel (isim, fiil, zarf), biçimsel-sözcüksel (biçimbirim + sözcük kullanımı ve isim/ fiil + ol- fiili kullanımı), sözdizimsel, söylemsel vb. gibi başlıklar altında toplanmıştır. Sözdizimsel işaretleyiciler arasında bağlaç, edat, ünlem, devrik cümle, soru cümleleri ve tekrar grubu kullanımı yer almaktadır (Saat, 2022: 79). Söylemsel işaretleyiciler ise, kipliğin cümle üstü bir kategori olduğunu göstermektedir. *Türkiye Türkçesinde Söylem ve Bilgi Kipliği İlişkisi* konulu bir makale ise konuşan öznenin bir iletişim durumunda gerçeklik kipliğini, muhatabına karşı suskun kalarak, söylemek istediklerini ima yoluyla ifade ederek, jest ve mimik gibi dil dışı ögeler, eksik cümle, vurgu ve tonlama kullanarak işaretlemesini vurgulamaktadır (Hirik, 2017). Bu doğrultuda, bir iletişim ortamında konuşan özne vurgulamak istediği anlam veya işleve bağlı olarak farklı işaretleyici seçimini yapabilmektedir. Bu seçimin ise, muhatabın bilgi birikimi, sosyal ilişkiler, kültür vb. gibi çeşitli faktörlere bağlı olması mümkündür.

Sonuç olarak gerçeklik kipliği üzerine yapılan incelemeler, bir dilin kullanım biçimlerinin dikkate alınmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, konuşan öznenin bu kipliği yaşadığı toplumun kültür ve iletişimsel özelliklerine bağlı kalarak çeşitli işaretleyicilerle gösterebilmesini değerlendirmek önemlidir. Bu alanda yapılan çalışmalar genelde tek dili konu alan dilbilim, anlambilim, edimbilim gibi disiplinler altında ele alınmıştır. Oysaki, toplumsal ve kültürel özelliklere dayalı işlevlerin iki veya daha fazla dilde kullanımları karşılaştırmak kipliğin ve özellikle gerçeklik kipliğinin, çeviribilim alanında ele alınan çalışmalara konu olabileceğini göstermektedir.

1.2. Gerçeklik Kipliği Üzerine Çeviribilim Çalışmaları

Gerçeklik kipliği üzerine literatürü incelendiğinde, çeviribilimde de bu konuya yönelik çalışmalara yer verildiğini söylememiz mümkündür. Bu alanda güncel araştırmalar, gerçeklik kipliğini iki farklı dilde sadece dilbilgisel düzeyde değil, anlamsal ve edimsel çeviri kapsamında da ele almaktadır. Genelde bilimsel metinler üzerinden geliştirilen bütüncü, sayıca az olsa da edebi metin çevirilerinden oluşabilmektedir.

Popüler bilim metin çevirisi üzerine Svenja Kranich'in (2011) ele aldığı, *To hedge or not to hedge: the use of epistemic modal expressions in popular science in English texts, English-German translations, and German original texts* konulu makalesinde, gerçeklik kiplikleri (might, could, perhaps vb. gibi) yumuşatma stratejisi kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışmada kiplikler, İngilizce popüler bilim metinleri ile Almanca çevirilerinde ve aynı türde orijinal Almanca metinlerde iletişimsel işlevleri açısından incelenmiştir. Bu doğrultuda, İngilizce metinlerde gerçeklik kipliği, daha sık ve olasılık anlamı vurgulamak amacıyla, Almanca metinlerde ise daha az ve yüksek olasılık anlamını göstermek için kullandığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla İngilizcenin dolaylı, muhatap odaklı ve yumuşatma stratejisine daha çok yer verdiği, Almancanın ise doğrudan, içerik odaklı ve daha otoriter bir anlatımı tercih ettiği sonucuna varılmıştır. İngilizceden Almancaya yapılan çevirilerde ise, her iki dilin geleneksel metin özelliklerinin yansıtıldığı dikkat çekmiştir.

Kranich (2009), *Epistemic Modality in English Popular Scientific Texts and Their German Translations* başlıklı diğer çalışmasında ise, gerçeklik kipliği işaretleyicileri (may, might, can ve must) ve Almanca çevirilerini yine popüler bilim metinleri çerçevesinde değerlendirmiştir. Bir metinde belirsiz bir tutumu vurgulamada ve muhatap söyleme dahil etmede etkili olabilen gerçeklik kipliklerini, mevcut iki dil çiftinin iletişimsel tercihleri ve farklılıkları açısından karşılaştırmıştır. Değerlendirme sonucunda, İngilizce metinlerde kesin bir yaklaşımdan kaçınıp okuyucuya özgür bir alan bırakıldığı, Almanca çevirilerde ise okuyucuyu yönlendiren kesin ifadelerle yer verildiği ve böylece küresel ortak dil etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir.

Kranich'in çalışmasına benzer bir şekilde, İngilizcenin Farsça üzerindeki etkisine değinen *Subjective Modality in Persian and English Parallel Texts* (2012) başlıklı makalede, araştırmacılar, gerçeklik kipliğinin öznel görüş bildirdiğini vurgulamıştır. Bu kapsamda, eğitim psikolojisi alanında yazılmış iki farklı dönem aralığını kapsayan 250 kitap ve birçok makaleyi bütüncü olarak ele almıştır. Çalışma, House'ın İşlevsel-Edimsel Çeviri Değerlendirme Modeli'nden açık/örtük çeviri (**overt/covert translation**) ve kültürel filtre (**cultural filter**) kavramlarını temel almıştır. Bu bağlamda, İngilizce kaynak metinlerde belirlediği yardımcı fiillerin (may/might, can ve must), Farsça çevirilerinde işaretlenişini değerlendirilmiş ve ayrıca bu biçimler Farsça orijinal metinlerdeki işaretleyiciler üzerinden de karşılaştırılmıştır. Sonuçlar iki dönem çerçevesinde değerlendirilmiştir. İlk dönem aralığında, Farsça çeviri ve orijinal metinlerde konuşan öznenin yüksek kesinlik derecesi gösteren nesnel tutumunun, İngilizceye özgü daha düşük kesinlik ve öznellik durumundan etkilenmediği tespit edilmiştir. İkinci dönem aralığında ise, açık (**overt**) çevirinin hâkimiyeti sonucunda Farsça çeviri metinler İngilizceden etkilense bile özellikle Farsça orijinal metinler küresel dilden ayrışmaya devam etmiştir.

Yine gerçeklik kipliğini öznellik ile özdeşleştiren *Lexical markers of subjective modality and translation equivalence in English and Polish* başlıklı makalenin yazarı Elżbieta Tabakowska (1989), İngilizceden Lehçe'ye çevrilmiş tarih kitabını bütüncü olarak ele almıştır. İngilizce zarf yapısında kiplik işaretleyicilerini (perhaps, probably, apparently, surely) ve Lehçe eşdeğerlerini işlevsel açıdan değerlendirmiş ve çevirmeni etkileyen faktörleri belirlemeye çalışmıştır. Çevirmenin bir önermeyi, kişisel varsayımları, bağlam, söylem özellikleri, okuyucu vb. gibi faktörler çerçevesinde nesnel ya da öznel açıdan değerlendirdiği süreçte kaynak metin yazarından farklılaştığını vurgulamıştır. Bu doğrultuda çeviri metne özel kiplik kullanımı sonucunda kaynak metinde amaçlanan anlamın farklı bir şekilde algılanabileceğini göstermiştir.

Gerçeklik kipliğini çeviride eşdeğerlilik üzerinden değerlendiren bir diğer çalışma da Audronė Šolienė (2007) tarafından ele alınan *Epistemic Modality in English and Lithuanian Translations* başlıklı bir makaledir. Bu çalışmada, diğerlerinden farklı olarak İngilizce bir kurgu eserde (*Harry Potter and the Sorcerer's Stone*), yardımcı fiil

(may, might ve could) ile kiplik zarf (perhabs ve maybe) işaretleyicilerinin Litvanca erek metinde eşdeğerleri incelenmiştir. Bu dil çiftinde işaretleyicilerin, sözdizimsel ve anlamsal özellikleri karşılaştırılmış, eşdeğerlik açısından çeviri tercihleri betimlenmiştir. Bu doğrultuda, İngilizcede gerçeklik kipliğinin daha çok yardımcı fiil ve zarflarla işaretlendiği, ancak Litvancada fiilden daha çok zarf, edat gibi sözcüklerin bu işlevde kullanıldığı gözlemlenmiştir. Sonuç olarak çevirmenlerin genel olarak eşdeğer olmayan çeviriyi (**non-congruent translation**) veya kiplik işaretleyicilerine yer vermemeyi tercih ettikleri ortaya çıkmıştır.

Šolienė (2016), *(Non)epistemic modality: English must, have to and have got to and their correspondences in Lithuanian* başlıklı bir başka çalışmada, işaretleyicileri üç farklı kiplik türü çerçevesinde değerlendirmiştir. İngilizce/Litvanca ve Litvanca/İngilizce kurgu metinlerinden oluşan bir bütüncede⁷, kaynak metindeki işaretleyicilerin (must, have to ve have got to) kiplik türünü belirlemiş ve erek metinde eşdeğerleri ile karşılaştırmıştır. Bu doğrultuda, İngilizce metinlerde “must” yardımcı fiilinin çoğunlukla gerçeklik kipliği, “have to/have got to” işaretleyicilerinin ise yükümlülük kipliği türünde olduğunu gözlemlemiştir. Litvanca erek metinde ise, gerçeklik kipliği türünde “must” yardımcı fiilinin dilbilgisel eşdeğeri olmayan işaretleyicilerle (zarf gibi) aktarıldığı, “have to/have got to” içinse yükümlülük işlevinde “reikėti” (need) ve “turėti” (must/have to) kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Gerçeklik kipliği zarflarını konu alan *Translating Epistemic Adverbs from English into Spanish: Evidence from a Parallel Corpus* başlıklı çalışmada Noelia Ramón (2009), İngilizce ve İspanyolca paralel metinleri (kurgu, kurgu dışı, gazete, dergi) içeren kapsamlı bir bütüncü kullanmıştır. Kaynak metinde geçen zarf işaretleyicilerinin (certainly, probably, possibly) erek metinde eşdeğerini anlamsal ve işlevsel açıdan değerlendirmiş, ancak farklı çeviri olanaklarından çıkarma (**ommission**) stratejisinin sıklıkla kullanıldığını tespit etmiştir. Araştırmanın sonucunda, çeviri odaklı karşılaştırmalı çalışmaların, kaynak metinde anlamı tespit

⁷ The English-Lithuanian Translation Corpus at the Corpus of the Contemporary Lithuanian Language (bkz: <http://donclaitis.vdu.lt>) (Šolienė, 2016: 93).

ederek erek metindeki anlam kaymalarını belirlemede yararlı olabileceğini vurgulamıştır.

Bir diğer *Epistemic Modality in Translation: Poe's "The Fall of the House of Usher"* başlıklı araştırma yazısında Simon Zupan (2016), İngilizceden Slovenceye gerçeklik kipliği aktarımını edimsel açıdan değerlendirmiştir. Çalışmada ürkütücü ve gizemli unsurlara yer veren Gotik türde kısa bir öyküyü (*The Fall of the House of Usher*) ele almıştır. Bir olaya yönelik belirsizlik tutumunu artıran gerçeklik kipliği ifadelerine (seemed to be, possibly, perhaps vb. gibi) bu öyküde sıkça yer verilmesinin Gotik söylemi güçlendirdiğini savunmuştur. Kaynak metindeki birkaç söylem örneğinde kiplik ifadelerini değerlendirmiş ve erek metinde işlevsel açıdan karşılaştırmıştır. İnceleme sonucunda, Slovence çeviri örneklerinde çıkarma stratejisine başvurulduğunu ya da işaretleyicilerin farklı dilbilgisel yapılarla aktarıldığını gözlemlemiştir. Bu yöntemlerle oluşan erek metindeki anlam kaymaları nedeniyle öyküde yer alan gizemli unsurların yarattığı etkinin tam olarak erek okura yansımadığını vurgulamıştır.

Lisanüstü tezlerde, gerçeklik kipliği ve çevirisini konu alan çalışmalar bulunmaktadır. Pavel Košar (2008) tarafından kaleme alınmış *Epistemic Modal Verbs in Translation* başlıklı yüksek lisans tezinde, İngilizceden Çekçeye çevrilen yardımcı fiiller (must, may, might) anlambilimsel açıdan değerlendirilmiştir. Yazar, altı farklı kurgu eserde, bu kiplik işaretleyicilerin Çekçe çeviri kararlarını incelemiştir. Kaynak metinde bir cümlede birden fazla kiplik ifadenin (yardımcı fiil ve kiplik zarf gibi) bulunduğunu, erek metinde ise daha az kullanılmakla birlikte uygun bir eşdeğerle aktarılmadığını gözlemlemiştir.

A Systemic Approach to Translating Style: A Comparative Study of Four Chinese Translations of Hemingway's The Old Man and the Sea başlıklı doktora tezinde ise Yin Ling Elaine Ng (2009), çeviride biçim konusunu ele almıştır. Bu çalışmada, *The Old Man and the Sea* romanının dört farklı Çince çevirisini, sosyokültürel ve ideolojik bağlamlar kapsamında çeşitli kategorilerde incelemiştir. Kipliklerle ilgili bölümde, gerçeklik kipliği işaretleyicilerinin erek metinlere genelde birebir aktarıldığını tespit etmiştir. Ancak kaynak eserde bazı örneklerde düşük

olasılığı vurgulayan kipliklerin, erek metinlerde aksine yüksek kesinlik derecesini belirttiği sonucuna varmış ya da çıkarma yöntemine başvurulduğunu gözlemlemiştir.

2023 yılında yazılan *A corpus-based contrastive analysis of modal adverbs of certainty in English and Urdu* konulu doktora tezinde Humaira Jehangir, İngilizce ve Urdu dilinde kesinlik derecesi bildiren zarfları incelemiştir. Bu çalışmada 2 farklı bütüncü kullanmıştır: İngilizce/Urduca paralel metinler (EMILLE)⁸ ve tek dilli metinler (web tabanlı haber, sohbet formları). Paralel metinlerde İngilizce zarf işaretleyicilerini ve Urduca eşdeğerlerini belirlemiştir. Tek dilli metinlerde ise, bu işaretleyicilerin kullanım sıklığını ve metin türlerine göre kullanımlarını ele almıştır. Tüm bütüncede, mevcut iki dildeki zarf işaretleyicilerin benzerlik ve farklılıklarını, sözdizimsel özellikler, anlamsal ve edimsel işlevler çerçevesinde incelemiştir. Sonuç olarak her iki bütüncede de Urduca zarf kullanımlarının, İngilizce ile yüksek oranda benzerlik gösterdiğini ancak özellikle çeviri metinlerde her zaman kaynak metnin sağladığı işlevin tam olarak yansıtlamadığını vurgulamıştır.

Gerçeklik kipliği çevrilerini konu alan birtakım çalışmalar çerçevesinde, genel olarak küresel ortak dil İngilizce kaleme alınan kaynak metinlerin tercih edildiğini söylememiz mümkündür. Bu çalışmalarda, İngilizce metinlerde sıklıkla yer verilen gerçeklik kipliği kullanımının olasılık anlamını ön plana çıkarmasıyla, okuyucuya daha özgür bir alan bıraktığı sonucuna değinilmiştir. Ancak Almanca, Farsça ve Çince gibi dillerde yüksek olasılık kullanımına ilişkin kiplik tercihleri okuyucuyu yönlendiren bir işlev sağlamıştır. Ayrıca İngilizcenin söz dizimsel, anlamsal ve işlevsel özelliklerini farklı yapılarla sahip erek diller tam yansıtmada yetersiz kalmıştır. Bu doğrultuda çevirmenler, kaynak metinde gerçeklik kipliğinin işlevini aktarabilmek için farklı çeviri stratejilerine başvurmuş ve çoğunlukla uygun bir yapısal eşdeğer üretememiştir.

Bu çalışmada, *Alice's Adventures in Wonderland* İngilizce kaynak eserde belirlenen gerçeklik kipliği kullanımı ve işlevleri üzerinden, Türkçe erek metinde çeviri kararları ele alınacaktır. Bu kararlar, Juliane House'ın "İşlevsel-Edimsel Çeviri Değerlendirme Modeli" çerçevesinde değerlendirilecektir.

⁸ EMILLE projesi hakkındaki detaylar için bkz: <http://www.emille.lancs.ac.uk/> (Jehangir, 2023:102)

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİDE KALİTE DEĞERLENDİRME

Çeviri kalite değerlendirme, diller ve kültürler arası iletişimi sağlayan çeviri eylemi sonucu ortaya çıkan ürünü ya da süreci inceleyen kavramlardan biridir. Bir ürün olarak kabul edilen erek metin, çeşitli ölçütler kapsamında ele alınmaktadır. Ölçütler, dönemin baskın çeviri yaklaşımı (dilbilimsel, işlevsel, edimbilimsel vb.), erek okuyucu onayı/beklentisi, yayınevinin istekleri ve eleştirmenin bakış açısı gibi unsurlara bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Dolayısıyla değerlendirme kavramına ve sürecine yönelik çeviribilimde görüş birliği sağlanamadığını söylemek mümkündür. Literatürde eleştiri (**criticism**), inceleme/çözümleme (**analysing**), değerlendirme (**assessment**), çeviride kalite değerlendirme (**translation quality assessment**) gibi farklı adlandırmalar da ortak bir yaklaşım olmadığını göstermektedir. Bu çalışmada ‘değerlendirme/kalite değerlendirmesi’ kavramı ön planda tutulacak olsa da araştırmacıların yaklaşımlarında tercih ettiği kavram korunacaktır.

Tarih boyunca araştırmacıların çeviri eylemine yönelik tutumlarının değişmesi değerlendirme ölçütlerini de etkilemiştir. Çeviribilim özerk bir alan olmadan önce erek metinler, sözcük ve tümce düzeyinde daha çok yapısal açıdan ele alınmıştır. Bu nedenle bütüncül bir yaklaşımın ve kuramsal bir çerçevenin olmaması, çeviri yanlışları ya da hatalarını ön plana çıkaran daha öznel değerlendirmelerle sonuçlanmıştır. Alandaki gelişmelerle birlikte iletişimsel işlevin ve kültürel özelliklerin vurgulanması değerlendirmeyi metin düzeyine taşıyarak daha nesnel yaklaşımların gelişmesini sağlamıştır (Kocaman, 1993: 1-2). Öte yandan çeviri sürecinin yazar/çevirmen, kaynak dil/kültür, erek dil/kültür, erek okur gibi birden fazla boyut içermesi ve kuramların çeşitliliği, nesnellik konusunda her zaman bir sorun olmuştur. Çeviri değerlendirmede, doğa bilimlerindeki kesinlik anlayışına ulaşmak zordur, çünkü dil kullanımının öznel bir olgu olması ve mevcut yöntemlerin karmaşıklığı bu duruma izin vermemektedir (Wilss, 1982: 226). Dolayısıyla araştırmacılar ya da eleştirmenler öznellikten sıyrılıp daha nesnel bir değerlendirme sunabilmek adına belirli ölçütlere yer verdikleri modeller üzerinde çalışmıştır.

Bu modeller, araştırmacının/eleştirmenin iyi-kötü, doğru-yanlış, sadık-sadık olmayan gibi erek metne yönelik gelişigüzel yorumlarını sistemli bir değerlendirme kapsamında değiştirmeyi amaçlamaktadır. Broek'e göre nesnellik sağlayan sistemli bir betimleme, çevirinin doğru olup olmamasıyla değil, neden o şekilde çevrildiğiyle ilgili olmalıdır (1985: 58). Ülker İnce de çevirmenin kararları ve ulaşmak istediği amaç saptanmadan, eleştirmenin kafasındaki doğruya göre yanlış bulmasının öznellik içerdiğini savunmaktadır. Ayrıca, Broek'la aynı düşündüğünü ifade ederek daha nesnel bir betimlemede öncelikle kaynak ile erek metnin karşılaştırmalı çözümlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu sürece eleştirmenin öznel yargılarının da dahil olması, nesnelliği korumak adına “çevirmenin normlarını, hangi okur kitlesini düşünerek hangi çeviri yöntemini benimsediğini, amaçladığı şeye ulaşabilmek için izlediği sırayı, yaptığı seçimleri bulup göstermenin” önemini vurgulamaktadır (1993: 5-6). Karşılaştırma sonucunda ise kaynak ve erek metin arasındaki eşdeğerlik düzeyini değerlendirmektedir. Ancak eşdeğerliğin yanı sıra araştırmacılar yeterlilik, işlev odaklılık, uygunluk gibi ölçütlere de modellerinde yer vermektedir.

Çeviri değerlendirmesi için karşılaştırmalı metin çözümleme sürecini savunan araştırmacılardan Catherina Reiss, *Text types, Translation Types and Translation Assessment, Readings in Translation Theory* (1989) başlıklı çalışmasında metin türüne göre işlevlerin belirlenmesini vurgulamıştır. Metin içi ve metin dışı bağlamda kaynak ve erek metni çözümlemeye yönelik bir model oluşturan Christiane Nord (2005) işlevsel eşdeğerliliği ön planda tutmaktadır. Werner Koller (1989) de metinlerin karşılaştırılması gerektiğini belirten metin dışı öğelerle birlikte edimsel eşdeğerliğe yer veren ve bu doğrultuda çeviri amaçlı metin çözümlemesini tercih eden bir diğer araştırmacıdır.

Juliane House da karşılaştırmalı bir metin çözümlemesi sunmaktadır. Dilsel-metinsel özelliklerin vurguladığı bu model dilbilim kuramıyla bağıntılıdır. Bu nedenle dil incelemelerine bilimsel açıdan kesinlik sağlayan bu kuram (Kocaman, 1993: 3) modelin nesnelliğini artırmak için önemli bir konumdadır. Bununla birlikte modelinin farklı metin türleri üzerinde uygulanabilir olması geniş bir değerlendirme alanı sunmaktadır.

2.1. Juliane House’ın İşlevsel- Edimsel Modeli

Juliane House “Translation Quality Assessment” (Çeviride Kalite Değerlendirmesi) başlığı altında işlevsel-edimsel bir model sunmaktadır. House’ın 1977 yılında oluşturduğu bu model, Halliday’in Systemic Functional Linguistics (Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi) kuramının bileşenleriyle 1997’de geliştirilmiş, daha sonra çeviribilimde karşılaştırmalı edimbilim, korpus çalışmaları, küreselleşme ve kültürler arası iletişim alanlarının etkisiyle 2015’te geliştirilmiştir. *Araştırmacının Translation Quality Assessment: Past and Present* isimli kitabıyla güncellenen bu model, çalışmamızın kuramsal ve yöntemsel çerçevesini oluşturacaktır.

House bu modelinde kısaca, işlevsel-edimsel eşdeğerlilik çerçevesinde kaynak ve erek metni söylemin dil içi ve dil dışı boyutlarında çözümleyerek karşılaştırır ve iki metin arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmayı amaçlar. Model, dil-metin odaklı bir incelemenin yanı sıra çeşitli yaklaşımların temellerini de içeren bir derlemedir. Yazar bu modelde, detaylı bir metin incelemesi çerçevesinde bağlam, durumsal bağlam gibi kavramlara yer vererek kesit dili analizine (**register analysis**) önem vermiş; söylenilenin ötesindeki anlamı inceleyen edimbilimsel yaklaşımı benimsemiş; dilin işlevlerini ön planda tutan Prag okulu ile kaynak ve erek okurun iletişimsel koşullarını sorgulayarak kişilerarası işlevi (**interpersonal function**) vurgulayan Halliday’in işlevsel kuramının temellerini ele almıştır.

Modelin bu temellerine dayanarak House, çeviri işlemine yönelik farklı bakış açıları sunar. Bu doğrultuda çeviriyi, kaynak metnin başka bir dilde yeniden bağlamlaştırıldığı (**re-contextualized**) dilsel-metinsel bir işlemin sonucu olarak tanımlar. Ayrıca, bu işlemin birçok dil dışı, bağlamsal etmen ve koşullardan etkilenen karmaşık bir olgu olduğunu da vurgular:

“Translation can be defined as the result of a linguistic-textual operation in which a text in one language is re-contextualized in another language. As a linguistic-textual operation, translation is, however, subject to, and substantially influenced by, a variety of extra-linguistic factors and conditions. It is this interaction between ‘inner’ linguistic-textual and ‘outer’ extra-linguistic, contextual factors that makes translation such a complex phenomenon” (House, 2015: 2).

Çeviri süreci, edimi ve özellikle kalitesinde, işveren, çevirmenin çalışma koşulları ya da metinsel özellikler gibi sınırlar etkili olsa da bu işlemi en temel işleviyle

orijinal metnin başka bir dildeki metinle yer değiştirmesi (**replacement**) olarak tanımlar. Böylece çevirinin, “gerçeğin” yerine geçen ikincil bir iletişimsel eylem (**secondary communication act**) olduğunu belirtir. Bu eylemin, orijinal iletişim olayını yineleyerek dil bariyerini aştığını ileri sürer (2015: 3).

House çevirinin, farklı grup ve kişilere ulaşmada aracı rol üstlenerek kültürler arası iletişimi sağlayan bir eylem olduğunu belirtir. Ancak, mevcut olan bir mesajı erek okuyucuya sunmanın esas olduğunu da vurgular. Ona göre bu eylemin en temel özelliği, hem kaynağın sunduğu mesaja ulaşmak için geriye (**backwards**) hem de erek dilde uygun bir metin türü bulmak için ileriye (**forwards**) yönelik çift taraflı (**double bind**) bir ilişki kurmasıdır:

“...in translation, there is always both an orientation backwards to the existing previous message of the original text and an orientation forwards towards how texts in a corresponding genre are composed in the target language. This type of ‘double-bind’ relationship is a basic characteristic of translation which should not be forgotten” (2015: 2).

Aynı zamanda House, çeviri eyleminde ve işlevsel-edimsel çeviri değerlendirme modelinde eşdeğerliği incelemektedir. Birçok çeviri kuramının temelinde yer alan bu kavram, çeviri değerlendirilmesinin de özünü oluşturmaktadır. Bazı araştırmacılar tarafından aynılık (**sameness**) ya da özdeşlik (**identity**) olarak açıklansa da Latince kökeni ele alındığında aslında eş değer (**equal value**) anlamına gelmektedir (2015: 6). Orijinalin başka bir dilde yeniden üretimi olarak algılanan çeviri, kaynak metin ve olası alıcının iletişimsel koşulları tarafından sınırlanan erek metin arasındaki eşdeğerlik ilişkisini de sunmaktadır. Bu ilişki aynı zamanda iki farklı dil ve kültür arasında anlamın korunmasıyla ilgilidir (2015: 21). Bu doğrultuda House modelin de çeviriye ilişkin, semantik, edimsel ve metinsel olmak üzere üç farklı anlam boyutu ortaya koymaktadır:

Semantik anlam, dilsel birimlerin olası dünyadaki göndermeleriyle olan ilişkisinden oluşur. Bu anlam, gönderim ya da düzanlam olarak da ifade edilebilir. Göstergeler tüm dil toplumlarında ortak olduğu için çeviride semantik eşdeğerlik rahatça görülebilmektedir. **Edimsel anlam** ise göstergelerin aksine gerçek bir bağlamda bir tümcenin kullanım amacını, etkisini ve uygunluğunu inceler. Bu doğrultuda, bir sözcenin (utterance) potansiyel anlamlarını tartışan edimbilim, sosyal

davranışları açığa çıkaran konuşma ortamlarında konuşan özne, muhatap, bağlam arasındaki dinamik ilişkiden doğan anlamla ilgilenir. Anlamın bu yönü, “bir ifadenin belirli bir duruma özgü kullanımıdır” (House, 2015: 22). **Metinsel anlam** ise daha çok metin oluşturma süreciyle ilgilidir. Metinler cümlelerin birbiriyle ilişki kurduğu daha büyük parçalardır. Bu ilişkiler farklı metinsel göstergeler aracılığıyla sağlanmaktadır: Bir sözcenin konusuna dair söyleneni kapsayan konu-yorum dizilişleri (**theme-rheme sequences**); bir ögenin sözce zincirinde başka bir biçimle yeniden oluşumu (**occurrences of pro-forms**); bağlamdaki anlama uygun sözcüğü belirlemek amacıyla diğer sözcük seçeneklerini ayıran sına işlemleri sürecindeki değişimler (**substitutions**); bir anlamın birden fazla dilsel göstergelerini kapsayan eşgönderim (**co-reference**); anlamı aksatmayacak şekilde kimi öğelerin eksik kullanımlarıyla ilgili eksilti (**ellipsis**) ve bir ögenin sözcede daha önce kullanılmış bir biçime gönderme yapması sonucu gerçekleşen yinelem (**anaphora**) vb. gibi. Bu göstergeler etrafında oluşan metinsel anlamların çeviride eşdeğeri sağlanmalıdır (a.g.e.: 22). Dolayısıyla House, bu üç anlam boyutu kapsamında çeviriyi tekrar tanımlar:

“From these three aspects of meaning regarded as relevant for translation, we can derive a working definition of translation: translation is the replacement of a text in the source language by a semantically and pragmatically equivalent text in the target language... an adequate translation text is a pragmatically and semantically equivalent one. As a first requirement for this equivalence, it is posited that a translation text has a function equivalent to that of its source text (a.g.e.: 23).”

Dolayısıyla yeterli bir çeviri, özellikle edimsel ve anlamsal açıdan eşdeğer olmalıdır. Bu doğrultuda çeviri metnin, kaynak metne eşdeğer bir işleve sahip olması gereklidir. House modeline göre önemli bir kavram olan “metne özgü işlev” (**individual text’s function**) ya da metin işlevi (**text’s function**), birçok dilbilimcinin öne sürdüğü dil işlevlerinden ayrılmaktadır. House’ın savunduğu, “Functions of language are not functions of texts!” görüşü, metin işlevine öncelik tanımaktadır (a.g.e.: 23). Öte yandan metne özgü işlev kavramının, M. A. K Halliday’in Dizgeci-İşlevsel Dilbilgisi (DİD) kuramındaki “Metafunctions of Language” (Dilin Üst İşlevleri) olan evrensel işlevlere dayandığını vurgulamak da gereklidir.

2.1.2. İşlevsel-Edimsel Model Işığında Metne Özgü İşlev

20. yüzyıl ortasında gelişen, Avrupa Dilbilim Geleneğine dayanan DİD kuramı, dili biçimsel açıdan irdeleyen geleneksel dilbilgisinin aksine anlamsal ve işlevsel bir

bakış açısı sunmaktadır. Dil, anlam oluşturmaya yönelik dizgeler ve seçimler ağı olması nedeniyle farklı anlam potansiyelleri barındırmaktadır. Bu doğrultuda DİD, dilbilgisel kurallardan çok, dilin işlevsel açıdan kullanımıyla ilgilenmektedir.

Dil en basit tanımıyla, toplumlar arası iletişimi sağlayan bir araçtır. İngiliz Dilbilimci Halliday'e göre dil, sosyal bir sürecin ürünüdür. Bu, dilin anlam oluştururken sosyal bir dizgeye bağlı olduğunu göstermektedir (Halliday, 1978: 1-2). Başka bir ifadeyle dil, sosyokültürel bağlamda yorumlanabilen göstergesel kavramlardan oluşan bir dizgedir. Böylece kültürün de bu dizgeyi şekillendiren bir olgu olduğunu söylemek mümkündür.

Kültür ve sosyal yapılar arasındaki bağlantılara önem veren Halliday DİD kuramında, dil kullanımını işlevsel açıdan metin ve söylem boyutunda incelemektedir. Dil, insan deneyimine dayalı sonsuz sayıda anlam potansiyeli sağlayan seçenekler sunmaktadır. Bu seçenekler arasından konuşucunun seçimleri anlamı oluşturmaktadır. Metin ise, bu anlamsal potansiyelin gerçekleştiği bir seçim sürecidir.

The meanings are the selections made by the speaker from the options that constitute the *meaning potential*; text is the actualisation of this meaning potential, the process of semantic choice (1978: 122).⁹

Anlam, DİD kuramı için dil dizgesinde öncelikli bir konudur. Düşünsel (**ideational**), kişilerarası (**interpersonal**) ve metinsel (**textual**) olarak üç üst işlev (**metafunctions**) içerir. Bu işlevler, her dile ve sosyal bağlama özgü anlam bileşenlerini (**modes of meaning**) temsil eder ve dizgesel bir ağ olan dilin anlam potansiyellerini ortaya çıkarır. Bu açıdan, üst işlevlerin ürünü olan metin, farklı anlamsal melodilerin iç içe geçtiği çok sesli bir bütündür (Halliday, 1978: 112).

Düşünsel işlev (Ideational Function), konuşucunun kültürel yaşantısının, çevresinin dışı vurumu ve dünyayı algılama biçimidir. Başka bir ifadeyle, söylemi oluştururken etkilendiği bireysel deneyimleri içermektedir. **Kişilerarası işlev (Interpersonal Function)**, dilin etkileşim özelliği ve toplumsal ilişkilerle ilgilidir. Halliday'e göre bu işlev, konuşucunun bir iletişim bağlamında tutum ve yargılarını ifade ederek muhatapın tutum ve davranışlarını etkileme çabasına dayanmaktadır.

⁹ Vurgu original metindedir.

Konuşucular arasındaki ilişkinin kurulması ve sürdürülmesinde etkilidir. **Metinsel işlev (Textual Function)** ise, konuşan öznenin metin üretme potansiyeliyle ilgilidir. Dilsel ve dil dışı etkenlere bağlıdır. Bu işlev, düşünsel ve kişilerarası işlevlerin sağladığı metinsel anlama dayalı olarak ortaya çıkmaktadır (Halliday, 1978:112).

DİD kuramının düşünsel ve kişilerarası temel evrensel işlevleri, House'ın işlevsel-edimsel çeviri eleştirisi modelinde ele aldığı metne özgü işlevin bileşenleridir. Ancak metinsel işlev, diğer iki işlevin etkin olmasını sağlayan dilsel ögeler arasındaki bağıntı dizgesiyle ilgili olup gerçek bir işlev değildir. House (2018: 73-74) için düşünsel işlev, konuşan öznenin eylemlerine dair bilgilendirici (**informing**) konumdayken, kişilerarası işlev konuşma ortamında rolleri, kip ve kiplik yapıları kapsamında soru sorma, emir ya da öneri verme gibi söylem işlevlerini ortaya çıkaran sosyalleşmeyi (**socializing**) vurgulamaktadır. Bununla birlikte aslında dile ait olan bu iki işlevsel bileşen çeviride kalite değerlendirme (**translation quality assesment**) açısından da gereklidir:

Translation quality assessment, like language itself, has two functional components, an ideational and an interpersonal one, that lead to two separable steps: the first and primary one referring to linguistic analysis, description and explanation based on knowledge and research; the second and secondary one referring to value judgments, social and ethical questions of relevance and personal taste. In the study of translation, we need both. Judging without analysing is irresponsible, and analysing without judging is pointless. To judge is easy, to understand less so (...) (a.g.e. :96).

Bu değerlendirme sürecinin gerçekleştiği iki aşamalı, işlevsel bileşenlerden ilki (düşünsel), bilgi ve araştırmaya dayalı dilbilimsel çözümleme, tanımlama ve açıklama işlemlerini içermektedir. İkincisi (kişilerarası) ise değer yargılarını, sosyal ve etik uygunluk sorunlarını ve kişisel beğenileri işaret etmektedir. House (2015: 142) çeviri çalışmalarında bu iki bileşenin gerekliliğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, çeviri değerlendirmesi için hem kaynak hem de erek metni “çözümlemeden eleştirmenin ya da eleştirmeden çözümlemenin” doğru olmadığını söylemek mümkündür.

Kısacası, 1997 çalışmasına eklenen 2015 modelinde bu bileşenleri dilsel-edimsel açıdan çözümlemek metne özgü işlevi ortaya çıkarmak adına önemlidir. Bu doğrultuda House, tümdengelimsel bir yaklaşımla metin çözümleme sürecinde farklı aşamalar içeren bir çeviri değerlendirme modeli sunmaktadır.

2.1.3. İşlevsel-Edimsel Model Açısından Metne Özgü İşlev

İşlevsel-edimsel çeviri değerlendirme modeli, yeterli bir çeviriyi işlevsel açıdan kaynak metne eşdeğer tutarak metin odaklı bir değerlendirme sunmaktadır. Her metin çeşitli ortam ve koşul kapsamında farklı işlevlerin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu doğrultuda House’a göre en basit tanımıyla metne özgü işlev ya da metin işlevi, “belirli bir durumsal bağlamda (**context of situation**) metnin kullanımıdır (**application (or use)**)” (2015: 26).

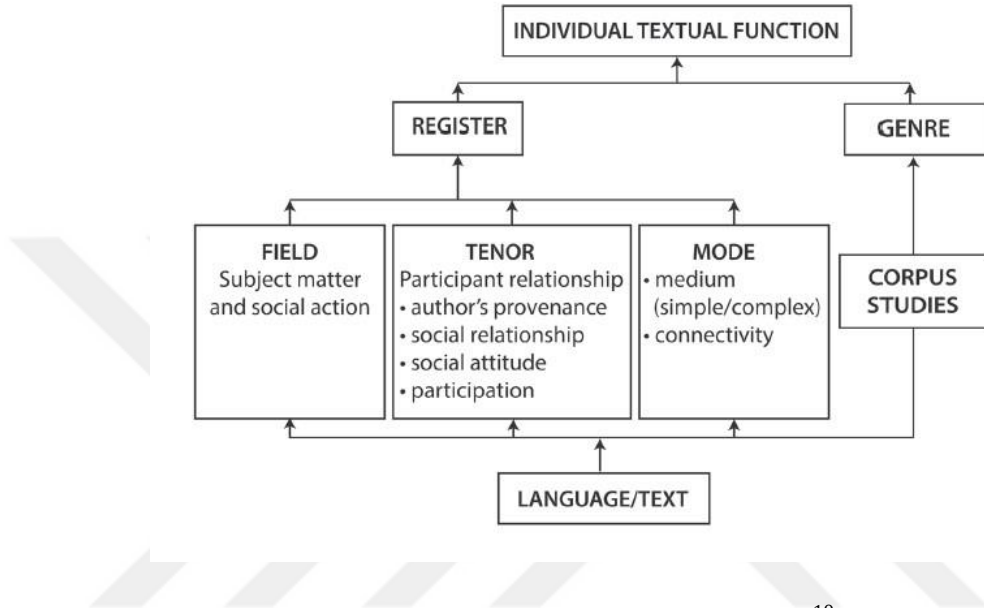
Durumsal bağlam, işlevi ortaya çıkaran metinsel araçları içeren ve modelin temelini oluşturan kavramlardan biridir. Ancak bu bağlamı çözümlemek amacıyla daha kapsayıcı bir kavram olan kültürel bağlam (**context of culture**) da ele alınmalıdır. Her bir dilin kültürel gerçekliği ifade edişi ve şekillendirmesi farklı olduğu için çevirinin rolü de kültürlerarası iletişimi sağlamaya yöneliktir. Bu doğrultuda çeviri sürecinde, kaynak metindeki sözcük, ifade, söylem vb. gibi dilsel birimlerin anlamları ancak kültürel bağlamda ele alındığında anlaşılır olacaktır (House, 2018: 20).

Kültürel bağlamın anlamı yorumlamada sağladığı art alan bilgisinin yanı sıra işlevsel-edimsel modelde öncelenen durumsal bağlam, metni doğrudan etkileyen unsurları barındırması açısından önemlidir. Bağlam (**con-text**), “metninle birlikte olan” (**with the text**) ya da söylenenin/yazılanın ötesine geçebilir. Başka bir ifadeyle bir metni oluşturan ve yorumlanmasında etkili olan durumları içermektedir (House, 2015: 26). Dolayısıyla metin ile durumsal bağlam birbiriyle ilişkili iki kavram olarak kabul edilmektedir:

“...the context of situation in which the text unfolds is encapsulated in the text through a systematic relationship between the social environment on the one hand and the functional organization of language on the other. The text must therefore refer to the particular situation enveloping it, and for this a way must be found for breaking down the broad notion of “context of situation” into manageable parts, i.e., particular features of the context of situation or “situational dimensions” (House, 2001: 248).

Durumsal bağlam, sosyal çevre ve dilin işlevsel düzenlenişi arasındaki dizgesel ilişki sonucunda metinde açığa çıkmaktadır. Bir metin onu çevreleyen belirli bir durumu gösterir. Bu nedenle geniş kapsamı olan durumsal bağlam, çözümlenebilmesi açısından “belirli durumsal bağlam özelliklerine” (**particular features of the context of situation**) ya da “durumsal boyutlara” (**situational dimensions**) ayrıştırılmalıdır.

Sonuç olarak House, Dil/Metin düzleminde bu durumsal boyutları çözümlediği bir metin profili (**textual profile**) sunmaktadır (Görsel 2.1). Bu profilde, kaynak ve erek metne özgü işlevleri belirlemek ve karşılaştırmak için durumsal boyutlar iki aşamada incelenmektedir: Kesit Dili (**Register**) ve Metin Türü (**Genre**).

Görsel 2. 1. House'ın Metin Çözümleme Modeli¹⁰ (2015: 127)

2.1.3.1. Kesit Dil (Register)

Kesit dil, Halliday'ın DİD kuramında yer verdiği temel kavramlardan biridir. Bu kurama göre dil, anlam oluşturmada sonsuz seçenekler sunan sosyokültürel bağlamla ilişkili bir dizge ağıdır. Konuşan özne ya da yazar, metin üretiminde farklı durumlarda dilsel seçimlerine bağlı anlamı oluştururlar. Her bir durumun kendine özgü sosyal bağlamı vardır. Bu doğrultuda Halliday'e göre kesit dil, konuşan özne ya da yazarın belirli bir durum için anlamsal öğeler arasından düzenlendiği, “mevcut sosyal bağlamda ulaşılabilen anlam potansiyelidir (**meaning potential**)” (1978: 11). Hatim ve Mason (1990: 83-84) da kesit dilini, “iletilmek istenen her türlü anlamı taşıyan ve konuşucuların satır aralarında kalan anlamsal olmakla birlikte etkileyici değerleri de sezgisel olarak fark etmesini sağlayan göstergeler kaynağı” şeklinde tanımlayarak bu yaklaşımı desteklemiştir.

¹⁰ House'ın 2015 Metin Çözümleme Modeli Şeması orijinal şeklinde ve özgün dilinde verilmiştir. Modeldeki boyutlar(kavramlar) sırasıyla metin içinde Türkçesi verilmiş ve tanımlanmıştır.

Kesit dil çözümlemesi (**register analysis**) ise, metinde belirli bir durumda bu anlam potansiyelini oluşturmak için sözcüksel öğelerin ve dilbilgisel yapıların seçimini etkileyen boyutları ele almaktadır. Bu boyutlar, metin içi ve metin dışı özelliklerin ortaya çıktığı söylem alanı (**field**), söylem kipi (**tenor**) ve söylem modudur (**mode**).

Halliday'ın bir metni farklı boyutlarda incelediği bu yaklaşım, çeviribilim alanındaki çalışmalar için de yararlı olmuştur. Araştırmacılardan biri olan Neslihan Kansu Yetkiner (2016: 26), nezaket çevirilerine yönelik çalışmasında kaynak ve erek metin arasında gerçek bir işlevsel eşdeğerlilik sağlamak için kesit dili çözümlemesi yapılmasının etkili olduğunu belirtmiştir. Metnin içeriğinin dilbilimsel açıdan incelenmesi, biçimsel farklılıkların ve metin içindeki tüm metinler arası dinamiklerin belirlenmesiyle kapsamlı bir çözümleme sağlandığını vurgulamıştır.

House, çeviri değerlendirme modelinde kesit dili, erek metinde edimsel ve anlamsal eşdeğerliliği sorgulayabilmek için kaynak metni oluşturan durumsal boyutları çözümleme aşamasında bir araç olarak kullanmaktadır. Dolayısıyla öncelikle kaynak metin için, dilsel ve metinsel özellikleri içeren metne özgü işleve bağlı bir metin profili (**textual profile**) ortaya çıkarmaktadır. Daha sonra aynı işlemi erek metin için de uygulamaktadır.

Kaynak ve erek metni karşılaştırmalı olarak ele alan bu çeviri değerlendirme modelinde kesit dil, metin ve durum bağlam arasındaki ilişkide dil kullanımının işlevsel çeşitliliğini (**functional varieties**) göstermektedir. Metin bağlamında gelişen dile özgü özelliklere bağlı bu işlevsel çeşitlilik, konuşan öznenin ya da yazarın bireysel dil kullanımıyla sınırlıdır (House, 2015: 64). House, bu dil kullanımlarını, söylem alanı, söylem kipi ve söylem modu boyutlarında değerlendirmiş ve her bir boyutu alt boyutlarda ele almıştır: Söylem alanı, konu/sosyal eylem; söylem kipi, konuşan öznenin edinimi, sosyal rol ilişkisi, sosyal tutum, söylem katılımcıları, söylem modu: yazılı ya da sözlü iletişim ortamı (basit/karmaşık) ve bağlantısallık.

2.1.3.1.1. Söylem Alanı (Field)

Söylem alanı, konu (**topic/subject matter**) ve içerik (**content**) ile, sosyo kültürel ortama bağlı metni oluşturan amaçları kapsamaktadır (Hatim and Mason,

1990: 48). Başka bir ifadeyle metin konusuna ilişkin belirli bir topluma ait sosyal eylemleri (**social actions**) göstermektedir. Sosyal eylemler, konuşan öznenin/yazarın, metnin içeriği kapsamında iletmek istediği mesaja yönelik dil kullanımıyla açığa çıkmaktadır.

Erek okura benzer bir söylem alanı sunmak isteyen çevirmenin de mesajın içine gizlenmiş bu eylemleri ön planda tutması gerekmektedir. Ancak dil kullanımında kültürün etkisinin yadsınamayacağından toplumların mesajı aktarma biçimi birbirinden farklı olacaktır. Örneğin İngilizce yazılmış bilimsel bir metindeki kavram ve terimlerin, kısıtlı tercihler sunan başka bir dile çevirisi benzer bir söylem alanı yaratmayı zorlaştırmaktadır. Gerçeküstü olayların ön planda olduğu ve yazarın hayal gücüne bağlı fantastik bir romanın sunduğu temalara uygun sözcüksel öğeleri belirlemek de çevirmenin tercihlerinde dikkatli olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla söylem alanın kapsadığı metnin konusunu ve amacını belirginleştirmek için konuşan öznenin/yazarın ve çevirmenin sözcüksel (**lexical**) tercihleri değerlendirilmektedir.

2.3.1.1.1. Konu/Sosyal Eylem (Subject Matter/Social Action)

House'a (2015: 64) göre bir metnin söylem alanında, sosyal eylemleri açığa çıkaran dil kullanımı, sözcüksel öğeler (**lexical means**), semantik alanlar (**lexical fields**) ve süreçler (**processes**) çerçevesinde değerlendirilir. **Sözcüksel öğeler**, belirli bir alana özgü (**specialized**), genel (**general**) ve yaygın (**popular**) şeklinde ayrılır. Bu ayırım, sözcüksel öğelerin ayrıntı (**granularity**) düzeyini belirler. Örneğin İngilizcede şarap içmek için kullanılan nesne, "glass" (**bardak**) ya da ayrıntı düzeyi kapsamında "wine glass" (**kadeh**) sözcüğü ile verilebilir. Ayrıca, günlük dilde yazılmış bir metin ile alan terimlerinin kullanıldığı teknik bir metin arasında sözcük kullanım düzeyindeki farklılıklar da bu durumu destekler niteliktedir.

Translation Quality Assessment: Past and Present kitabında House (2015), çeviri değerlendirme modeli kapsamında İngilizceden Almancaya çevrilmiş "Unilever" şirketinin faaliyet raporunda (**annual report**) kurumsal amaçlarını ifade eden beş paragraflık bir metni ele almıştır. Rapor, çok uluslu, küresel çapta faaliyet gösteren bu şirketin çıkarlarını, hedeflerini, stratejilerini, değerlerini sunmakla birlikte çalışanların şirkete olan güvenine ilişkin yol gösterici ilkeler konusunda teşvik edici

bir metindir. House, sözcüksel ögeleri değerlendirdiği bu İngilizce metinde, ayrıntı düzeyinden uzak, olumlu çağrışımlar ileten, basit, kolay anlaşılır sözcüklerin (**simple, easy comprehensible lexical items**) ve sıradan eşdizimlerin (**cliche collocations**) kullanıldığını belirtmiştir. Raporda yer verilen “-everyday needs”, “-the people everywhere”, “-long term success”, “-new ideas and learn continuously” gibi sözcükleri ayrıntı düzeyinden uzak kullanımlar olarak değerlendirmiştir. Ayrıca karşılaştırma (**comparative**) ve üstünlük (**superlative**) bildirme sıfatlarına dayalı öznel değerlendirmelere yer verildiğini de eklemiştir.

Söylem alanı değerlendirmede ikinci aşama **semantik alan** ise, bir metnin konusuna veya alanına özgü bir grup sözcüksel ögeler arasındaki anlamsal ilişkiyi göstermektedir. Örneğin, rüzgâr, yağmur, fırtına, sel, sıcaklık vb. gibi sözcükler hava durumu üzerine semantik bir alan oluşturmaktadır. Sözcüksel ögeler ve semantik alanın birbiriyle ilişkili olduğu açıktır. House da (2015: 130), şirketin faaliyet raporunu değerlendirirken sözcüksel ögelere göre semantik alanları belirlemiştir. Teşvik edici sözcük ögelerini, insan davranışı (**human behaviour**), inanç (**beliefs**); bilgilendirici olanlarını ise bilgi sunma (**knowledge**) gibi semantik alanlar olarak gruplandırmıştır.

Son olarak House, bu ilk boyutta DİD kuramının geçişlilik (**transivity**) dizgesine bağlı süreç türleri kapsamında eylem seçimlerini ele almıştır. Geçişlilik, konuşan özne/yazarın dünya deneyimine ve yaşantısına bağlı süreçleri içeren, düşüncesini muhatabına aktarırken yararlandığı dilbilgisel bir dizgedir. Süreçler temelde maddesel (**material**), zihinsel (**mental**) ve ilişkisel (**relational**) olarak sınıflandırılır. Maddesel süreçler, dış dünyaya ait deneyim ile olayları ve gerçekleştiren kişileri; zihinsel süreçler, konuşan öznenin daha çok iç dünyasını açıklamaya yönelik olmakla birlikte dış dünyada gerçekleşen durumlara karşı tepki, istek ve duygusunu; ilişkisel süreçler ise, deneyimleri nitelemeyi ya da tanımlamayı içermektedir (Halliday, 1994: 106-107). Bu bağlamda House (2018: 87), incelediği metinlerde yapma ve etme eylemlerini (**verbs of doing**) maddesel; iç dünyaya yönelik bilgi sunan düşünme (**thinking**), inanma (**believing**) ve fikir belirtme (**opining**) eylemlerini zihinsel; bir şeyi tanımlamak için kullanılan olma (**being or having**) eylemini ilişkisel süreç altında ele almıştır. Faaliyet raporu örneğinde şirketin, duygu, niyet ve inançlarını gösteren

baskın eylemlerin (Örn: We *believe*¹¹ that to succeed requires...) zihinsel süreçlere ve hedeflerini tanımlayan eylemlerin (Örn: Our purpose in Unilever *is to meet* the everyday needs...) ise ilişkisel süreçlere ait olduğunu belirtmiştir (2015: 127).

Kaynak metinde sözcüksel öge seçimlerini bu üç aşamada çözümleyen House, aynı işlemi Almanca çeviri metin için de yapmıştır. Sonuç olarak İngilizce metnin aksine çeviride sözcüksel öge seçimlerinin daha olumsuz, saldırgan ve doğrudan bir anlatım sunduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte kaynak metinde şirket ile çalışanlar arasındaki ilişkiyi ifade etmeye yarayan soyut ve mecazi anlatımın çeviride somut ve doğrudan olan dil kullanımlarıyla sağlandığını vurgulamıştır. Eylem tercihlerinin de çeviride daha maddesel süreçlerden yana olması bu somut anlatımı desteklemiştir (2015: 136). Aşağıdaki tablo, House'ın söylem alanı boyutunda ileri sürdüğü bu seçim farklılıklarını ortaya koymaktadır:

İngilizce Kaynak Metin	Almanca Çeviri Metin
our <i>purpose</i> is to meet	unsere Anstrengungen darauf konzentrieren
	(concentrate our <i>efforts</i>)
to working together <i>effectively</i> ¹²	wenn wir effizient und mit aller
	(if we work together <i>efficiently</i>)
This <i>is</i> Unilever's road to	Dies tun wir für
	(This we <i>do</i> for)

Tablo 2. 1. Unilever Annual Report (Faaliyet Raporu)

Özetle House, çeviri değerlendirme modelinin ilk aşamasını oluşturan söylem alanını belirlemek için öncelikle kaynak metnin konusunun ele alınması gerektiğini belirtir. Daha sonra konuyu belirginleştiren sözcük seçimlerinin ayrıntılı olarak değerlendirilmesini önerir. Bu değerlendirme sürecinde, sözcüklerin konuya yönelik kullanım amaçlarını ele alarak metinde verilmek istenen asıl mesajı ulaşmayı

¹¹ Aksi belirtilmedikçe örnek cümlelerdeki vurgu tez yazarına aittir.

¹² “Effectively (etkili bir şekilde)” olumlu bir sonuçla ilgilidir, ancak “efficiently (daha verimli bir şekilde)” bir talep doğrultusunda azami performansa yönelik baskı içeren bir sözcüktür” (House, 2015: 136).

hedeflemenin önemini vurgular. Farklı bir toplumun ürünü olan çeviri metne gelince, kaynak metin söylem alanının yeniden oluşturulmasının uygun olabileceğini öne sürer. Bu nedenle, çevirmenin konuyu anlatmak için tercih ettiği sözcüksel öğelere, semantik alanlara ve süreç türlerine bağlı olarak sunduğu mesajın kaynakla uyumunu değerlendirmektedir. Değerlendirme sonucunda kaynak ve erek metnin söylem alanının eşleşme (**match**) durumlarını ortaya çıkarmaktadır.

2.1.3.1.2. Söylem Kipi (Tenor)

Söylem kipi, konuşan özne/yazar ve muhatapları arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Konuşan öznenin/yazarın söylemindeki tutumunu etkileyen faktörler ve muhataplarına yönelik çeşitli hitap biçimleri bu kapsamda dört alt boyutta değerlendirilmektedir: Konuşan öznenin edinimi, sosyal rol ilişkisi, sosyal tutum ve söylem katılımcıları.

Kaynak metin aracılığıyla okuru ile ilişki kuran yazar, bir roman ele alınıyorsa kurgulanmış karakterler aracılığıyla mesajını iletmektedir. Bu nedenle karakterlerin arasındaki ilişkiyle gelişen söylemin işlevinin de açığa çıkarılması önemlidir. Yazar-okur, yazar-karakterler, karakterler-okur şeklinde bir bağlantı olduğunu söylemek mümkündür. Aynı durum erek metin için de geçerli olacaktır. Çevirmen, yazarın kaynak okuruyla kurduğu ilişkiyi erek okura da sağlayabilmek için bu bağlantıyı çözmelidir. Bununla birlikte erek kültürün ilişki yapısını da dikkat ederek dil kullanımın tercihlerini belirlemelidir. Dolayısıyla, söylem kipi (**tenor**), sadece sözcüksel boyutu ele alan söylem alanına (**field**) kıyasla, konuşan özne/yazarın dil kullanım tercihlerini sözcüksel (**lexical**) ve sözdizimsel (**syntactic**) açıdan ele almaktadır.

2.1.3.1.1. Konuşan Öznenin Edinimi (Author's Provenance)

Konuşan öznenin/yazarın yaşadığı tarihsel dönemin, coğrafi ortamın ve sosyokültürel yapının dil kullanımına etkisi gözetilmektedir. Bununla birlikte söyleminde sunduğu içerik ve üstlendiği iletişimsel görev karşısında duygusal duruşu yani kişisel bakış açısı ele alınmaktadır. Aynı unsurlar çevirmen için de geçerlidir. Örneğin bir çevirmen eski zamanlarda yazılmış bir eseri çeviriyor olabilir. Dolayısıyla çevirmenin yaşadığı ortam ve bireysel tutumu çeviri sürecini etkilemektedir.

2.1.3.1.2. Sosyal Rol İlişkisi (Social Role Relationship)

Konuşan özne ve muhataplar arasındaki simetrik (dayanışma veya eşitliğin varlığı ile işaretlenen) veya asimetrik (bir tür otoritenin varlığı ile işaretlenen) rol ilişkisini incelenmektedir. Konuşan öznenin muhatap(lar) karşısındaki sosyal rolü göz önünde bulundurulurken, konumsal rolü (öğretmen, rahip) ve daha geçici durumsal rolü (hapishanedeki ziyaretçi, belirli bir olaydaki konuşmacı) de dikkate alınmaktadır (House, 2015: 29).

Kaynak metinde karakterler arasındaki ilişki, yazarın iletmek istediği mesajı anlamak için önemlidir. Ayrıca yazarın yaşadığı dönemde toplumun sosyal ortamına yönelik de fikir vermektedir. Karakterlerin sahip olduğu özellikler çerçevesinde tutumları birbirinden ayrılmaktadır. Örneğin anne ve çocuk arasındaki bir diyalogla polis ve suçlu arasındaki diyalog birbirinden farklı olacaktır. Dolayısıyla çevirmen de bu rollerin bilincinde olarak erek metinde benzer bir ilişki kurmaya çalışmalıdır. Ancak iki farklı kültürde sosyal rol ilişkisi açısından uyumsuzluklar olabileceğini de unutmamalıdır.

2.1.3.1.3. Sosyal Tutum (Social Attitude)

Konuşan özne ve muhatapları arasındaki resmiyetle sonuçlanan sosyal mesafe veya yakınlık derecesi ele alınmaktadır. House modelinin bu aşamasında Joos (1961) tarafından önerilen ve beş farklı resmiyet seviyesinden oluşan üslup ayrımını benimsemektedir. Bu kapsamda, soğuk (**frozen**) resmi (**formal**), tartışmacı (**consultative**), gündelik (**casual**) ve samimi (**intimate**) nitelikte üslupları sıralamaktadır.

Kaynak ve erek metin için, soğuk üslup, konuşan özne ve muhatapları arasındaki üst düzey resmiyeti; resmi üslup, muhatapın söyleme katılımının büyük ölçüde ihmalini; tartışmacı üslup, konuşan öznenin muhatabıyla yakınlık ilişkisine göre, ortak ya da ortak olmayan bir konuda, doğrudan veya dolaylı anlatımla mesajın anlaşılabilir olma durumunu; gündelik üslup, ortak bilgi dışında, yakın bir ilişkide katılımcıların düşüncelerini ya da isteklerini doğrudan paylaşma durumunu; samimi üslup ise kişisel olarak birbirine çok yakın olan katılımcılar arasında üst düzey ortak bilginin mevcut olduğu dil kullanımını gösterir (House, 2015:30-1).

2.1.3.1.4. Söylem Katılımcıları (Participation)

Söylemin monolog ya da diyaloglardan oluşmasıyla ilgilidir. Bu bağlamda, konuşan özne dışında konuşma ortamında başka bir katılımcı yoksa katılım durumu basit (**simple**) olarak kabul edilir. Ancak birden fazla konuşmacının olduğu ortamda bu durum karmaşık (**complex**) olarak ifade edilir (House, 2015:29). Katılımcıları belirlemede zamir ve ünlem kullanımları ile bildirme, emir ve soru cümleleri arasında geçişlerin dikkate alınması da önemlidir. Çevirmen de katılımcıların durumunun farkında olmalıdır. Örneğin, sözlü dil kullanımlarının ön planda olduğu tiyatro metinlerinde karşılıklı konuşmaların yer aldığı bağlamları çözümlemesi gereklidir.

House, yukarıda sıralanan söylem kipi (**tenor**) alt boyutlarını, Unilever şirketinin faaliyet raporu ve çevirisi kapsamında sırasıyla değerlendirmiştir.

-Söylem kipi (Unilever şirketinin faaliyet raporu ve çevirisi)

-Konuşan Öznenin Edinimi

(i)*Yazarın sosyal ve coğrafi konumu (Author's temporal, social and geographical provenance):*

KM (İngilizce) ve EM (Almanca): Unilever şirketi faaliyet raporu yazarının (veya yazarlarının) ve çevirmenin yaşadığı dönem ya da bölge belirtilmemiştir.

(ii)*Yazarın bireysel (duygusal ve düşünsel) tutumu (Author's personal (emotional and intellectual stance):*

KM: Yazar söyleminde kişisel bakış açısı ve duygusuna yer vermiştir. Şirketin başarısı konusunda, yazarın iyimser ve inançlı tutumunu (**optimism, hope and conviction in the company's success**) çalışanlara (muhatabına) aktarmaya yönelik dilsel tercihleri bu durumu kanıtlar niteliktedir.

EM: Kaynak metne kıyasla daha az duygusal ve olumlu yönlendirmelere yer verilmiştir. Çalışanlara (muhatabına) karşı daha talepkâr, teşvik edici, tarafsız, nesnel ve somuttur. İngilizce metin oldukça pozitif bir anlatımıyla küresel olsa da çeviri metin daha sınırlı bir erişime (**limited reach**) sahiptir (House, 2015: 137).

*Sözcüksel öğeler (**lexical means**) ve farklılıklar (**lexical differences**)

KM: Yazar raporda sıklıkla olumlu anlamlarda sözcükler ve eşdizimler (everyday, everywhere, wealth of knowledge vb. gibi) kullanmıştır. Ayrıca metindeki duygu yoğunluğunu arttıran üstünlük bildirme sıfatlarına (**the highest standarts**) da yer vermiştir.

EM: Daha az olumlu sözcükler, eşdizimler ve üstünlük bildirme sıfatları içermektedir. House, şirketin faaliyet raporu ve çevirisinden örneklerle bu değerlendirme sonucuna ulaşmıştır. Bir örnek vermek gerekirse;

III	1	Our long term success requires a total commitment
	2	to exceptional standards of performance and
	3	productivity, to working together effectively and
	4	to a willingness to embrace new ideas and learn
	5	continuously.

Görsel 2. 2. Unilever Faaliyet Raporu İngilizce III. Kesit (House, 2015: 128)

III	1	Unser langfristiger Erfolg ist nur möglich, wenn wir uns
	2	außergewöhnliche Standards hinsichtlich Leistung und
	3	Produktivität setzen, und wenn wir effizient und mit aller
	4	Bereitschaft zusammenarbeiten, neue Ideen durchzusetzen
	5	und immer wieder neu hinzuzulernen.

Görsel 2. 3. Unilever Faaliyet Raporu Almanca III. Kesit (House, 2015: 129)

[BT: Our long-term success will only be possible, if we set ourselves exceptional standards with respect to performance and productivity, and if we work together efficiently and with all willingness to push through new ideas and always keep learning anew.]

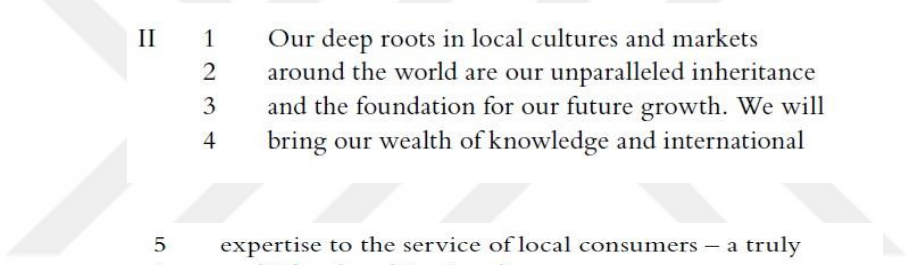
Görsel 2. 4. Unilever Faaliyet Raporu Almancadan İngilizceye Geri Çeviri (BT)
(House, 2015: 129)

Bu örnek bağlamında, KM’de “learn continously” (sürekli öğrenme) ifadesi olumlu bir anlam içermektedir. Ancak EM’de “immer wieder neu hinzuzulernen” (yeni

şeyler öğrenmeye devam etmek) kullanımı, “immer wieder (again and again)”¹³ ifadesiyle yapılanın yeterli olmadığına ilişkin eleştirel bir tutumu belirtmektedir. Bu eleştirel tutumu gösteren olumsuz ifadeyi House, “olumsuz bir gölge anlam (**negative shadow meaning**)” deyimiyle açıklamaktadır. Nitekim bu yetersizliği vurgulayan EM’deki “neu” sözcüğü (İngilizce GÇ: anew), KM’de devamlılık gösteren “continuously” kullanımı ile zıtlık göstermektedir (House, 2015: 137).

*Sözdizimsel yapı (**syntactical means**) ve farklılıklar (**syntactical differences**):

KM: Paragraflar karmaşık ve uzun cümleler içermektedir. Ancak yan cümlelerin çoğu, kolaylıkla çözümlenebilen ve anlaşılabilen ekleyici bağlama öğelerinden oluşmaktadır (**additive paratactic constructions**).

-
- II 1 Our deep roots in local cultures and markets
 2 around the world are our unparalleled inheritance
 3 and the foundation for our future growth. We will
 4 bring our wealth of knowledge and international

 5 expertise to the service of local consumers – a truly
 6 multi-local multinational.

Görsel 2. 5. Unilever Faaliyet Raporu İngilizce II. Kesit (House, 2015: 127-8)

- II 1 Wir sind in allen Teilen der Welt mit denjenigen Kulturen
 2 und Märkten tief verwurzelt. Dies ist ein großes Kapital,
 3 auf dem unser künftiges Wachstum fußt. Unser Wissen und
 4 unsere internationale Expertise kommen allen Kunden
 5 an allen Orten dieser Welt zugute. Damit sind wir ein
 6 multinationales Unternehmen mit multi-lokaler Ausrichtung.

Görsel 2. 6. Unilever Faaliyet Raporu Almanca II. Kesit (House, 2015: 128)

EM: Almanca çeviri metinde, iyelik zamiri “unser” kullanımıyla ifadenin başlaması (unser wissen und unsere international Expertise...), şirketin bilgi ve uluslararası uzmanlığa sahip olduğunu vurgulamaktadır. Oysaki İngilizce metinde

¹³ time and (time) again again and again; repeatedly *I asked her time and (time) again not to do that.*

Bkz: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/german-english/immer-wieder?q=immer+wieder>

(Çevrim içi)

özne durumundaki “we” şahıs zamiri, eyleyen rolüyle etken varlığını (active voice) belirginleştirerek şirketin muhatabına sunacağı hizmeti ön plana çıkarmaktadır.

-Sosyal Rol İlişkisi

KM: Yazarlar çok uluslu Unilever şirketinin üyeleridir. Muhataplar ise diğer çalışanlar ve şirketin amaçları konusunda ikna edilmesi gereken dış okuyuculardır. House, raporda çalışanların şirkete yönelik aidiyet (**belonging to the company**) ve şirketin hedeflerine güven (**believing in its purpose**) duygularının desteklendiğini gözlemlemiştir. Metin söyleminde emreden bir anlatım tarzı yerine, muhatabı kazanmak (**won over**) amacıyla son derece olumlu bir tutumun sergilendiğini belirtmiştir. Bu nedenle KM’de rol ilişkisinin simetrik olduğu sonucuna varmıştır (House, 2015: 131).

EM: Almanca çeviri metinde ise, muhatabını güçlü bir şekilde etkilemek için talepkâr eylemlerde daha doğrudan ve açık bir dil kullanılmıştır. Daha kısaltılmış, koşullandırılmış, sınırlandırılmış kısmi kuralcı ifadelerle bu eylemler şirketin felsefesini vurgulamıştır. Bu doğrultuda EM, KM’ye kıyasla özel bir kitleye hitap etmeyi amaçlamıştır.

***Sözcüksel öğeler ve farklılıklar**

IV	1	We believe that to succeed requires the highest
	2	standards of corporate behaviour towards our
	3	employees, consumers and the societies and
	4	world in which we live.

Görsel 2. 7. Unilever Faaliyet Raporu İngilizce IV. Kesit (House, 2015: 128)

V	1	This is Unilever’s road to sustainable, profitable
	2	growth for our business and long term value
	3	creation for our shareholders and employees.

Görsel 2. 8. Unilever Faaliyet Raporu İngilizce V. Kesit (House, 2015: 128)

KM’de şirket çalışanlarını ikna etmek ve teşvik etmek için olumlu sözcükler (believe) ve eşdizimlere (the highest standarts, long term value creation) yer

verilmiştir. Bu rapor kesitinde (IV, V) “employess” (çalışanlar) sözcüğünün kullanımı, metin yazarı ile çalışanları arasında eşitlik ilişkisini bozarak istemeden hiyerarşik bir durum yaratmıştır.

I	1	Wir als Unilever konzentrieren unsere Anstrengungen
	2	weltweit darauf, den täglichen Bedarf der Menschen zu
	3	befriedigen. Hierbei ist es wichtig, die künftigen Wünsche
	4	unserer Verbraucher und Kunden zu erkennen, um kreativ
	5	mit wettbewerbsfähigen Marken- und Servicekonzepten
	6	ihre Lebensqualität zu verbessern.

Görsel 2. 9. Unilever Faaliyet Raporu Almanca I. Kesit (House, 2015: 128)

[BT: We as Unilever concentrate our efforts worldwide to satisfy the daily demand of people. In this respect it is important to recognize the future wishes of our consumers and customers in order to improve creatively their quality of life with competitive brands and service concepts.]

Görsel 2. 10. Unilever Faaliyet Raporu Almancadan İngilizceye Geri Çeviri I. Kesit (House, 2015: 128)

Almanca “ihre Lebensqualität” (their quality of life) olan çevirisi kaynak metinle karşılaştırıldığında, İngilizce “the quality of life” (bkz. Görsel 2.11) ifadesinin daha genel ve küresel kapsam içerdiği görülmüştür. EM’de daha olumsuz çağrışımlı sözcüklere ve açık uyarılara yer verilmiştir.

*Sözdizimsel yapı ve farklılıklar:

I	1	Our purpose in Unilever is to meet the everyday
	2	needs of the people everywhere – to anticipate the
	3	aspirations of our consumers and customers and to
	4	respond creatively and competitively with branded
	5	products and services which raise the quality of life.

Görsel 2. 11. Unilever Faaliyet Raporu İngilizce I. Kesit (House, 2015: 127)

KM İngilizce metinde “We” (biz) ve “Our” (bizim) gibi kapsayıcı şahıs zamirleri sıklıkla kullanılmıştır. Muhatabına karşı daha az müdahaleyi, dolaylı yoldan talepleri, niyet beyanlarını ve ikna edici eylemleri göstermek için dilbilgisel metaforlar göze çarpmıştır. Örneğin, “we do X” (Biz X’İ yaparız) kullanımı yerine “Our purpose ... is to X” (Amacımız... X’tir.) tercihi, dolaylı anlatımı sağlamak için kullanılan

dilbilgisel bir metafordur. “Our” zamiri ile gerçekleştirilen bu dolaylı anlatım tekniği, raporun diğer paragraflarında da (“Our deep roots...” “Our long term success...”) yer almıştır.

EM Almanca metinde ise dilbilgisel metaforlara yer verilmeden doğrudan bir anlatım tercih edilmiştir. Örneğin, “Wir als Unilever konzentrieren unsere Anstrengungen” (We as Unilever concentrate our efforts) kararı, kaynak metinde dolaylı bir anlatım içeren “Our purpose in Unilever is to meet” ifadesi için kullanılmıştır.

-Sosyal tutum

Üslup açısından KM’de, şirketin tüm çalışanlarının kolaylıkla anlayabileceği günlük İngilizce kullanılmıştır. EM’de ise ekonomik, ticari bir metne uygun olabilecek daha teknik terimlere yer verilmiştir.

***Sözcüksel öğeler ve farklılıklar**

KM: Uzman olmayanların da anlayabileceği, günlük İngilizcede kullanılan sözcüklere (purpose, consumers, products vb.) ve eşdizimlere (everyday needs, long term value vb.) yer verilmiştir.

EM: Ticari terimlere daha fazla yer verilmiştir. İngilizce metinde sıradan kullanım olan “branded products and services” (markalı ürünler ve hizmetler), Almancaya “wettbewerbsfähige Marken- und Servicekonzepte” (competitive brands and service concepts) rekabetçi tutumu destekleyen meslek argosuna (business slang) ait bir ifadeyle aktarılmıştır.

***Sözdizimsel yapı ve farklılıklar:**

Kaynak metin, karmaşık bir yapıda olsa da “and” gibi basit ekleyici bağlama öğeleri sayesinde kolay anlaşılabilir niteliktedir. Ancak erek metin, “If” gibi koşullu kullanımlar içerdiği için daha karmaşık bir yapıya sahiptir.

-Söylem Katılımcıları

Kaynak metin, dolaylı yoldan muhataba (şirket çalışanları) yönelikken erek metin muhatabın dahil olmasına ilişkin talebin dile getirildiği bir monologdur.

*Sözdizimsel yapı ve farklılıklar

Şirket faaliyeti raporunu oluşturan sözdizimsel yapı, söylem katılımcıları açısından belirleyici olmaktadır. Örneğin KM’de “we” (biz) şahıs ve “our” (bizim) iyelik zamirlerinin sıklıkla kullanımı, muhataba yönelik etkileşimsel bağlamı oluşturma çabasını göstermektedir. EM’de ise çoğunlukla “unser” (bizim) iyelik zamirine yer verilmesi, muhatabın (şirket çalışanları) dahil ve ait olması gerektiğini savunan şirket odaklı bir yaklaşım sunmaktadır.

2.1.3.1.3. Söylem Modu (Mode)

Kesit dil sınıflandırmasının son basamağı olan söylem modu, bir metinde yazılı ya da sözlü iletişim ortamı (**medium**) ile konu-yorum (**theme-rheme**), tutarlılık (**coherence**) ve uyum (**cohesion**) açısından bağlantısallık (**connectivity**) durumunu kapsamaktadır (House, 2015: 129). House iletişim ortamını öncelikle basit (**simple**) veya karmaşık (**complex**) olarak ayırmaktadır. Basit ortamı okunmak için yazılan metinlerin oluşturduğunu belirtmektedir. Karmaşık ortamı ise Michael Gregory’nin (1967) *Aspects of Varieties Differentiation* başlıklı çalışmasından uyarladığı sözlü dil özellikleri içeren yazılı metinleri üç kategoride sınıflandırmaktadır: Görsel işitsel medya, tiyatro, politik konuşma metinleri gibi seslendirme metinleri (**to be spoken as if not written**);¹⁴ ayinler, radyo-televizyon haberleri, yolcu talimatları, akademik konferans bildirileri vb. hitabet metinleri (**to be spoken**); diyalog ve monolog içeren roman, hikaye gibi sözlü dil ağırlıklı yazılı metinler (**to be read as if heard**). Bu kapsamda, karmaşık ortamdaki metinlerin, “basit yapı, eksilteli cümle, belirli bir anlatım tekniği, konu-yorum sıralaması, kiplik ve yönlendirici (**gambit**) kullanımlara bağlı öznellik ve artıkbilgi/laf kalabalığı (**reduncancy**)” gibi sözlü dile ait özelliklerini vurgulamaktadır (a.g.e.: 28).

Söylem modu, sözcüksel, sözdizimsel kapsamın yanı sıra metinsel düzeyde daha geniş bir değerlendirme sunmaktadır. Bu metinsel ögeler, tutarlılık ve uyum gibi metin özelliklerini ortaya çıkarmak için konu yapısını (**thematic structure**) belirlemektedir. Bu bağlamda sözcük tekrarı (**repetition**), eş anlam (**synonymy**) ve yinelem (**anaphora**) vb. gibi kullanımlara rastlanmaktadır. Ayrıca and’ gibi bağlayıcı

¹⁴ Türkçe eşdeğer ifadeler tarafımızca önerilmektedir.

(**additive**); ‘but’, “however” gibi karşıtlık bildiren (**adversative**) cümle bağlaçları (*clausal linkage*) da metinsel uyum açısından önemlidir. İkonik bağlantılar (*iconic linkage*) ise iki ya da daha fazla cümle arasındaki paralel yapı sayesinde tutarlılığı ortaya koymaktadır (a.g.e.: 32). Erek metinde de benzer metinsel özelliklerin sağlanması gerekmektedir.

Bu doğrultuda House, Unilever şirketinin faaliyet raporunda yer alan söylem modu örneklerini değerlendirmektedir.

-Söylem Modu

(i)İletişim Ortamı ve Bağlantısallık (Medium and Connectivity)

KM: Karmaşık, yüksek sesle okumaya uygun yazılı bir metindir ya da yazılı bir metin olmadığı izlenimini vermek için tasarlanmış herhangi bir sözlü söylem metnidir.

EM: Basit yazılı bir metindir. KM’ye kıyasla bilgilendirici ve tarafsızdır.

***Sözcüksel öğeler ve farklılıklar**

İngilizce metinde (KM) sıklıkla soyut, duygusal içerikli sözcükler (purpose, needs, aspirations, eşdizimler (quality of life) ve metaforlar kullanılmıştır. Almanca metinde (EM) ise, günlük dile kıyasla çoğunlukla “wettbewerbsfähige Marken- und Servicekonzepte” (competitive brands and service concepts) gibi meslek terminolojisine uygun ifadelere yer verilmiştir.

***Sözdizimsel öğeler ve farklılıklar**

III	1	Our long term success requires a total commitment
	2	to exceptional standards of performance and
	3	productivity, to working together effectively and
	4	to a willingness to embrace new ideas and learn
	5	continuously.

Görsel 2. 12. Unilever Faaliyet Raporu İngilizce III. Kesit (House, 2015: 128)

III	1	Unser langfristiger Erfolg ist nur möglich, wenn wir uns
	2	außergewöhnliche Standards hinsichtlich Leistung und
	3	Produktivität setzen, und wenn wir effizient und mit aller
	4	Bereitschaft zusammenarbeiten, neue Ideen durchzusetzen
	5	und immer wieder neu hinzuzulernen.

Görsel 2. 13. Unilever Faaliyet Raporu Almanca III. Kesit (House, 2015: 129)

KM: Bağlaç kullanılmadan ifadelerin sıralandığı eklemeli karmaşık yapıya sahiptir. (requierse...to; to working together...). Bilişsel akıcılığı sağlayan sözlü bir sunum niteliğindedir.

EM: Sözdizimsel açıdan ‘wenn’ gibi bağlaçların kullanımıyla okuyucu dostu bir yapı (reader-friendly structures) korunamamıştır.

***Metinsel Ögeler ve farklılıklar**

İngilizce metinde (KM) sözcük tekrarı (everywhere, everday vb.) ve biçimsel açıdan dilbilgisel paralellik (to infinitive kullanımı: to meet, to anticiapte vb.) görülmektedir. Bu yapı, metnin “işlevini” (**mission**) duygusallık, biçemsellik ve tutarlılık açısından daha etkili kılmaktadır. Dolayısıyla metindeki sözcük tekrarı ve dilbilgisel paralelliğin oldukça etkili bir sonuç ifadesine doğru muhatabını özenle yönlendirmekte ve ikna etmektedir. Tutarlılık açısından paragraf başı gibi sözcük tekrarı ve dilbilgisel paralellik içermeyen Almanca metinde (EM) ise sonuç ifadesi, muhatabı yönlendirmede daha az etkilidir.

Özetle, çevirinin kaynak metnin işlevini korumasını gerektiğini vurgulayan House, öncelikle durumsal bağlama odaklanmaktadır. Durumsal bağlam, farklı boyutlarda kaynak metnin işlevini sunan dilsel araçları içermektedir. Bu araçlar, Hallidey’den ödünç alınan ve geliştirilen kesit dili çözümlemesi kapsamında ele alınmaktadır. Çözümlemenin sözcüksel, sözdizimsel ve metinsel açıdan gerçekleştirilmesi detaylı bir metin profili ortaya çıkarmaktadır. Sözcüksel ögelerin ve dilbilgisel yapıların seçimine yönelik bilgi sağlayan bu profil hem metniçi hem de metin dışı sosyo-kültürel özellikleri de sunmaktadır. Ancak House’a göre sadece kesit dili çözümlemesi bir metnin işlevini anlamak için yeterli değildir. Bu nedenle modeline ikinci bir aşama olan metin türünü (genre) eklemiştir.

2.1.3.1.4. Metin Türü (Genre)

İşlevsel-edimsel çeviri değerlendirme modelinin ilk aşaması kesit dil, dilbilimsel açıdan metnin mikro yapısına ışık tutarken metin türü, genel özelliklerini gösteren makro yapıya yönelik ayrıntıları içermektedir. Bu ayrıntılar, belirli dil/kültür topluluğunda aynı amaçla üretilen metinlerin sahip oldukları ortak işlevi anlamak için daha kapsamlı bir görüş sağlamaktadır. Bu nedenle House'a (2015: 65) göre metin türünü belirlemek model için önemli bir aşamadır.

Metin türü, kültürel bağlamı sunması nedeniyle dilsel düzeydeki göstergelerin yanı sıra bir metni oluşumundaki daha derin yapıları anlamlandırmada çevirmene ya da eleştirmene katkı sağlaması açısından önemlidir. Her metin türü, farklı amaca yönelik belirli bir dil kullanımını gerektirmektedir. Örneğin bir kullanım kılavuzu ile edebi bir metin, dilsel özellikler ve işlevleri bakımından farklılık göstermektedir. Çeviri işlemi söz konusu olduğunda ise, iki farklı kültürdeki metin gelenekleri de dikkate alınmalıdır. Bu doğrultuda çevirmen, kültürel özellikleri barındıran metin türünü belirleyerek kaynak metnin işlevine eşdeğer bir erek metin ortaya koymalıdır.

2.1.3. Kaynak Metin İşlevinin Belirlenmesi (Statement of Function)

House'ın modeline göre kaynak metnin işlevi, kesit dili çözümlemesi ile durumsal bağlam, metin türü belirlemesiyle de kültürel bağlam kapsamında açığa çıkmaktadır. Düşünsel (**ideational**) ve kişilerarası (**interpersonal**) olmak üzere iki üst işlev barındırmaktadır. Kaynak metinde sözcüksel ve sözdizimsel tercihlere bağlı durumsal (söylem alanı, söylem kipi, söylem modu) ve kültürel bağlamın/boyutun etkilediği bu iki üst işlevin, eşdeğer olarak erek metinde de sağlanması beklenmektedir (2015: 30). Tercihlerde belirleyici rol alan metin türü de boyut-işlev eşleşmesini etkilemektedir. Bu doğrultuda Munday, iki üst işlevin yanı sıra metinsel üst işleve de yer verir. Düşünsel üst işlev, fiil ve aktif/pasif yapı tercihleriyle şekillenen söylem alanıyla; kişilerarası, konuşan öznenin tutumuna ilişkin kiplik (**modality**) kullanımlarıyla belirlenen söylem kipiyle; metinsel (**textual**) ise, metindeki yapısal tutarlılığı sağlayan konu-yorum dizilişleri (bir cümledeki öğelerin sırası ve yapısı) ve bağdaşıklık (isimler yerine zamir kullanımı, eşdizimler, tekrarlar vb.) kapsamında

söylem moduyla ilişkilidir (2016: 145). Ancak House için metinsel üst işlev, diğer iki işlevin etkin olmasını sağlamakla görevlidir (bkz: s.26) ve bu nedenle gerçek bir işlev değildir. Dolayısıyla, sözcüksel, sözdizimsel ve metinsel açıdan çözümlenen söylem modunda da baskın olabilecek işlevler düşünsel ve kişilerarasıdır.

Bu doğrultuda çeviri metinde, kaynak metinde baskın olan bu işlevlerin sağladığı bir ölçütle değerlendirilmelidir. Bir çeviri metnin eşdeğer işleve ulaşabilmesi için House'ın ileri sürdüğü gerekli adımları, Neslihan Kansu Yetkiner *İncelik Kuramı ve Yüz Olgusu Bağlamında Çeviri Çalışmalarında İşlevsel-Edimsel Eleştiri Yöntemi Uygulaması* başlıklı çalışmasında vurgulamaktadır:

“Düşünsel işlevin erek dile aktarımı bilgi yapısının çözümlenmesiyle ilgili olduğu için, dilbilimsel metin analizleri, dil yapılarının incelenmesi, karşılaştırılması ile kotalabilir. İkinci aşama ise metnin yansıttığı kültürün değer yargıları, sosyal, kişilerarası ilişkileri, etkileşim normları, ahlaki ve ideolojik öğretilerini incelemeyi gerektirir. Düşünsel işlev temel aşama olmakla birlikte, kişilerarası edimsel eşdeğerlilik erek kültürde sağlanamadığı sürece, bir metnin nedenlerini ve niçinlerini bilmeden orada yer alan dilbilimsel bir dizgenin başka bir dizgeye dönüştürülmesi mekanik bir süreçtir” (2016, 36).

Dolayısıyla House bu modelinde, kesit dil çözümlemesi ve metin türüne ilişkin kaynak metin işlevlerinin erek metinle karşılaştırılması sonucunda farklılıklara göre bir değerlendirme yapılabileceğini ileri sürmektedir. Böylece açık ve örtük olmak üzere iki farklı çeviri türüne ulaşılabilceğini belirtmektedir.

Bu çok aşamalı, işlevsel-edimsel değerlendirme modelini ele alan Munday'den (2016) de hareketle süreci özetlemek mümkündür:

1. KM için kesit dili çözümlemesi yapılarak metin profili oluşturulur.
2. Bu profilin metin türüne uygunluğuna yönelik bir açıklama eklenir.
3. Bu doğrultuda düşünsel ve kişilerarası bileşenleri içeren metin işlevi belirlenir (başka bir ifadeyle düşünsel boyutta bilgi iletimi ve kişilerarası boyutta ise gönderici ile alıcı arasındaki ilişki ele alınır).
4. Daha sonra aynı süreç EM için gerçekleştirilir.
5. EM, KM profiliyle karşılaştırılarak 'uyumsuzluklar' belirlenir (House 2015 yılında güncellediği modelinde 'farklılıkları' ile bir değişiklik yapmıştır). Kesit dilinin, söylem alanı, söylem kipi ve söylem modu boyutlarına göre sınıflandırılır.

6. Farklılıklara göre çevirinin kalitesi için bir değerlendirme yapılır.

7. Son olarak çeviri, açık veya örtük olmak üzere iki türde belirlenir.

2.1.4. Çeviride Kalitenin Belirlenmesi (Statement of Quality)

House, çevirinin kalitesini belirlerken hem işlevsel hem de biçimsel unsurları dikkate alır. İşlevsel eşdeğerlilik, çevirinin kaynak metnin amacını ve etkisini erek dilde ne derece başarılı bir şekilde koruduğunu değerlendirmektedir. House'ın bu işlemsel-edimsel bu modelinde, çevirinin erek okura uygunluğu ve kültürel bağlamla uyumu, kaynak metnin işlevsel anlamının erek dilde doğru bir şekilde iletilmesi açısından önemlidir. Aynı zamanda, dilbilgisel yapı ve terim tercihleri de önemlidir. Çeviriyi değerlendirmek için bu iki boyut arasındaki dengeyi kurmak, çevirinin hem işlevsel hem de biçimsel açıdan kaynak metinle kurduğu eşdeğerlik ilişkisini sunmaktadır. House'ın modeliyle sunduğu bu yaklaşım, kaynak ve çeviri metinlerin kapsamlı bir şekilde çözümlendiğini göstermektedir.

Çeviri, önceden var olan yazılı metinlerle çalışmayı içermektedir. Yazılı bir metin sabittir ve çevirmene en başından itibaren bütünüyle sunulur. Çevirmen kaynak metin yazarından farklı bir zamanda çeviri eylemini gerçekleştiriyor olabilir. Kaynak metin yazarından zamansal açıdan farklı bir konumda da olabilir. Kaynak metnin bağlamı erek metne uygun olmayabilir. Dolayısıyla, çevirmen erek metni hem yeni bir dil ve bağlamda yeniden yorumlar ve erek kültüre özgü özellikler çerçevesinde metni yeniden üretir. Başka bir ifadeyle erek metin farklı iletişimsel geleneklere, türlere ve okuyucu beklentilerine uyarlanmaktadır. Bu durum farklı çeviri kararları alınmasını sağlamaktadır (House: 2006: 245).

House'ın modeliyle sunulan çeşitli durumsal boyutlar çerçevesinde erek metnin profilinin çözümlenmesi, araştırmacı ya da eleştirmene çevirmenin kaynak metnin konusuna ve amacına ne kadar hâkim olduğunu göstermekle birlikte erek dil kullanımındaki yetkiliğini de ortaya çıkarmaktadır. Bu doğrultuda, House işlevsel-edimsel modeli kapsamında ortaya çıkan değerlendirme sonucunda çevirinin açık ya da örtük olmak üzere iki çeviri türü olarak kabul edilebileceğini belirtmektedir.

2.1.4.1. Açık Çeviri (Overt Translation)

Açık çeviri, çevirmenin metin üzerinde belirgin bir rol oynadığı, yani çevirmenin varlığının hissedildiği bir çeviri türüdür. Çevirmenin amacı, erek kültür üyelerinin orijinal metne ve bu metnin kaynak kültür üzerindeki kültürel etkilerine erişimini sağlamaktır. Bu bağlamda, çevirmenin görevi, erek kültür üyelerini metni dışarıdan gözlemleyebilecek ve değerlendirebilecek bir konuma getirmektir (House, 2001: 250). Açık çeviri, çevirmenin metin üzerinde belirli bir etki yarattığı ve metnin kaynak kültüre ait olduğu izlenimini bırakmaktadır. Çevirmenin metnin dil/metin, kayıt ve tür düzeylerinde eşdeğer görünmesini sağlamak için katı kurallar uyguladığı bu tür çeviriler, çevrilen metnin çevrilmiş bir metin gibi görünmesine neden olabilir (2015: 26).

Açık çeviri, çevirmenin kaynak kültürün sosyo-kültürel bağlamını, erek kültürde sunmaya çalışırken büyük değişiklikler yapmasını gerektirebilir ve bu da çevirmen için zorlayıcı olabilir (2001: 251). Dolayısıyla, çevirmen, dilsel açıdan karmaşık durumlarla karşılaşrsa, çıkarmalar, eklemeler vb. gibi farklı çeviri stratejilerine başvurabilir.

2.1.4.2. Örtük Çeviri (Covert Translation)

Örtük çeviri, metnin çevirmen tarafından bir değişiklik yapılmadan, kaynak kültüre özgü unsurların erek kültüre dahil edilerek işlevsel eşdeğerliğe ulaşılmaya çalışıldığı bir çeviri türüdür (House, 2015: 66). Örtük çevirinin temel amacı, kaynak metnin işlevini erek kültürde yeniden yaratmaktır. Bu tür çevirilerde, kaynak metin erek kültürle doğrudan etkileşime girmez; aksine, kaynak metin erek okur tarafından bir orijinal metin gibi değerlendirilir. Çevirmen, kaynak metnin işlevini erek kültürde sürdürebilmek için metni yeniden üretir, yeniden inşa eder veya yeniden yaratır (2001: 255). Örtük çeviri, kaynak kültürün biçim ve içeriğinin değiştirilerek erek dile uyumlanmasıyla sağlanır ve böylece kaynak metnin kültürel etkileri görünür değildir. Bu tür çevirilerde, çevirmenler kültürel filtreler aracılığıyla uyum sağlamaya çalışır, ancak bu durum, çevirinin değerlendirilmesini daha karmaşık hale getirebilir (2015: 57).

2.1.4.2.1. Çeviride Kültürel Filtre (Cultural Filter in Translation)

Kültürel filtre, çeviri sürecinde kaynak kültürle erek kültür arasındaki uyumu sağlamak için çevirmenlerin başvurdukları bir stratejidir. House'ın tanımladığı gibi, kültürel filtre, çevirmenlerin kaynak dildeki kültürel öğeleri erek dildeki kültürel normlara uygun hale getirme sürecini ifade eder. Açık çeviri, kültürel öğeleri kaynaktan erek dile taşıırken “Verfremdung” yani yabancılaştırma etkisi yaratır. Bu da kültürel aktarımı mümkün kılar. Ancak örtük çeviride, bu tür bir doğrudan kültürel aktarım gerçekleşmez; bunun yerine, kaynak kültürdeki öğeler erek kültüre uygun aktarılmaya çalışılmaktadır (House, 2001: 251). Bu süreçte, kültürel filtre, kültüre özgü kişilerarası işlev özelliklerini, sosyal rollerin ve ilişkilerin düzenlenmesini, sosyal tutumları ve yazarın kişisel tutumunu değerlendirmeyi ele alır. Dolayısıyla kültürel filtre, çevirinin işlevsel eşdeğerlerini sağlamak için bir araç olarak kullanılır ve çeviri sürecinde kaliteyi artırmak için bilinçli bir şekilde uygulanır (House, 2008: 119). Bu bağlamda, kültürel filtre çeviri sürecinde hem sosyo-kültürel unsurları dikkate alır hem de metin inceleme ve değerlendirme süreçlerinde önemli bir rol oynar.

Kısacası, House'ın modeli, kaynak ve erek metin profillerini çözümleyip karşılaştırarak kapsamlı bir değerlendirme sunmaktadır. Bu model, erek okurun niyeti, hisleri ve inançları gibi soyut unsurları ele almaktan ziyade, somut bir ürün olan metin üzerinden yola çıkmaktadır. Kaynak ve erek metinleri, dilsel ve sosyal çerçevede değerlendirmesi, çeviri değerlendirme açısından geniş bir bakış açısı kazandırmıştır (House, 2001: 254). Kaynak ve erek metinlerin çeşitli boyutlarda incelenmesi, metinlerin ürün, süreç ve sosyal eylemleri bağlamında toplumsal değer ve beklentilere göre yorumlanmasına olanak tanımaktadır. Kişisel ve düşünsel işlev açısından eşdeğerliliğin sağlanması, metin değerlendirmelerinde önemli bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, metinlerin her bir boyutunun detaylı bir şekilde çözümlenmesi, bir metindeki dil kullanımını sosyo-dilsel açıdan kapsamlı bir biçimde ortaya çıkarmada etkili olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İşlevsel-Edimsel Model Işığında Gerçeklik Kipliği: *Alice Harikalar Diyarında*

3.1. Bütünce: *Alice's Adventures in Wonderland* ve Türkçe Çevirisi

Bu tezin bütüncesini, Lewis Carroll'ın kaleme aldığı *Alice's Adventures in Wonderland*¹⁵ eseri ve İthaki Yayınlarının yayımladığı Kıymet Erzincan Kına'nın *Alice Harikalar Diyarında* çevirisi oluşturmaktadır. 4 Temmuz 1865 yılında yayımlanan bu eser, yedi yaşında bir kız çocuğunun tavşan deliğinden yeni bir dünyaya düşmesiyle başlayan maceralarını konu almaktadır. Yazıldığı dönemden beri birçok kişi tarafından bilinen ve çok okunan eserler arasındadır. 170'ten¹⁶ fazla dile çevrilen *Alice'in*¹⁷ farklı yayınevlerinden çıkan çevirileri, yeni basımları ve kısaltılmış versiyonları popülerliğini korumaktadır. *Alice*, edebiyatın yanı sıra tiyatro, sinema, çizgi dizi, müzikal gibi çeşitli alanlarda uyarlamaları ile evrensel bir eser olmaya devam etmektedir.

İngiliz matematikçi, fotoğrafçı ve yazar Lewis Carroll, *Alice'in* öyküsünü ilk olarak 4 Temmuz 1862 yılında Thames nehri üzerinde kayıkla gezintiye çıktığı üç kız çocuğunun ısrarı üzerine sözlü olarak anlatmıştır. Bu küçük kızlar Carroll'ın da öğretim üyesi olduğu Christ Church dekanı Henry George Liddell'in çocukları Alice, Lorina ve Edith'dir. Alice'in bu öyküyü onun için kitap haline getirmesini istemesi üzerine, Carroll kendi el yazısı ve çizimleriyle *Alice's Adventures in Underground (Alice'in Yer Altındaki Maceraları)* adını verdiği ilk baskıyı hazırlamıştır. 24 Kasım 1864 yılında bu baskıyı Alice'e Noel hediyesi olarak vermiştir. Sonraları bu öyküyü daha geniş bir kitle ile buluşturmayı düşünmüş ve çocuk romanı yazarı arkadaşı Geroqe Macdonald'ın fikrini almıştır. Macdonald da bu öyküyü çocuklarına sesli bir

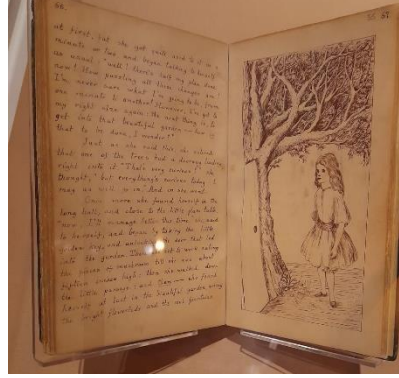
¹⁵ Bu tezde kaynak metin olarak İthaki yayınlarının çeviri için kullandığı *Alice's Adventures in Wonderland and Through The Looking-Glass*, Wordsworth Editions Limited, 1993 baskısı ele alınmıştır. Lewis Carroll, Alice'in öyküsünü *Alice Harikalar Diyarında* ve *Aynadan İçeri* olarak iki farklı öykü olarak kaleme almıştır. Yayınevlerinden bazıları bu iki öyküyü tek bir kitap olarak basmıştır. Ancak daha önce belirttiğimiz üzere bu tez çalışmasında sadece *Alice's Adventures in Wonderland (Alice Harikalar Diyarında)* öyküsü bütünce olarak kullanılacaktır.

¹⁶ <https://library.harvard.edu/sites/default/files/static/onlineexhibits/alice/translation/index.html>

(Çevrimiçi, 10 Haziran 2024)

¹⁷ Alice italik olarak yazıldığında *Alice's Adventures in Wonderland* eserinden bahsedilmektedir.

şekilde okumuştur. Çocukların ilgisini çekmesi üzerine Carroll bu öyküyü basmaya karar vermiştir (Green, 1960: 14).

Görsel 3. 1. Lewis Carroll'ın kendi el yazısı ve çizimleriyle hazırladığı *Alice's Adventures Under Ground* eseri

Kaynak: Çelik, B., Kişisel Arşiv, 10 Kasım 2023¹⁸

Carroll'ın, Macmillan yayın evi ile görüşmeleri sonucu, öykünün çizimlerine ilişkin Sir John Tenniel'dan alınan profesyonel destekle Alice'in öyküsü 1865 yılı kasım ayında¹⁹ basılmıştır. Ancak, Alice'in maceralarını anlatan bu eserin, İngiliz okuruyla buluşmasından bu yana hedef kitlesinin çocuk ya da yetişkin olması konusunda tam bir fikir birliğine varılamamıştır.

Hedef kitlesi yazar tarafından özellikle belirtilmese de *Alice*, Büyük Britanya'da yayımlandığı ilk zamanlarda çocuk yazın dizgesine ait bir eser olarak kabul edilmiştir. Absürt dil kullanımı, bilmeceler, anlamız ifadeleri, neolojizmleri içeren öykü, yazıldığı bu dönemde fazlasıyla ilgi görmüştür. Viktorya döneminin gerektirdiği görgü, din ve ahlak kuralları gibi çocukları eğitmeye yarayan diğer kitaplardan içeriği bakımından ayrılmasıyla da dikkat çekmiştir. Bununla birlikte *Alice'in* yazıldığı dönemin sosyal ve kültürel özelliklerini, yazara özgü dil kullanımını ve metinde gizli alt anlamları içermesi, çocuk hedef kitleye uygunluğu açısından tartışmalara yol açmıştır.

¹⁸ Bu görsel, tez yazarının 10 Kasım 2023 tarihinde British Library'de "Fantasy Realms of Imagination" isimli sergide çektiği kişisel koleksiyonuna ait bir fotoğraftır. Fotoğrafın açıklaması ve serginin broşürü Ek-1'de yer almaktadır.

¹⁹Kaynakların birçoğu bu basım tarihinin sadece ay olarak vermiştir. Net bir gün verilmediği için metnin içinde sadece basım ayı vermek tercih edilmiştir. (Bkz: <https://lewiscarrollssociety.org.uk/publishing-of-alice/>)

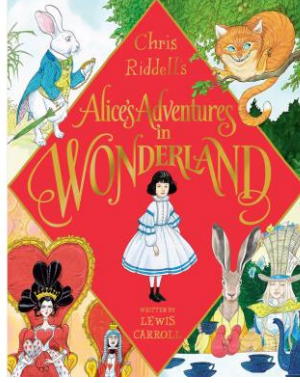
Zohar Shavit'e (1986: 71) göre *Alice'in* çocuklar için yazılmış olarak kabul edilmesi ancak yetişkinlerin anlayabileceği alt metinler barındırması “değişken bir metne sahip (**ambivalent text**)” olduğunu göstermektedir. Bu eser, eğlenceli diliyle çocukların dikkatini çekmektedir. Öte yandan yazarın, birçok kültürel ve toplumsal simgeye yer vererek dönemin politik, sosyal, siyasi özelliklerini nüktedan bir tavırla eleştirmesi yetişkinlere yönelik mesajlar içerdiğini göstermektedir. Ayrıca, Carroll'ın *Alice'in* çizimleri düzenlemiş ve metni kısaltılmış olarak yazdığı versiyonu *The Nursery Alice* kitabında söz oyunları, bilmece, şiir gibi yazınsal öğelere yer vermemesi ve asıl kitabın bu versiyonla tekrar çocuklara yönelik olarak düzenlenmesi hedef okuyucu tartışmalarının geçerliliğini kanıtlar niteliktedir.

Görsel 3. 2. *Alice's Adventures in Wonderland* Eserinin Penguin Bedtime Classics Yayınları Children's Classics Kategorisi Kısaltılmış Metin Basımı Kapak Sayfası

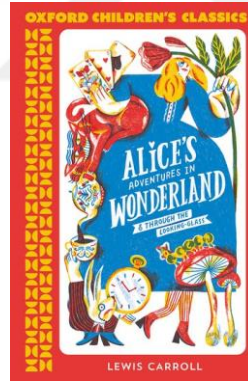
Kaynak: (Bkz. (Çevrimiçi))

<https://www.penguinrandomhouse.com/books/608643/alices-adventures-in-wonderland-by-lewis-carroll-illustrated-by-carly-gledhill/> 20 Temmuz 2024)

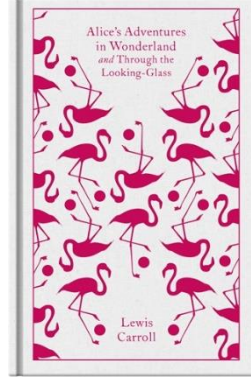
Görsel 3. 3. *Alice's Adventures in Wonderland* Eserinin Pan Macmillan Yayınları Kapak Sayfası

Kaynak: (Bkz. (Çevrimiçi) https://shop.bl.uk/products/alices-adventures-in-wonderland?_pos=24&_sid=db67661b2&_ss=r 20 Temmuz 2024)

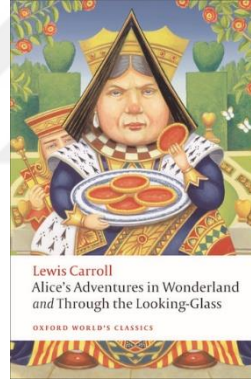
Görsel 3. 4. *Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking Glass* Eserinin Oxford Children's Classics Yayınları Kapak Sayfası

Kaynak: (Bkz. (Çevrimiçi) https://global.oup.com/education/product/oxford-children-s-classics-alice-s-adventures-in-wonderland-9780192789020/?region=international&srsItid=AfmBOoqtbXUU6z5FYTXcZXyMXi7UfKIlh1DTw1Rzf_e1vTBo7dJruLuY 20 Temmuz 2024)

Görsel 3. 5. *Alice's Adventures in Wonderland Through the Looking Glass* Eserinin Penguin Classics Yayınları Kapak Sayfası

Kaynak: (Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.penguin.co.uk/books/60348/alices-adventures-in-wonderland-and-through-the-looking-glass-by-carroll-lewis/9780141192468> 20 Temmuz 2024)

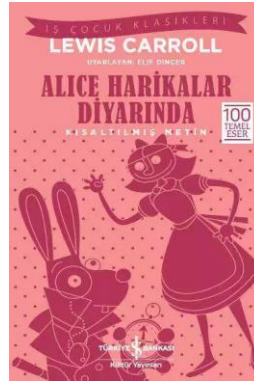

Görsel 3. 6. *Alice's Adventures in Wonderland Through the Looking Glass* Eserinin Oxford World's Classics Yayınları Kapak Sayfası

Kaynak: (Bkz. (Çevrimiçi) <https://global.oup.com/academic/product/alices-adventures-in-wonderland-and-through-the-looking-glass-9780199558292?cc=tr&lang=en> 20 Temmuz 2024)

İngiliz bir yazarın kaleminden çıkan *Alice'in*, Birleşik Krallık'a bağlı yayın evlerinde yayımlanan eserin kapak sayfaları, kaynak metnin de hedef kitlesine yönelik kararlı bir tutum sergilemediğini göstermektedir. “Penguin, Macmillan, Oxford” gibi yayınevlerinde yaş grubuna yönelik farklı basımların yayımlanması *Alice'in* çift erek kitleli bir eser olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Alice çevirileri günümüzde birçok dilde her iki dizgede yeni baskılarıyla varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Bu bağlamda, Dorata Pacek'in (2002: 36) *Alice* çevirilerinin hem çocuk hem yetişkin dizgesine yönelik yapılabileceğini belirtmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. Pacek, bu eserin, renkli ve sadeleştirilmiş haliyle daha çok çocuklara hitap ettiğini, tam versiyonuyla ise yetişkinlerin ilgisini çektiğini belirtmektedir. Türkçe çeviriler açısından da benzer bir durum olduğu açıktır. İlk olarak 1932 yılında Ahmet Cevat'ın yeni alfabeyle ilk yedi bölümünün çevirisi ardından farklı yayınevleri çeşitli zamanlarda kaynak metnin tam çevirisini yayınlamıştır (Balcı, 2005: 31). Daha küçük çocuklar için kısaltılmış ve özet versiyonlarıyla birlikte hem yetişkinler hem de çocuklar için düzenlenmiş tam çeviriler edebiyat yazın dizgemizde *Alice*'in hedef okuyucusu konusunda bir ayrım gözetildiğini göstermiştir. Örneğin, Merve Sevgi Eylül İdemen (2019), *Çift Erek Kitleli Değişken Bir Metin Olarak Alice Harikalar Diyarında Çevirilerinde Yayınevi İdeolojilerinin Varlığının Sorgulanması* başlıklı doktora tezinde *Alice*'in dördü çocuk yazını dizgesine dördü de yetişkin yazını dizgesine yönelik olarak oluşturulmuş çevirilerini ele alması bu durumu destekler niteliktedir.

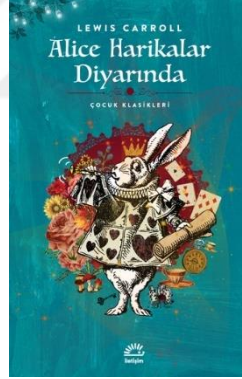
Görsel 3. 7. *Alice Harikalar Diyarında* Eserinin Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Yayınevi Kısaltılmış Metin Basımı Kapak Sayfası

Kaynak: (Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.iskulttur.com.tr/alice-harikalar-diyarinda2.aspx> 20 Temmuz 2024)

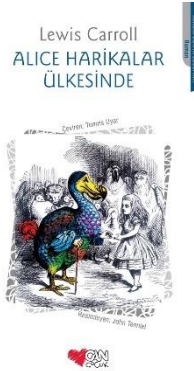
Görsel 3. 8. *Alice Harikalar Diyarında* Eserinin Ren Çocuk Yayınları Uyarlama Metin Basımı Kapak Sayfası

Kaynak: (Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.renkitap.com/urun/alice-harikalar-diyarinda-lewis-carroll-9786257026376> 20 Temmuz 2024)

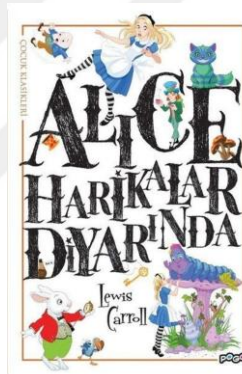
Görsel 3. 9. *Alice Harikalar Diyarında* Eserinin İletişim Yayınları Çocuk Klasikleri Basımı Kapak Sayfası

Kaynak: (Bkz. (Çevrimiçi) <https://iletisim.com.tr/kitap/alice-harikalar-diyarinda/9796> 20 Temmuz 2024)

Görsel 3. 10. *Alice Harikalar Ülkesinde* Eserinin Can Çocuk Yayınları Basımı Kapak Sayfası

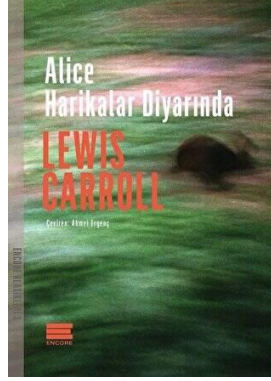
Kaynak: (Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.canyayinlari.com/alice-harikalar-ulkesinde-9789750706141?seq=fxaxAU6RcOdoATebXl3GQ&seqtxt=alice> 20 Temmuz 2024)

Görsel 3. 11. *Alice Harikalar Diyarında* Eserinin Pogo Yayınları Çocuk Klasikleri Basımı Kapak Sayfası

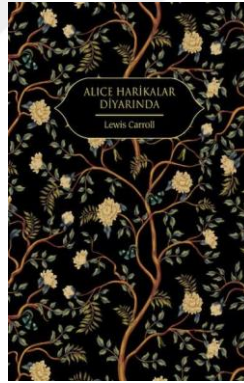
Kaynak: (Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.trendyol.com/pogo-cocuk/alice-harikalar-diyarinda-p-5860047> 20 Temmuz 2024)

Çeşitli yayınevlerinden sunduğumuz *Alice* çevirilerine ait kapak örnekleri “uyarlama metin”, “kısaltılmış metin”, “çocuk klasikleri dizgesine” ait tam metinden çevirilere örnek oluşturmaktadır. Kitap satışı yapan web sitelerinde burada sunduğumuz yayınevi örneklerinden daha fazlası mevcuttur. Ancak amacımız çocuk yayın dizgesinde sunulan tüm çeviri örneklerini göstermek olmadığından *Alice*’in özellikle “çocuk klasikleri” kategorisi altında satışa sunulduğu yayınevlerinden örnekler eklenmiştir. Benzer tutum yetişkin yayın dizgesinde satışa sunulan çeviriler için de uygulanmıştır.

Görsel 3. 12. *Alice Harikalar Diyarında* Eserinin Encore Yayınları Encore Klasikleri Basımı Kapak Sayfası

Kaynak: (Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.istanbulkitapcisi.com/alice-harikalar-diyarinda-721392> 20 Temmuz 2024)

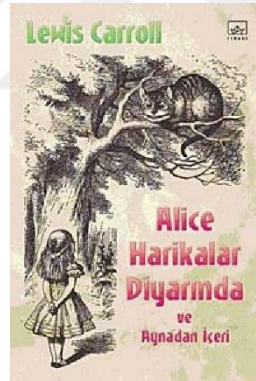
Görsel 3. 13. *Alice Harikalar Diyarında* Eserinin Hep Kitap Yayınları Yetişkin Kategorisi Basımı Kapak Sayfası

Kaynak: (Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.hepkitap.com.tr/tr/kitaplarimiz/yetiskin/kdetay/alice-harikalar-diyarinda> 20 Temmuz 2024)

Görsel 3. 14. *Alice Harikalar Diyarında* Eserinin İş Bankası Kültür Yayınları Modern Klasikler Dizisi Basımı Kapak Sayfası

Kaynak: (Bkz. (Çevrimiçi) https://www.iskulttur.com.tr/alice-harikalar-diyarinda-3.aspx?srsId=AfmBOoqN_u_jjaP0H4ISnNXmXb8fY1ZnZcE38w8btcHn5JEk8AR-MIw3 20 Temmuz 2024)

Görsel 3. 15. *Alice Harikalar Diyarında ve Aynadan İçeri* Eserinin İthaki Yayınları Dünya Klasikleri Basımı Kapak Sayfası

Kaynak: (Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.kitapyurdu.com/kitap/alice-harikalar-diyarinda-ve-aynadan-iceri/145748.html?srsId=AfmBOopogi5ZY1Ah2mmlDJzILzw4WEv9setOHZjb%20x1AGKfxLo-lZtE> 20 Temmuz 2024)

Farklı yayınevlerine ait bu kapak görselleri, *Alice*’in dünya “klasikleri, modern klasikler, yetişkin” kategorisi altında sunulduğu basımlarına örnek teşkil etmektedir. Tam metnin kullanılmasının gözetildiği bu metinler hem kapak tasarımları hem de satışa sunuldukları kategoriler bakımından yetişkin okuyucuya yönelik çeviriler olarak

kabul edilmektedir. Bu bütüncü için seçtiğimiz İthaki Yayınlarının Kıymet Erzincan Kına çevirisi, çevirmenin “Sunum: Lewis Carroll ve Yapıtları Üstüne” yazısıyla dikkatimizi çekmiştir. Bununla birlikte “Çeviri Süreci Üstüne” alt başlığında çeviri sürecine dair deneyimlerini anlatarak bu eserin “büyükler için yazılmış bir kara mizah eseri” (Erzincan Kına, 2009: 10) olduğunu belirtmiştir. Yayınevinin bu eseri dünya klasikleri kategorisi altında yayımlamasının yanı sıra çevirmenin eserin büyüklere yönelik mesajlarını vurgulaması bu çeviriyi bütüncü olarak seçmemizi desteklemiştir.

Aynı dilde farklı yayınevlerine ait çeviriler arasından bir seçim yapabilme sorunu, *Alice’in* günümüzden çok uzakta kalmış Viktorya döneminin sosyal yaşantısına ve politik dünyasına ışık tutan anlaşılması güç bir metin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Carroll’ın söz oyunları, absürt durumlar, fantastik öğeler ve uydurma sözcüklerle dönemi çeşitli açılardan eleştirmesi de bu durumu desteklemektedir. Dolayısıyla işlevsel bir erek metnin, kaynak metnin içerdiği tarihsel, kültürel, toplumsal ve bireysel unsurları aktarması gerekmektedir. Carroll uzmanı olarak bilinen Martin Gardner de *Açıklamaları Notlarıyla Alice* yazısında bu görüşü vurgulamaktadır:

Alice’te,” başka bir yüzyıla ait İngiliz okurlar için yazılmış, çok tuhaf ve karmaşık türden bir absürtlükle uğraşmaktayız ve eğer metnin bütün zekâ ve lezzetini yakalamak istiyorsak metinde doğrudan görünmeyen pek çok şeyi bilmemiz gerekir. Daha kötüsü, Carroll’un bazı şakaları yalnızca Oxford sakinleri tarafından anlaşılabilir ve belki daha da özel olan diğer şakalar, yalnızca Dekan Liddell’in sevgili kızları tarafından anlaşılabilir (Gardner (çev. Sözen), 2019: 15).

Yazarın yaşadığı Oxford şehri ve sakinleriyle oluşturduğu sosyal ortam, bu şehirdeki bir kız çocuğunun öyküsü *Alice’s Adventures in Wonderland* adlı eserin temasına ilham kaynağı olmuştur. Dolayısıyla bu eser, girdiği gerçekdışı dünyaya uyum sağlamakta zorluk çeken Alice adında bir karakter yaratmıştır. Bu uyum sürecinde karakterin maruz kaldığı bedenindeki değişiklikler, “kendini tanımaya” yönelik çabalarını göstermiştir. Bu bağlamda gerçek ile hayal arasında kaldığı belirsizlik, meraklı ve sorgulayıcı yaklaşımını ön plana çıkarmıştır. Bu eserde konuşan özne rolünü üstlenen Alice’in, bu yaklaşımlar doğrultusunda kararsızlık, olasılık, varsayım vb. gibi tutumu söylemlerinde belirginleştirmiştir. Ayrıca bu belirsizlik durumuna eserde yer alan diğer karakterlerin kafa karıştırıcı ve küçümseyici tutumları da etkili olmuştur. Bu tutumlar, özellikle Alice’in harikalar diyarına düşerken dile

sunduğu monologlarında daha belirgindir. Diğer karakterlerle girdiği diyaloglar da söylemde benzer tutumlar mevcuttur. Bu açıdan, bu tutumları dilbilgisel açıdan göstermeye yönelik Alice'in ve diğer karakterlerin söylemlerinde tercih ettiği gerçeklik kipliği kullanımlarının sıklığı çalışmamız açısından önem arz etmiştir.

Bu tez çalışmasında gerçeklik kipliği kullanımlarının *Alice* ve çevirisinde söyleme kattıkları işlevler, House'ın işlevsel-edimsel modeli çerçevesinde ele alınmıştır. Dilsel-metinsel bir çerçevede hem metin içi hem de metin dışı özelliklere ayrıntılı bir bakış açısı sunan bu modelin, dilbilgisel bir kullanım olan kipliğin söylem içindeki işlevini belirlemede etkili bir yöntem olacağı düşünülmüştür. 12 bölümden oluşan Alice'in öyküsünden tüm örnekleri sunmak bu tez çalışması kapsamında mümkün olmamıştır. Bu nedenle kaynak ve erek metinden alıntılanan örnekler kesinlik, olasılık, kuşku vb. tutumları belirten söylem kesitlerinden House'ın modelinde bir metni oluşturan temel boyutlar olarak belirlediği söylem alanı, söylem kipi, söylem modu altında değerlendirilmiş ve karşılaştırılmıştır.

3.2. *Alice's Adventures in Wonderland'e* ve Çevirisine Özgü

İşlev Şeması

3.2.1. Söylem Alanı

House'ın işlevsel-edimsel modeline göre söylem alanı, öncelikle yazarın mesajını algılamak amacıyla sosyo kültürel ortama bağlı eserin konusunu (topic/subject matter) ele almayı gerektirmektedir. Söylem alanı kapsamında, yazar Carroll'ın vermek istediği mesaja yönelik *Alice* adlı öykünün konusunu belirlemek önem arz etmektedir.

Bu öyküde Alice'in macerası, ablasıyla vakit geçirirken uykusunun geldiğini düşündüğü sırada beyaz bir tavşanı takip edip bir deliğine düşmesiyle başlar. Bu düşüş sonucunda kendini farklı bir dünyada bulan Alice, gerçekdışı durumlarla karşılaşır. Düştüğünde kendini kilitli kapıların ortasında bulan Alice, masanın üstünde duran anahtarla kapılardan birini açar ve çok güzel bir bahçe görür. Ancak kapı çok küçüktür ve bu boyutla geçebilmesi imkansızdır. Masanın üzerinde duran anahtara ulaşabilmek için karşısında aniden beliren yiyecek ve içecekleri deneyerek fiziksel olarak sürekli

bir değişime uğrar. Kapıdan geçebileceği boyuta ulaşana kadar her bölümde farklı bir karakterle karşı karşıya gelir. Bu karakterler her ne kadar ona kaba davranıp kafasını karıştırsalar da bu süreçte olgun bir karakter sunması konusunda katkıda bulunurlar. Örneğin Tırtıl ve Cheshire kedisi bilge karakterler olarak bu macerada Alice’e yardımcı olurlar. Ancak Düşes, Kraliçe, Şapkacı, Mart Tavşanı gibi karakterler yetişkin tavırlarıyla üstünlük kurmak isterler. Viktorya döneminde yaşayan bir çocuk olarak görgü kurallarına önem veren Alice’e karakterlerin bu tavırları mantıksız gelmektedir. Bununla birlikte Kraliçe’nin zalimliği, tatlı su kaplumbağasının eğitim hayatı, mahkemede jürinin tavrı ve kararları da alışkın olmadığı bir dünya sunmaktadır. Macerasının ilk başlarında yeryüzündeki kuralları sürdürmeye istekli bu küçük kız, tecrübe edinmesi sonucunda aşağıda işlerin farklı yürüdüğünün farkına varır. Bu nedenle de öykünün başında nazik ve çekingen tavırları, macerasının sonuna doğru değişikliğe uğrar. Öykünün sonunda ise fiziksel değişimin aksine artık çocukluktan yetişkinliğe doğru bir olgunlaşma sürecindedir.

Konusunu kısa bir şekilde sunmaya çalıştığımız *Alice* aslında bu yazılanlardan fazlasını içeren çok yönlü bir eserdir. Öncelikle yazıldığı dönemde iyi bir eş ve anne olmalarına yönelik eğitim alan ve katı ahlak kurallarıyla kısıtlanan kız çocuklarına kıyasla Alice tek başına bir maceraya atılmaktadır. Öte yandan bu küçük kız, Viktorya döneminde yaşayan çocukların özelliklerini de taşımaktadır. Karşılaştığı her karaktere saygılı ve nazik davranmaya çalışması bunun göstergesidir. Ancak gerekli durumlarda kendini ezdirmemesi ve diğer karakterlere ne düşündüğünü söylemeye çekinmemesi Carroll’ın çocuklara gösterilen bu katı tutuma yönelik bir eleştirisi olarak kabul edilebilir.

Eserin yazar Carroll’ın, Karşına çıkan yiyecek ve içecekler yüzünden sürekli küçülen ya da büyüyen bu küçük kız aracılığıyla aslında bir çocuğun büyürken geçirdiği sancılı dönemi vurgulamak istediği düşünölebilir. Zaman zaman kim olduğundan emin olamayan Alice hem kendisini hem de geldiği yerden farklı kurallara ve yaşayanlara sahip bu dünyayı sürekli merak etmekte ve sorgulamaktadır. Bu durum aslında kimlik karmaşasının yaşandığı, yetişkinliğe geçiş dönemini okuyucuya sunmaktadır. Başka bir ifadeyle, farklı maceralara atıldığı bu yolculukta küçük kız, aslında kendini bulmaya çalışmaktadır. Merak duygusunun ön planda olduğu çocuksu

tavriyla birlikte temkinli ve cesaretli davranışları bazı durumlarda bir yetişkin gibi hareket ettiğini de göstermektedir.

Alice'in tereddüt etmeden tavşanı takip edip deliğe atlaması çocuksu merak ve heyecanından kaynaklanmaktadır. Macerası boyunca tek başına bir çocuk olarak geldiği dünyanın kurallarına sahip çıkmaya çalışması da dönemin yetişkinlerinin çocuklar üzerindeki baskısına işaret etmektedir. Örneğin, Alice'in "BENİ İÇ" etiketli bir şişeyi görünce zehir olup olmadığını kontrol edip temkinli davranması, başka bir durumda fiziksel olarak sürekli değişen boyutları nedeniyle ağlamasını eleştirip kendisine kızması, bu baskıların bir dışı vurumu olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte bu örnekler, tek başına bilmediği bir dünyada soğukkanlı bir tutumla yetişkinlere özgü tavırlar da sergileyebileceğini de göstermiştir. Bu kapsamda, yazarın yetişkinlerin çocuklara yönelik katı kurallarına yönelik eleştirel bir tutum sunduğunu söylemek mümkündür.

Küçük bir kız çocuğunun ana kahraman seçilmesi ve tavşan deliğine düşüşünün rüya mı gerçek mi olduğunun muğlak bırakılması bu öykünün ilgi çekici yanını göstermektedir. Buna karşın, Alice'in kimlik karmaşası yaşaması ve sorgulayan yapısı, kız çocuklarının katı ahlak ve din kurallarına göre yetişmesini savunan tekdüze Viktorya dönemi anlayışının bir parodisi olarak gözükmektedir (Reichert, 1997: 21). Ayrıca çoğunlukla eğitim odaklı bir içerik sunan çağdaş çocuk kitaplarına karşın, absürt olaylar ve dil oyunları ile çocukları eğlendirmeye yönelik bir eser olarak da farklılık göstermektedir.

Kısacası yazarın, fantastik bir ortamda gelişen *Alice'in* söylem alanında dönemin eğitim odaklı çocuk yazın anlayışını ve yetişkinlerin baskısı altında büyüme sürecindeki çocukların kimlik karmaşası yaşamasını nüktedan bir dille eleştirmeyi amaçladığını söylememiz mümkündür. Dil oyunları ve anlamsız ifadelerle satır aralarına gizlenmiş bu eleştiriler, konuşan öznenin deneyimlediği durumlar çerçevesinde gerçeklik kipliği kullanımının ortaya çıkardığı kesinlik/olasılık tutumuyla öykünün konusunu güçlendirmiştir.

Örnek 1

Öykünün başında Alice, tavşanın peşinden bir delikten bilmediği bir dünyaya korkusuzca düşerken etrafını sürekli sorgulayarak anlamlandırmaya çalışmaktadır.

Ayrıca bu yabancı dünyaya geçme cesaretinin yeryüzündeki insanlar tarafından takdir edilebileceğini de düşünmektedir. Alıntılanan bu söylem örneği, Alice’in derin bir tünelden yavaşça düşme macerasında yaşadığı deneyimi paylaşmaktadır.

KM: “Well!” thought Alice to herself, “after such a fall as this, I shall think nothing of tumbling down stairs ! How brave they ’ll all think me at home! Why, I wouldn’t say anything about it, even if I fell off the top of the house!” (Which was very likely true.) (s.38-39)

EM: “Eh!” dedi, Alice kendi kendine, “Böyle bir düşüşten sonra, bir daha merdivenlerden yuvarlansam da vız gelir! Evde herkes bana ne kadar cesursun diyecek! Damdan düşsem ne yazar. (Bu, pek olmayacak bir şey de değildi üstelik), bundan hiç kimseye söz etmem ki.” (s.24)

Alice’in yabancı bir dünyaya düşüyor olmasının verdiği deneyime dayalı olarak “Well” ünlemi, genelde ‘şaşkınlık’ (suprise), ‘kuşku’ (doubt) ifade etse de bu bağlamda başarma duygusuna bağlı **“rahatlama” (contentment)** durumunu göstermektedir. Nitekim söylem bağlamı, Alice’in karanlık bir tünelden aşağı doğru düşerken gösterdiği cesaretin farkındalığından doğan başarma sevincini ortaya koymaktadır. Bu örnekte yer verilen “shall” yardımcı fiili, Alice’in yaşadığı deneyimden hareketle “yapabilme güç ve kabiliyetini” (be able to) desteklemektedir. “Think nothing of” deyimini ise, Alice için bu deneyimin kolay ve sıradan (easy and not unusual) olduğunu ifade etmektedir. Gelecekte yaşanması muhtemel durumları belirtmek için kullanılan “shall, will, would not” yardımcı fiilleri, “think” (düşünmek) fiili kullanımı, deyim kullanımları, “why” ve “how” sorgulama sözcükleri gibi söylemsel ögeler konuşan öznenin olasılık bildiren tutumunu dile getirmektedir. Bu öyküde, gerçeklik kipi bildiren bu söylemsel ögeler, Alice kahramanının yaşadığı deneyimden hareketle gelecekteki benzer durumlarda da aynı cesareti gösterme olasılığını belirtmektedir. Bir başka deyişle, gerçeklik kipi ögesi “will” yardımcı fiilinin kullanımı, ailesinin onu cesur bir kız olarak görme beklentisini desteklemektedir. “I wouldn’t”, uzun bir düşüş eyleminin başarılı tamamlanması deneyimi, benzer olaylarda soğukkanlılık gösterme olasılığını açıklamaktadır. Dolayısıyla, örnekteki gerçeklik kipliği kullanımları, Alice’in kesinlik derecesi yüksek

kendine olan güvenini vurgulasa da benzer eylemlerine yönelik başarıma olasılığını vurgulamaktadır.

Erek metinde ise, kaynak metinde “well” ile sağlanan şaşkınlık ve soğukkanlılık tutumun aksine “Eh” kullanımı, Alice’in hayal dünyasına beklenmedik düşüşünün yaratabileceği endişeden uzaklaşmış, rahat tutumunu belirtmektedir. “Think nothing of” deyimini için “vız gelir” Türkçe bir deyim kullanımı, Alice’in düşüş deneyiminin kolay ve sıradan olduğuna yönelik eşdeğer bir yaklaşım sağlamıştır. Bu örnekte, “I shall” yardımcı fiilin Türkçeye “-sa” eki kullanımı ile aktarılması (yuvarlansam da), gerçeklik kipliğinin sağladığı olasılık anlamını korumuş, “da” bağlacı aynı deneyimi yaşama olasılığına dair pekiştirici bir rol üstlenmiştir. “They ’ll all think” ifadesi için Türkçe erek metinde “diyecek” eşdeğer kullanımı, Alice’in cesareti konusunda ailesinden onay alma beklenti ve arzusunu daha etkili vurgulamıştır. “I wouldn’t say anything about it” söylem kesintisindeki Alice’in soğukkanlı, cesur tutumu, “... düşsem ne yazar?” Türkçe argo ifade ile erek metne aktarılmış, “-se” yapı eki sayesinde damdan düşme eyleminde cesaret gösterme olasılığı “ne yazar” deyimini ile güçlendirilmiştir. Ayrıca konuşan özne Alice, “bundan kimseye söz etmem ki” ifadesiyle cesareti konusunda okuyucuyla uzlaşma beklentisini belirginleştirmiştir. Olasılık bildiren benzer olaylarda cesaret gösterme olasılığı “ne yazar” deyimini ile pekiştirilmiştir. Bu uzun düşüş tecrübesinden sonra, damdan düşmek Alice için oldukça basit bir olaydır. O dönemde yaşadığı evlerin genellikle bahçeli ve müstakil olduğunu düşünürsek, bu uzun düşüşe kıyasla damdan düşmek önemsiz kalır. “Ne yazar?” ifadesi, damdan düşmenin ve sonuçlarının onun için artık bir anlam ifade etmediğini vurgular. Alice’in soğukkanlı olduğunu kanıtlamaya çalıştığı görülür. “Bundan kimseye söz etmem” ifadesi, kaynak metinde yetişkinlerin tepkisinden korkmaya dair bir çekince taşıırken, erek metinde net bir tavır vardır: Alice, düşmenin onun için önemsiz bir şey olduğunu ifade eder ve bu yüzden kesinlikle kimseye bahsetmeyeceğini belirtir. Erek metinde, yetişkinlere olan kaygıdan ziyade, düşmenin artık onun için bir değer taşımadığı vurgulanır. “Wouldn’t” ifadesi, kaynak metinde belirsizlik içerirken, erek metinde küçümseme tutumu daha belirgindir. Alice, yaptıklarından emin bir şekilde, damdan ya da merdivenden düşmenin onun için bir

anlam ifade etmeyeceğini söyler. Uzun bir düşüşten sonra, damdan düşmenin değersiz olduğu sonucu çıkar.

Kısacası, kaynak metinde, düşmenin önemsiz olmasına dair bir çekince varken, erek metinde Alice'in daha cesur ve özgür bir duruş sergilediği anlaşılır. Bununla birlikte erek metinde "kimseye söz etmem" ifadesiyle yetişkinlerden gelecek tepkilere yönelik çekince daha vurgulu anlatılmıştır.

Örnek 2

Alice, tavşanın peşinde delikten düşmeye devam ettiği sırada kendini güvende hissetmek için yaşadığı dünyada sahip olduğu bilgilerle içinde bulunduğu durumu anlamlandırmaya çalışmaktadır. Ancak mevcut bilgileri onu için yeni ve bilinmez olan dünyayı kesinlikten uzak hale getirmektedir. Söyleminde matematiksel hesaplamalara, enlem ve boylam gibi kavramlara yer vermesi Alice'in okuyucuda derslerine çalışan, bilgili bir kız çocuğu algısı yaratma isteğini göstermektedir. Ancak içinde bulunduğu gerçek üstü ortamda bu bilgiler onu rahatlatmaktan ziyade emin olamama tutumunu güçlendirmektedir.

KM: "I wonder how many miles I 've fallen by this time?" she said aloud. I must be getting somewhere near the centre of the earth. Let me see: that would be four thousand miles down, I think, yes that's about the right distance-but then I wonder what Latitude or Longitude I've got to?" (s.39)

EM: "Şu ana kadar acaba kaç kilometre aşağı indim? dedi bağırarak. Dünyanın merkezine yaklaşmış olmalıyım. Dur bi bakalım: Sanırım, altı bin beş yüz kilometre ediyordu. Evet uzaklık bu kadar olacaktı...fakat o halde acaba ben hangi enlem ve boylama geldim?" (s.25)

Kaynak metinde söylemi başlatan "I wonder" ifadesi, *Alice'in* öyküsü boyunca sık sık karşımıza çıkmaktadır. Alice'in, bu yeni dünyaya dair bilgisinin olmaması ve meraklı tutumu bu sorgulama ifadesinin kullanım sıklığını kanıtlamaktadır. Gerçek dünya ile kıyasladığında bu uzun düşüşün yavaş olması "I wonder" sorgulama ifadesinin başlattığı bir soru cümlesi (how many miles) ile devam etmesi Alice'in emin olamama tutumunu desteklemektedir. Söylemin konuşan öznenin durumuna yönelik yüksek olasılık bildiren "must" yardımcı fiili kullanımıyla devam etmesi kesinlik

içermeyen bir durum yaratmaktadır. Bununla birlikte belirsizliği güçlendiren “somewhere” zamiri Alice’in emin olamama durumunu güçlendirmektedir. Kaç kilometre derine indiğini hesaplama konusunda emin olmadığını ve bu durumda düşünerek bir sonuca varabilmek için muhatabına kısa bir süreye ihtiyacı olduğunu belirten konuşan özne “Let me see”,²⁰ deyimine yer vermiştir. Düşük derecede kesinlik içeren bir tahmini gösteren ve öznel bir değerlendirmeyi vurgulayan “I think”, bu tahminini güçlendirmeye yönelik “yes” ve “about the right distance” ifadeleri ancak “about” edatıyla belirsizliğin korunması; “-but then” bağlaç kullanımı ve takip eden “I would” ifadesi ile kesinliğin zaten korunamayacağını belirtmektedir. “Then” zaman zarfı ile bir önceki tahmini de aslında sorguladığını gösteren Alice, şimdi hangi enlem ve boylamda olduğunu merak ederek yeni bir belirsizliği de göstermektedir. Dolayısıyla bu söylem örneğinde hem söylemsel hem de dilbilgisel belirteçlerle söyleme katılan gerçeklik kipliği, konuşan özne olan ve bu durumu tecrübe eden Alice’in kendini bilgili bir kız sunma çabasına rağmen, emin olamama durumunu ve bu konudaki tedirginliğini gizlemeye çalıştığını yansıtmaktadır.

Erek metinde, “Acaba” ifadesi, kaynak metindeki “I wonder” ifadesinin taşıdığı emin olmama ve kararsızlık durumunu yansıtmaktadır. Ancak erek metinde “I wonder” ifadesinin “merak etme” fiili yerine “acaba” zarf kullanımı ile karşılanması meraktan çok kuşkulu ve dolaylı bir anlatımı göstermektedir. Bununla birlikte kaynak metindeki “I” (ben) vurgusu konuşan öznenin öznel bir sorgulamayı, erek metinde ise “acaba” kullanımı muhatabı da söyleme davet eden genel bir sorgulamayı sunmaktadır. “I must be getting” ifadesine karşılık gelen “olmalıyım” kullanımı kaynak metindeki kesinlik içermeyen durumu sağlamaktadır. Ancak kaynak metindeki kesinlik içermeme durumunu güçlendiren “somewhere” zamirine yer verilmemesi erek metinde belirsizliğin azaldığını göstermektedir. “Let me see” ve “Dur bi bakalım” her iki metinde de sözlü dilde sık kullanılan ifadelerdir. Gerçeklik kipliğinin dilbilgisel belirteçleri olmasalar da bağlamda bu kiplik kullanımını çerçevesinde konuşan öznenin belirsizliğini gösteren bir işlev sergilemiştir. Erek metinde “bi” kullanımı da konuşan öznenin daha samimi ve günlük dilde muhatabı rahatlatan bir kullanım tercih

²⁰ Bkz: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/let-me-see-let-s-see?q=let+me+see> (Çevrimiçi, 21 Temmuz 2024).

ettiğini göstermektedir. Kaynak metne benzer bir şekilde bir tahminde bulunacağına yönelik “Dur bi bakalım” ifadesinden sonra “Sanırım” ifadesi kaynak metindeki “I think” ifadesini karşılarsa da erek metinde konuşan öznenin kendi bilgisine güvenini kanıtlayan daha güçlü bir çıkarım sunmaktadır. “Evet” ve “olacaktı” ifadeleri de kaynak metinde belirsizlik sunan “about” olmadan erek metindeki bu güçlü çıkarımı desteklemektedir. “Fakat o halde” ve “acaba” ifadeleri kaynak metne benzer şekilde belirsizlikten dolayı sorgulama ihtiyacından doyan emin olamama tutumuna dönüşü sağlamaktadır. Ancak, “I wonder” ifadesiyle kişisel belirsizlik erek metinde “acaba” ifadesi muhatabı söylemde tutmaya devam etmektedir.

Sonuç olarak kaynak metinde Alice kendisini bilgili bir kız olarak gösterme konusunda çabalasa da söylemindeki emin olamama tutumu Viktorya döneminde ezberci eğitime yönelik bir eleştirisi olarak düşünülebilir. Erek metinde ise, Alice sorgulamanın yanı sıra meraklı bir tutum sergilemektedir. Çevirmen ön sözünde bahsettiği “dur bi bakalım” kullanımıyla üzere erek dilin sözlü dil kullanımlarına uygun bir tercih yapmıştır. Bununla birlikte kaynak metnin döneme yönelik eleştiresini sunan daha çok eserin konusuyla alakalı düşünsel işleve kıyasla erek metinde kişiler arası işlevin ön planda olduğu ve “dur bi bakalım” gibi kullanımlarla muhataba yönelindiği gözlemlenmiştir.

3.2.2. Söylem Kipi

3.2.2.1. Konuşan Öznenin Edinimi

(i) Yazarın sosyal ve coğrafi konumu

Charles Lutwidge Dodgson, takma adıyla Lewis Carroll, 27 Ocak 1832’de İngiltere’nin Daresbury kasabasında doğdu. Viktorya döneminde kalabalık, dindar sevgi dolu bir ailede büyüdü. Ailenin üçüncü çocuğuydu ve yedi kız, dört erkek kardeşi vardı. Çok kardeşli olması, çocuklarla arasının her zaman iyi olmasını sağladı. Yazarlık açısından ilk deneyimi, kardeşlerine kurmaca öyküler anlatmasıyla başladı. Aynı zamanda kardeşleriyle birlikte de aile için şiir ve öykü yazdıkları dergileri vardı (Hunt, 2009: xiii).

Babası ve annesi eğitimli bireyler olduğu için kardeşleri ve kendisi ilk eğitimlerini evde aldı. Daha sonra Richmond Gramer okulu ve Rugby okuluna gitti. Sonrasında Christ Church'te matematik alanında eğitim gördü ve öğretim görevlisi olup orda yaşamaya başladı. Ancak bir matematikçi olsa bile şiir ve güldürü unsuru içeren kısa hikayeler de yazıyordu. *Comis Times* ve *The Train* gibi mizah dergilerine takma adı Lewis Carroll ile yazı ve parodiler gönderirdi (a.g.e.: xv).

Çocukluğundan beri kekemelik sorunu yaşayan Carroll, her zaman içine kapanık, sakın ve utangaç biriydi. Kekemeliği sadece çocuklarla birlikteyken kayboluyordu. Yetişkinlerle sohbet etmektense çocuklarla birlikte olup onları eğlendirmeyi tercih ediyordu. Büyüdüğü Viktorya döneminin aksine çocukları anlayabiliyordu. 1837'de Kraliçe Victoria'nın tahta çıkmasıyla başlayan bu dönem ahlak ve düzen açısından toplum üzerinde bir baskı kuruyordu. Ancak Mina Urgan (2003: 946-48) bu dönemin bir çelişkiler yumağı olduğunu ifade etmiştir. Örneğin dinsel alanda dar kafalı bir tutum hakimken, Anglikan kilisesi güçleniyordu. Aynı zamanda toplumsal ve ekonomik anlamda bir sınıfsal bir farklılık vardı. Bu dönem ülkenin ekonomik anlamda en iyi zamanlarından biri olarak gözüксе bile bu durum sadece belirli bir azınlık için geçerliydi. İngiliz emekçiler, kadın ve çocuklar da dahil kötü koşullar altında çalışmak zorundaydı.

(ii) Yazarın bireysel (duygusal ve düşünsel) tutumu

Yazar, *Alice* eserinde gizli alt anlamlar olmadığını ve kardeşlerine göre daha çekingen bir çocuk olan Alice Liddell'ı cesaretlendirmek için bu öyküyü anlattığını belirtmiştir. Ancak dönemin ünlü şiirlerinin parodisini yapması, Kraliçe'nin ceza karar verse bile uygulamadığını belirtmesi, Alice'in bilgisiz bir kız olarak görünmekten korktuğunu göstermesi, mahkemede jürilerin anlamsız notlar tuttuğunu yazması gibi birçok örnek aslında bu öykünün sadece küçük bir kız için yazıldığından daha fazla amaçları olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla yazarın bireysel tutumu yaşadığı döneme yönelik üstü kapalı eleştirilerinde açığa çıkmaktadır.

Dönemin katı kuralları gereği bu tutumunu açıkça gösteremeyen yazarlardan biri olarak Carroll, Alice'in öyküsünde söz oyunlarını, bilmeceleri ve absürt durumları bir araç olarak kullanmıştır. Alice'in sırasıyla karşılaştığı her karakterle başka bir

konuya değinmiştir. Beyaz Tavşan'ın onu hizmetçisi sanması sınıfsal farklılıklara, Alice'in çarpım tablosunu unutması ezbere dayalı eğitime, düşesin bebeğini azarlayan bir ninni söylemesi yetişkinlerin katı tavırlarına karşı birer tepkidir.

Dolayısıyla Carroll, aslında çocuklarla iletişim kurma becerisini, yetişkinlere mesajlarını iletmek için de kullanmıştır. Yetişkinlerin dünyasından çocuğa bakışı değiştirmeye çalışmıştır. Bu durum zaten küçük ve tek başında bir kız çocuğunun öykünün ana kahramanı olmasında da anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Alice'in şişeyi içmeden düşünmesi, diğer karaktere çekinmeden cevap verebilmesi, yaşadığı bir sorun karşısında çözüm arayıp bahçeye girebilmesi, yazarın didaktik bir şekilde yazılan kitapların yanı sıra çocuklara mantığınızı kullanın bakış açısı kazandırmak istediğini göstermiştir.

(i) Çevirmenin sosyal ve bireysel tutumu

Kıymet Erzincan Kına 1968 yılında Erzurum'da doğmuştur. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Amerikan Kültürü ve Edebiyatı bölümünden mezun olmuş ve her zaman edebiyatla ilgilenmiştir. Yıldız Teknik Üniversite'sinden Yabancı Diller Bölümünden öğretim görevlisi olarak emekli olmakla birlikte eğitmen kimliğinin yanı sıra hem çevirmen hem de bir yazardır. 1991 yılında *Aykırı* adlı kültür sanat edebiyat dergisinde yayın kurulu üyeliği yapmış ve aynı dergide deneme, öykü ve çevirileri yayımlanmıştır. Bununla birlikte çeviri sürecine yönelik bilincinin yüksek olduğunu söyleyebileceğimiz Erzincan Kına, *Alice* dışında başka çeviriler de yapmış ve çeviri süreci üzerine düşüncelerini de yayımlamıştır.²¹

Erzincan Kına *Alice* çevirisinde, kaynak metnin yazarı, eserin yayımlandığı dönem ve dilsel özellikleri üzerine çeviri sürecini etkileyecek unsurları dikkate aldığını belirttiği bir sunuş bölümüne yer vermiştir. Ayrıca “Çeviri Süreci Üstüne” başlığıyla çeviri kararlarına yönelik okuru, araştırmacıları ve eleştirmenleri aydınlatmıştır. Başka bir ifadeyle çevirmenin kara kutusu olarak kabul edilen çeviri sürecine ışık tutmuştur. Carroll'ın İngilizlere bile farklı gelen dil oyunlarının,

²¹ <https://turkiyeyazarlarsendikasi.org/duyurular/kiymet-erzincan-kina/> 15 Haziran 2024

bilmecelerinin, şiir parodilerinin farkında olduğunu belirterek bu eseri çevirmenin zorlu olduğunu kabul etmiştir:

“*Alice Harikalar Diyarında* ve devamı *Aynadan İçeri* kitapları mantık ve matematik kavramlarının arka planda yer aldığı, ses ve biçim oyunlarının alabildiğine at koşturduğu büyükler için yazılmış bir kara mizah eserleri olarak ele alındıklarında, akıcılıklarına ve bütünlüklerine zarar verilmeden çevrilmeleri, bir çevirmen için oldukça çetin, ama bir o kadar da keyifli bir iştir” (Erzincan Kına, 2009: 10).

Alice’in hedef kitlesi çocuklar mı yetişkinler mi tartışmasına katılan çevirmene göre bu eser yediden yetmişe hitap etmektedir. Alice’in maceraları, karşısına çıkan tuhaf canlılar ve fantastik olaylar çocukların dikkatini hala çekmektedir. Ancak dil oyunları, Viktorya döneminin siyasal ve toplumsal yapısına yönelik gizli göndermeler çerçevesinde ortaya çıkan kara mizah yetişkinlere yöneliktir. Bu kara mizah her dönem yeniden yazılabilir ve değişen hayal gücüyle farklı farklı yorumlanabilir (Erzincan Kına, 2009: 7). Dolayısıyla öykünün arka planında yatan unsurlar ele alındığında asıl hedef kitlenin yetişkinler olduğunu düşünülebilir.

Erzincan Kına, öyküye temel sağlayan unsurların altını çizmekle birlikte kaynak metnin kaynak okur üzerinde bıraktığı etkinin çeviri metin için de önemli olduğunu vurgulamaktadır. House’ın işlevsel-edimsel değerlendirme modeline uygun olan bu anlayışı çevirmen aşağıdaki gibi dile getirmiştir:

“Bu iki kitabı diğer çevirilerimle karşılaştırdığımda, bu süreçte sanki Türkçede Lewis Carroll’ı ve onun yazarlığını oynadığım hissine zaman zaman çok kapıldım. Alice’in özündeki anlamı, okur üzerinde bıraktığı etkiyi ve akıcılığını kaybetmemek adına birebir çeviriden yer yer kaçındım ve bu uğurda çok mecbur kaldığımda kimi zaman yoruma ve uyarlamalara yer verdim. Ancak bütün bu süreçte çevirinin, çevirmen tarafından baştan yaratılan bir eser olmadığı ve yabancı bir dil ve kültürden erek-dil ve kültüre aktarılan bir eser olduğu gerçeğini de göz ardı etmedim (Erzincan Kına, 2009: 10).”

Çeviri eserde yer verilen önsözünün yanı sıra, araştırmacı Sevcan Yılmaz Kutlay’ın (2015), *Kişisel Tarihin Bir Ürünü Olarak Çevirmen Habitusu* başlıklı çalışması da Kıymet Erzincan Kına üzerinedir. Dolayısıyla çevirmenin hem bir önsöz yazması hem de çevirisi üzerine bir röportaj vermesi, çevirmenin çeviri eylemini özen ve önem gerektiren bir süreç olarak görmesinden kaynaklanıyor olabilir.

Bu röportajda Yılmaz Kutlay’ın sorularını yanıtlayan Erzincan Kına, çeviri süreci dışında endişelerini şu sözlerle dile getirmiştir:

“...çeviri yaparken, birebir anlam çevirisinin yanında, ses ve şekil öğelerini de dikkate alarak aynı etkiyi erek dilde de vermeye çalışıyorum. Bu etki aktarımında özellikle edebi metinlerde

yer yer risk alıp uyarlamalara girmek zorunda kalıyorum. Aksi takdirde özellikle Alice gibi metinlerde çok yavan ve kuru kalıyor ve fazlasıyla çeviri kokuyor. Türkçe ses kazansın istiyorum. Kaynak metinde benim aldığım keyfi okur da alsın istiyorum. Ancak bu arada kaynak metne, yazara ve okura saygısızlık da etmek istemiyorum ve bu yüzden de neden açıklama gereği duyuyorum” (Yılmaz Kutlay, 2015: 435-436).

Çevirmenin bu açıklamalarından, öykünün özüne bağlı kalmakla birlikte kaynak okur üzerinde yarattığı etkiyi erek okur üzerinde de yaratmak istediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Türkçenin olanaklarını da kullanmak istediğini belirtmesi yetişkinler için çevrilen Alice’e farklı bir ses kattığını göstermektedir. Yılmaz Kutlay’ın çalışmasında çevirmene yönelik sunduğu görüşü de bu yorumu desteklemektedir:

“Kaynak metindeki tekerleme, bilmece, şarkı ve şiirleri, türetme kelimeleri Türkçede halk diliyle karşılayan, halk dilinde kullanılan kelimelerle birlikte türetme biçimlerinden de yararlanan çevirmen okura zengin bir dil ve bütünlüklü bir erek metin sunuyor. Okurun karşısında edebi yönü kuvvetli yaratıcı, görünür bir çevirmen ve erek kültürde tam bir metin olarak var olabilecek özgür bir erek metin duruyor” (a.g.e. 434-435).

Dolayısıyla bu bölümde yazarın, Alice aracılığıyla katı kuralların hâkim olduğu Viktorya döneminin yetişkin ve çocuk bireylerine üstü kapalı bir şekilde sunduğu mesajlar, gerçeklik kipliğiyle sağlanan işlevlerin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Alice’in belirsizliği, kuşkuları ve sorgulamaları, dönemin baskıcı eğitim sistemini ve toplumsal normlarını sorgulayan bir eleştiri niteliği taşır. Başla bir ifadeyle yazar, çocuğun özerkliğini ve içsel düşünme sürecini keşfetme arzusunu gerçeklik kipliği ile sağlanan sorgulamalar ve farklı tutumlar kapsamın da gözler önüne sermektedir. Ancak erek metinde gerçeklik kipliği kullanımları söylem örneklerinde günümüz Alice’ine uygun olabilecek ve Viktorya dönemin etkisinin tam olarak fark edilemediği daha nüanslı ve doğrudan bir anlatım sunmaktadır.

Örnek 1:

Bu örnekte Alice’in daha önce bulunmadığı bir yerde karşılaşabileceği bir kadına nerede olduğunu sorması konusunda kararsızlık yaşaması ve Viktorya döneminde bilgisiz küçük bir kız olarak görülmesine yönelik kaygıları ortaya konulmuştur.

KM: “And what an ignorant little girl she ’ll think me for asking! No, it ’ll never do to ask: perhaps I shall see it written up somewhere.” (s.39)

EM: “Kim bilir kadın beni nasıl da bilgisiz küçük bir kız sanacak? Yok, yok, sormak pek iyi bir fikir değil. Belki de olur a, bir yerlerde bir tabela görürüm.” (s.25)

Konuşan özne Alice’in "will" yardımcı fiili ve özünde bir ihtimali barındıran “think” fiili tercihi, başka biri tarafından bilgisiz bir kız olarak yargılayacağına dair güçlü bir çıkarımı yansıtmaktadır. Bu güçlü çıkarım konuşan öznenin yaşadığı dönemde çocuklara olan bakışı bilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle söyleminin devamında “bulunduğu yeri sormaya” yönelik bir eylemde bulunmayacağından kararlı olması, “no”, “will” “never” sözcükleriyle desteklenmektedir. Bununla birlikte kesinlik durumunu azaltan "perhaps" ve “shall” tercihleriyle küçük bir çocuk olarak bir çözüm bulabilme ihtimalini kendine hatırlatmaktadır. Benzer bir şekilde, “somewhere” zamiri, Alice’in bu dünyayı yeni deneyimlemediği için, kendi dünyasındaki kurallara dayanarak bir tabelanın ortaya çıkmasını beklediğini göstermektedir.

Erek metne baktığımızda, “will” yardımcı fiilinin sunduğu güçlü çıkarım “belirsizlik, bilinmezlik bildiren bir söz” olan "Kim bilir" tercihi ile emin olamama tutumunu arttırmıştır. “Nasıl da” ve “sanacak?” ifadeleri bu tutumu desteklemektedir. Bununla birlikte kaynak metinde Alice, kendisi hakkında yapılabilecek olumsuz bir değerlendirmeyi aktarırken, erek metinde cümlelerin sonundaki soru işareti muhataba yöneldiğini göstermektedir. Söylemin devamında kaynak metindeki eylemi gerçekleştirilmeme konusundan emin olma durumu tekrarlanan "yok, yok" ünlemi ile konuşma diline özgü bir doğallıkta daha vurgulu ifade edilmiştir. Ancak kaynak metindeki “never” kullanımıyla sunulan kararlı tutum “pek iyi bir fikir değil” ifadesi olarak erek metinde yumuşatılarak ve tekrar muhataba yönelinerek sorabilme seçeneğini tamamen yok saymamaktadır. "Belki de" ve “olur a,” sözleri kesin olmama durumunu daha vurgulu yansıtırken çevirmenin erek dilde sözlü dil kullanımını ön plana çıkardığını söylemek mümkündür. “Bir yerlerde” ifadesi kaynak metindeki belirsizlik ifadesini korumaktadır.

Kısacası, iki metinde de belirsizliğin hâkim olduğunu ancak kaynak metinde Alice bilgisiz bir kız olarak görüleceğine yönelik daha emin bir tutum sergilediği gözlenmektedir. Erek metinde ise bu emin olamama sonucunda ortaya çıkan kaygı

duygusu vurgulanmamış olup karşılaşma olasılığı olduğu kadının ne düşünebileceğine yönelik muhatapla konuşma isteği ön planda. Başka bir ifadeyle kaynak metinde döneme yönelik bir eleştirinin sunulduğu düşünsel işlev ön plandayken erek metinde kişiler arası işlev ön plandadır.

Örnek 2:

Alice öykünün başından beri takip ettiği tavşana yardım etmek için eldivenleri aradığı sırada bir şişe daha görür. Şişeyi içtikten sonra fiziksel olarak değişime uğrar ve boyutu bulunduğu evin sınırlarını aşar. Kendi boyutuna bir türlü gelememesi ve sürekli değişim yaşaması konusunda şikâyet eder.

KM: I almost wish I hadn 't gone down that rabbit-hole—and yet—and yet—it's rather curious, you know, this sort of life! I do wonder what can have happened to me! When I used to read fairy-tales, I fancied that kind of thing never happened, and now here I am in the middle of one! There ought to be a book written about me, that there ought! And when I grow up, I'll write one—but I 'm grown up now," she added in a sorrowful tone, "at least there's no room to grow up any more here." (s.61-62)

EM: “Keşke, o tavşan deliğine girmeseydim, diyeceğim... ama yine de... ama yine de insan merak etmiyor da değil bu yaşamı! Acaba bana gerçekten ne olmuş olabilir? Masal okurken böyle şeylerin olabileceği aklımın köşesinden geçmezdi, şimdi ise her şeyin tam da ortasındayım! Benimle ilgili bir kitap yazılmalı, evet kesinlikle yazılmalı! Büyüdüğümde bir kitap yazacağım... ama zaten büyüdüm ya,” diye ekledi hüznle, en azından, burada artık daha fazla büyüyecek yer kalmadı.” (s.47)

Kaynak metinde “wish” kullanımı artık gerçekleşmesi mümkün olmayan bir dileği belirtir. Ancak söyleme “nerede ise”, “az daha” vb. gibi anlamlar katan “almost” zarfı, Alice'in tedirginliğin ve merakının bir göstergesi olarak söyleminden emin olamadığını vurgular. Dileği konusunda emin olamayan Alice, bunu “and yet- and yet” bağlaç tekrarı ile de göstermektedir. Söylemde düşünmek için bir duraksama sunan bu kullanım, pişmanlık duymakla merak etme arasında emin olamama tutumunu desteklemektedir.” You know” ile muhatapla bu tutumu paylaşma isteği belirtilir. “This sort of” life ifadesi bu yeni dünyanın neresi olduğu konusunda Alice'in kararsızlığının

sürdüğü anlaşılır. “I do wonder” ifadesindeki “do” fiilinin kullanımı merak etme tutumunu pekiştirmektedir. Takip eden ve bir durumun olma ihtimalinin mümkün olduğunu gösteren “can have happened” kullanımı konuşan öznenin bu dünyada yaşadıklarına yönelik kararsızlığını vurgulamaktadır. “I fancied” ile geçmişe yönelik bir beklentisini sunarken “now here” and “I am in the middle of the one” mevcut tecrübeye yönelik bir emin olma durumunu sunmaktadır. Bir gerekliliği belirtmeye yönelik daha çok kullanılan “ought to” yardımcı fiili bu örnek bağlamında Alice’in kendi hakkında bir kitap yazılmasına yönelik isteğini belirginleştirmektedir. “That there ought” ifadesi ile Alice bu istek konusunda kararlı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, “I’ll write one” ifadesi bu istek konusunda kararlı tutumunu vurgulamaktadır. Fiziksel olarak bulunduğu ortama sığmaması ve bu konuda emin olması “I’m grown up now” ifadesi ile sunulsa da söyleme belirsizlik katan “at least” ifadesi Alice’in büyüme konusundaki kararsızlığını da göstermektedir. Çünkü ifadeyi takip eden “there’s no room” fiziksel bir büyüme için yer olmadığını göstermektedir. Ancak büyüme davranışsal olarak olgunlaşma anlamına da gelmektedir.

Erek metinde ise, "Keşke", "girmeseydim" ve "diyeceğim" kaynak metindeki emin olamama tutumunu karşılamaktadır. “Ama yine de... ama yine de...” tekrar ifadesi de kaynak metinde olduğu gibi konuşan özneye söyleyeceğini toparlaması açısından vakit sunarken kararsız tutumunu da destekliyor. Kaynak metinde “you know” muhataba doğrudan bir yönelim gösteren bir ifadeyken erek metindeki “merak etmiyor da değil” kullanımı daha çok konuşan öznenin durumla ilgili kararsızlığına yönelik bireysel farkındalığını göstermektedir. “Acaba” ifadesi ile bu kararsızlık tutumu sürdürülürken kaynak metindeki “do” fiili ile verilen vurgu erek metinde “gerçekten” zarfı ile sağlanmaktadır. Bununla birlikte vurgulanan nokta da değişmektedir. Kaynak metinde “merak etme” tutumu, erek metinde ise Alice’in içinde bulunduğu fiziksel değişim vurgulanmaktadır. “Aklımın ucundan geçmezdi” ifadesi ise kaynak metinde “fancy” ile sunulan beklentinin aksine konuşan öznenin kesin tutumunu sunmaktadır. “Tam ortasındayım” ifadesi ile de bu tutum desteklenmektedir. Alice’in kendisi hakkında bir kitap yazılması konusundaki gerekliliğe olan kendinden emin tutumu erek metinde “kesinlikle” zarfının eklenmesiyle daha vurgulu ifade edilmektedir. “Yazacağım” kullanımı kaynak metne benzer şekilde kitap yazma

konusunda geleceğe yönelik güçlü bir çıkarım sunmaktadır. “Ama zaten büyüdüm ya...” ifadesinde ise kaynak metne benzer şekilde fiziksel olarak büyük olduğundan emin olan Alice, “ya” ünlem kullanımı ile aslında durumu kabullendiğini ve muhatabına (okura) da göstermektedir. Bununla birlikte kaynak metne benzer bir şekilde “en azından” zarf kullanımı büyüme eylemine yönelik kararsızlık tutumunu göstermektedir.

3.2.2.2. Sosyal Rol İlişkisi

Ana karakter Alice ve öyküdeki diğer karakterler, Viktorya döneminin toplumsal yapısını ve yetişkin-çocuk ilişkisini yansıtmaktadır. Alice dönemin gerektirdiği ahlak kuralları çerçevesinde karşılaştığı her karakterle nezaket çerçevesinde diyaloglar kurmaktadır. Ancak Tırtıl gibi figürler, kısa, kaba ve yönlendirici yanıtlar vererek Viktorya dönemi yetişkinlerinin çocuklara yönelik katı tavrını korumaktadır. Bununla birlikte Tırtıl’ın, mantar ile ilgili bilgiyi üstü kapalı bir şekilde vermesiyle bilge bir karakter olduğunu göstermektedir. Mart Tavşanı ve Şapkacı ile olan çay saati yetişkinlerin dünyasına ışık tutarak zaman konusu üzerine olan tartışma ile Viktorya dönemindeki katı kuralları eleştirilmektedir. Bununla birlikte bu karakterlerin Alice ile bilmeceler ve üstü kapalı yardımlar ile konuşması, çocukların yetişkinlerin bir minyatürü olarak görülmesi ve onlardan sorumlu, düşünceli, becerikli bireyler olmalarını beklentilerinden kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak Alice, bu yeni dünyadaki macerası boyunca çevresine uyum sağlamaya başlasa da karşısına çıkan her karakter, onun yeniden düşünmesine ve bilgilerini sorgulamasına neden olmaktadır. Buna rağmen düşüncelerini cesurca dile getirirken, Viktorya döneminin görgü kurallarına uygun şekilde de nazik tavrını sürdürmektedir. Karakterlerin söylemleri, dönemin toplumsal normlarına ve sınıf ayrımlarına ışık tutarken, Alice’in yolculuğu boyunca karşılaştığı her karakter, bir bakıma dönemin yetişkin-çocuk ilişkilerini ve toplumsal yapılarını eleştirmektedir.

Erek metinde de kaynak metindeki toplumsal rol ilişkileri ve karakterlerin kişiliklerine özgü dil kullanımları korunmuştur. Ancak erek metin kaynak metnin yayımlandığı yıla kıyasla günümüz dünyasındaki sosyal rol ilişkilerini de gözetmiştir.

Erek metinde Alice yetişkinlerden kaynak metinde olduğu kadar çekinmemektedir ve kaynak metne kıyasla doğrudan bir iletişim kurmaktadır.

Örnek 1

Alice küçük bir kapıdan gördüğü çok güzel bir bahçeye girmek istemektedir. Ancak fiziksel koşulları buna uygun değildir. Bu nedenle önüne çıkan “BENİ İÇ” ya da “BENİ YE” yazan içecek ve yiyecekleri dener. Ancak bu seferde ya çok küçülür ya da çok büyür. Fiziksel olarak yaşadığı bu değişiklik sonucunda kendi benliğinden de şüphe duymaya başlar. Kendisinde olup olmadığını test etmek için ve tekrar bildiklerini gösterme isteği ile bir şiir okur fakat sözleri karıştırır.

KM: “I’m sure those are not the right words,” said poor Alice, and her eyes filled with tears again as she went on, “I must be Mabel after all, and I shall have to go and live in that poky little house, and have next to no toys to play with, and oh! ever so many lessons to learn! No, I’ve made up my mind about it: if I’m Mabel, I’ll stay down here! It ’ll be no use their putting their heads down and saying, ‘Come up again, dear!’ I shall only look up and say, ‘Who am I then? Tell me that first, and then, if I like being that person, I ’ll come up: if not, I ’ll stay down here till I’m somebody else” (s.47-48)

EM: “Yok, yok eminim, asıl sözler bunlar değil,” dedi zavallı Alice, gözleri yeniden yaşlarla dolarken konuşmasına devam etti, “doğru, kesinlikle Mabel oldum, demek ki gidip o daracık sıkıcı evde yaşamak zorunda kalacağım, elimde oynayacak hiçbir oyuncağım olmayacak ve ah! Öğrenecek bir sürü dersim olacak! Tamam, öyleyse kararımı verdim; eğer Mabel isem burada kalacağım! İnsanların yukarıdan başlarını sarkıtıp, ‘Hadi canım, yeniden yukarı gel,’ demeleri boşuna olacak. O anda sadece, ‘O halde söyleyin, ben kimim?’ diyeceğim onlara. ‘Önce bunu söyleyin. O kişi olmak hoşuma giderse, yukarı çıkarım, yok eğer gitmezse, başka biri oluncaya değin kesin burada kalacağım.” (s.33)

Konuşan özne Alice, şiirin sözlerini karıştırması sebebiyle söylemine, güçlü bir kesinlik sunan “I’m sure” ifadesi ile başlamıştır. “Those are not the ...” ifadesiyle ise aslında doğru sözcüklerin ne olduğunu düşündüğüne yönelik belirsiz olma tutumunu

da göstermektedir. Söyleminde devamında “I must be” kullanımı güçlü bir çıkarımı ifade ederken “shall” and “have to” kullanımı Mabel olmasının ve onun gibi yaşamasının kesinliğini gösteren güçlü bir vurgudur. Aniden bir durumu hatırlamayı gösteren “Oh!” ünlemi kullanımı ile bu örnekte Alice düşüncelerinin gerçek olma olasılığıyla yüzleşmektedir. Dolayısıyla bu durum, Alice’in kendinden sosyal anlamda daha düşük biri olduğunu düşündüğü Mabel olması durumundan şikayetçi olduğunu da göstermektedir. “No,” ve “I’ve made up my mind” kesinlik sunan ifadeler, Mabel olması durumunda kararlı davranacağı gösterir. “Who am I then?” sorusu ile kimliğini sorgulayıp belirsizliği vurgularken “I’ll stay here”, “It’ll no use” kullanımları Alice olmaması durumunda kararlı tutumu sürdüreceğini göstermektedir. Söylemin devamında yer verilen “shall”, “I’ll come up”, “I’ll stay”, kullanımları da kim olduğu konusunda emin olamayan Alice’in koşullara bağlı olarak değişebilecek eylemlerinde belirsiz tutumu göstermektedir.

Erek metinde "Yok, yok" ünlem tekrarı, “eminim” ve “değil” ifadelerinin kullanımı kaynak metne kıyasla daha yüksek bir kesinlik gösterirken konuşma diline uygunluğu da dikkat çekmektedir. Kaynak metinde “must” yardımcı fiili ile sağlanan güçlü bir çıkarım içeren durum “kesinlikle” zarfı ile erek metinde konuşan öznenin kimliğinden emin olduğunu göstermektedir. “Zorunda kalacağım”, “olmayacak” ve “olacak” kullanımları da kaynak metinde olduğu gibi emin olma durumunu vurgulamaktadır. Ayrıca “ah!” ünlemi de kaynak metinde olduğu gibi tüm bunların farkında olan Alice’in şikayetini de sunmaktadır. “Tamam” ve “kararımı verdim” ifadeleriyle olanları kabul ettiğine dair söyleminden emin olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle kaynak metinde farklı kişi olmayı kabul etme durumunda daha belirsiz bir tutum sergilerken ve “no” gibi ifadelerle daha dirençli bir tutum gösterirken erek metinde bu durum olumlu bir sözcük olan “tamam” ifadesiyle verilmiştir. “Kalacağım,” “diyeceğim,” “giderse,” “gitmezse” ifadeleri de kaynak metne benzer şekilde ihtimaller çerçevesinde olası eylemlerini göstermektedir. Konuşma diline uygun “boşuna olacak” ifadesi, “it’ll be no use” ifadesini edimsel açıdan karşılamaktadır. Bununla birlikte kaynak metinde yüksek kesinlik içeren çıkarım “I will stay...” ifadesi erek metinde “kesin” sıfatının eklenmesiyle güçlü bir şekilde vurgulanmıştır.

Örnek 2

Alice yolunu kaybeder ve yaşadığı fiziksel değişimler sonucunda kafası karışıktır. Nereye gideceği konusuna bir karar vermeye çalışırken Tırtıl (Caterpillar) ile karşılaşır.

KM:

C: “Who are *you*?” said the Caterpillar.

A: I-I hardly know, sir, just at present—at least I know who I *was* when I got up this morning, but I think I must have been changed several times since then.”

C: “What do you mean by that?” said the Caterpillar sternly. “Explain yourself!”

A: “I can’t explain *myself*, I’m afraid, sir,” said Alice, “because I’m not myself, you see.”

C: “I don’t see,” said the Caterpillar.

A: “I’m afraid I can’t put it more clearly,” Alice replied very politely, “for I can’t understand it myself to begin with ; and being so many different sizes in a day is very confusing.”

C: “It isn’t,” said the Caterpillar.

A: “Well, perhaps you haven’t found it so yet,” said Alice; “but when you have to turn into a chrysalis—you will someday, you know—and then after that into a butterfly, I should think you’ll feel it a little queer, won’t you?”

C: “Not a bit,” said the Caterpillar.

A: “Well, perhaps your feelings may be different,” said Alice; “all I know is, it would feel very queer to *me*. ”

C: “You!” said the Caterpillar contemptuously. “Who are *you*?” (s.69-70)

EM:

T: “Kimsin *sen*?” diye sordu.

A: “Şey efendim, yani aslında şu an tam bilmiyorum. En azından bu sabah kalktığımda kim olduğumu *biliyordum*, ama o zamandan beri birkaç kez değiştim galiba.”

T: “Ne demek istiyorsun?” dedi Tırtıl sert bir tavırla. “Kendinden söz et, bakalım.”

A: “Kendimden söz edemem, efendim,” dedi Alice, “çünkü ben ben değilim ki, anlatabiliyor muyum?”

T: “Anlatamıyorsun,” dedi Tırtıl.

A: “Özür dilerim, ama daha fazla açıklayamayacağım,” diye yanıt verdi Alice kibarca, “çünkü kendim bile anlamıyorum ki bu durumu; bir gün içinde bu kadar farklı boylarda olmak insanın kafasını allak bullak ediyor.”

T: “Etmez,” dedi Tırtıl.

A: “Pekâlâ, size henüz öyle gelmiyor olabilir,” dedi Alice, “ama düşünün ki önce bir krizalite -hani bir gün dönüşeceksiniz ya-sonra da bir kelebeğe dönüşmek zorunda kaldığınızda, sanırım kendinizi biraz tuhaf hissedersiniz, öyle değil mi?”

T: “Hiç de hissetmem,” dedi Tırtıl.

A: “Peki, belki sizin duygularınız farklı olabilir,” dedi Alice, “tek bildiğim, bunların *bende* tuhafılık yarattığı.”

T: “Sen!” dedi, Tırtıl tepeden bakarak, “Kimsin *sen?*” (s.55-56)

Tırtıl, söyleminden emin bir şekilde muhatabı olan Alice’i “Who are you?” soru cümlesiyle sorgulayarak diyalogu başlatır. Hem bu otoriter tavır hem de öykünün başından beri kimlik karmaşası Alice’in kendinden emin olmama tutumunu arttırmaktadır. “I-I” öznesinin tekrarı, “hemen hiç, zar zor” anlamlarına gelen “hardly” zarfı, bu tutumu yansıtmaktadır. “I think” ile yaşadıklarına yönelik kesin olmayan öznel düşüncesini belirtmektedir. Bu düşünce yine güçlü bir olasılık ve geçmişe yönelik bir tahmini gösteren “must have been changed” kullanımı ile desteklenmektedir. Bu durum üzerine Tırtılın “what do you mean” belirsizlik ifade eden sorusu ve Alice’e emreden otoriter tavrı dikkat çekmektedir. Bu tavır kararsız ve tedirgin olan Alice’i olumsuz yönde etkilemektedir. Tırtıl’a cevap olarak, Alice hem durumunun belirsizliğine yönelik tedirginliğini (afraid) hem de açıklama yapmasının

imkânsız olduğunu “can’t” ifadesinin sağladığı kesinlik ile ortaya koyar. “I’m not myself” ifadesi, öznel bilgisine dayalı bir kesinlik içerirken “you see” ile muhatabını da durumuyla ilgili ikna etmeye çalışır. Ancak buna karşılık Tırtıl da “I don’t see” ile söyleminden emindir. Bu sert tutuma cevap olarak güveni daha çok sarsılan Alice, “I am afraid” ifadesi ile mahcup olduğunu ve kimliğinden emin olamadığını göstermektedir. Bu emin olamam durumunda kararı “I can’t put it...” ifadesi ile desteklenmektedir. Bununla birlikte “I can’t understand it myself” ile öznel düşüncesini vurgulayarak emin olamama durumunu sürdürmektedir. “And” bağlacı ve “very confusing” ifadesi ile kafa karışıklığının yol açtığı emin olamama durumunu ve “being different sizes” ile Tırtıl’a da kendi gerçekliğini göstermek isteyerek ondan onay almak istemektedir. Ancak bir dönüşüm sonucunda kelebeğe dönüşecek Tırtıl kendinden emin tavrıyla (It isn’t) Alice’e karşı çıkmaya devam etmektedir. Bu kaba ve otoriter tavrın aksine Alice, kibar ve anlayışlı bir tavrıyla Tırtıl’a yaşayabileceği değişimleri “perhaps,” “you will someday,” “you know,” gibi söyleme davet eden ve yüksek olasılık içeren çıkarımlarla anlatmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte öznel çıkarımlarını ön planda tutarak ve değişimi tecrübe eden biri olarak bu durumun Tırtıl içinde garip olabileceğini düşünmektedir. “I should,” “think,” “you’ll feel” “a little” ifadelerinin tümü Tırtılın hissedebilecekleri tahmin eden Alice’in emin olamadığını da vurgulamaktadır. “Won’t you?” sorusu ile kendi düşüncelerinin muhatabı tarafından teyide muhtaç olduğunu göstermektedir. Tırtıl ise “not a bit” ifadesi ile kendinden emin tavrını sürdürmektedir. Bu kabalığa karşın anlayışlı tavrından taviz vermeyen Alice, “perhaps” ve “may be different” ifadeleriyle Tırtıl’ın hissedebileceklerine yönelik emin olamama tutumunu sürdürmektedir. Bununla birlikte böyle bir değişim yaşamanın kendisini için garip olacağını düşük olasılık ifade eden “would” yardımcı fiili ile göstermektedir. Tırtıl’ın ise bu ifadeye yönelik umursamaz tavrı ve Alice’i kim olduğu konusunda tedirgin etmeye devam etme istediği “you” ve soru kalıbıyla vurgulanmaktadır.

Erek metinde de Tırtıl’ın “Kimsin sen?” sorusu ile kimliği konusunda zaten emin olmayan Alice bu tutumunu kaynak metne benzer şekilde söylemine yansıtmaktadır. “Şey efendim,” “yani,” “aslında,” ve “tam” ifadeleri Alice’in kaynak metinde sunulan belirsizlik ve karmaşık tutumunu işlevsel açıdan yansıtmakla birlikte erek dilin

konuşma diliyle edimsel bir uyum da yakalamaktadır. “Galiba” kullanımı ise kaynak metinde “I think” ve “must” ile sunulan yüksek olasılığa kıyasla belirsizlik sunmaktadır. Tırtıl’ın otoriter ve söyleminden emin tutumu da kaynak metne benzer bir şekilde sağlanmaktadır. Bu tutuma karşı erek metinde Alice’in cevabı “edemem” ifadesi ile emin olmama durumunu sürdürürken “ben ben değilim ki” kullanımı kesinlikten uzak tutumunu ve belirsizlik yaşamasını vurgulamaktadır. Bununla birlikte yine kaynak metne benzer bir şekilde muhatabı bu belirsizlik konusuna ikna etme isteği “Anlatabiliyor muyum?” sorusu ile sağlanmaktadır. Tırtıl, “anlatamıyorsun” ifadesi ile söyleminden emin tutumunu sürdürmektedir. Bu cevap üzerine Alice’in kendini açıklamaya yönelik güçlük çekmesi ve “özür dilerim”, “kendim bile anlamıyorum ki bu durumu” ifadeleriyle tedirgin ve kesinlikten kaçınan tutumu ön plandadır. Bu tutum kaynak metinde kafa karışıklığını anlatan “very confusing” kullanımının “insanın kafasını allak bullak ediyor” ifadesi ile edimsel açıdan eş değer olarak verilmesiyle karşılanmaktadır. Ayrıca konuşan özne bu belirsizlik durumuna yönelik tutumunu güçlendirmek için belirli değişimler yaşaması sonucunda kelebeğe dönüşen Tırtıl’da davet ediyor. Ancak Tırtıl, “Etmez,” ifadesi ile olumsuz ve kararlı tavrını sürdürüyor. “Pekâlâ,” “henüz,” “olabilir,” ifadeleriyle Alice Tırtıl’ın düşüncelerine yönelik çıkarımlarda bulunmaktadır. “Ama düşünün ki”, “hani bir gün dönüşeceksiniz ya,” “sanırım,” ve “hissedersiniz” kullanımları da bu çıkarımlar konusunda Alice’in emin olamama tutumunu vurgulamaktadır. “Öyle değil mi?” sorusu ile Alice muhatabını bu belirsizliği çözmeye davet etmektedir. Tırtıl’ın “hiç de hissetmem” cevabı kaynak metinde “not a bit” ifadesini karşılamakla birlikte “de” bağlacının eklenmesiyle daha vurgulu bir kesinlik sağlamıştır. “Peki” ünlemi ile Tırtıl ile uzlaşma olasılığının düşük bir ihtimal olduğunu gösteren Alice, “belki” ve “olabilir” kullanımı ile emin olamama durumunu sürdürmektedir. Ancak kendi duygusuna yönelik emin olma tutumunu da “tek bildiğim” ifadesi ile belirginleştirmektedir. Alice’in tüm bu sakın ve nazik tavrına rağmen, Tırtıl erek metinde de buyurgan ve kaba tavrını korumaktadır.

3.2.2.3. Sosyal Tutum

Sosyal rol ilişkisinde söz edilen karakterler arası ilişkiler sosyal tutum içinde geçerlidir. Alice’in yolculuğu sırasında karşılaştığı karakterler, onun nazik ve samimi

üslubuna kıyasla kaba ve daha soğuk bir üslup benimsemişlerdir. Viktorya dönemi koşulları düşünüldüğünde Alice'in sürekli sorgulayan ve meraklı tavrı yetişkin karakterlerin bir çocuktan beklemedikleri bir karakter ortaya koyduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda karakterlerin resmi ve soğuk tutumu kimi zaman Alice'i de öfkelenirse de Alice'in nazik tavrı ve saygısını korumaya yönelik çabası görünürdür. Erek metinde kaynak metinde sosyal tutuma yönelik karakterlerinin birbirlerine karşı tavrı ve yaklaşımlarının korunduğunu söylemek mümkündür.

Örnek 1

Alice, düşesin kaba tavırları, bebeğin domuza dönüşmesi gibi oldukça absürt durumdan sonra, kafa karışıklığı ve giderek artan belirsizlik duygusu ile nereye gitmesi gerektiğini bilmemektedir. Cheshire kedisi (Cheshire Cat) ile karşılaşması sonucunda ondan yardım ister.

KM:

A: "Would you tell me, please, which way I ought to walk from here?"

CC: "That depends a good deal on where you want to get to," said the Cat.

A: "I don't much care where——" said Alice.

CC: "Then it doesn't matter which way you walk," said the Cat.

A: "——so long as I get somewhere," Alice added as an explanation.

CC: "Oh, you're sure to do that," said the Cat, "if you only walk long enough." (s.87)

EM:

A: "Lütfen söyler misiniz, buradan ne tarafa doğru gitmeliyim?"

CC: "Bu daha çok nereye varmak istediğine bağlı," dedi Kedi.

AA: "Neresi olursa olsun..." dedi Alice.

CC: "Öyleyse ne tarafa doğru gideceğinin önemi yok," dedi Kedi.

A: "Bir yerlere varayım da gerisi önemli değil," diye ekledi Alice, ne istediğini daha iyi anlatabilmek için.

CC: “Kesin, bir yerlere varırsın,” dedi Kedi, “tabii yeterince yürürsen.” (s.73)

Kaynak metinde, diyalogu başlatan Alice, “Would,” “which way,” ve “I ought to” ifadeleriyle ne yapması gerektiği konusunda emin olamadığını göstermektedir. Kedinin, Alice’in kararsız tutumunu ona göstermek için kullandığı “that depends” ve “a good deal” ifadeleri belirsizliği vurgulamaktadır. Bununla birlikte “on where you want to get to” ifadesi bu bilinmezliğin Alice’e bağlı olduğunu koşulunu göstermektedir. “I don’t much care where” cevabıyla Alice gerçekten gideceği yer konusunda emin olamadığını belirtmektedir. Alice’in bu cevabına yönelik Kedi, “doesn’t matter” ve “which way” kullanımları ile bu durumda bir yön seçmenin önemli olmayacağını kesinlik içeren bir tutumla sunmaktadır. Kedi bu tutumuyla karar vermesi konusunda ironik bir şekilde uyarsa da Alice, gitmek istediği yer konusunda “somewhere” ile emin olamama tutumunu sürdürmektedir çünkü herhangi bir yer hakkında kesin bir bilgisi yoktur.

Erek metinde Alice’in “Lütfen” ifadesi muhatabının dikkatini çekmek ile birlikte kaynak metinde “would” ile verilen tutumu vurgulamaktadır. “Ne tarafa” sorusu emin olamama tutumunu gösterirken “gitmeliyim” sorusuyla da bu tutumu vurgularken nazik üslubunu sürdürmektedir. Başka bir ifadeyle Alice’in emin olmama tutumu söyleminde kibar bir üslup sunmasına da neden olmaktadır. Kedi ise “nereye,” “bağlı,” “daha çok” ifadeleriyle dolaylı bir cevap vererek kaynak metne benzer soğuk bir tutum sergilemektedir. “Neresi olursa olsun” ifadesiyle Alice, hiçbir fikrinin olmadığını ve çaresizliğini göstermektedir. Kaynak metinde Alice’in durumdan sıkılığına yönelik “neresi olacağını çok da umursamıyorum (I don’t...)” ifadesine kıyasla erek metinde muhataptan yardım beklediğini iletmektedir. Kedi ise Alice’in yardım mesajını anlamayarak kendinden emin (önemi yok) ancak Alice’i sorgulamaya iten (öyleyse, ne tarafa) bir cevapla soğuk tutumunu sürdürmektedir. Belirsizliğin son bulmasını isteyen Alice “bir yerlere varayım” ifadesiyle bunu gösterirken “da” bağlacıyla söyleminden emin olmadığını göstermektedir. Ayrıca, bu ifade Alice’in belirsizliği kabullendiğini de belirginleştirmektedir. Türkçenin günlük dilini ve samimi üslubunu yansıtan “gerisi önemli değil” ifadesi ise Kedi’den anlamlı bir cevap beklediğine yönelik Alice’in endişeli tutumunu göstermektedir. Bununla birlikte

Kedi'nin söyleminden emin ancak Alice'i de çözüm bulmaya iten "tabii yeterince yürürsen" ifadesi kaynak metne kıyasla daha samimi bir üslup sunmaktadır.

Sonuç olarak Alice'in sorularına cevap veren Cheshire Kedisi'nin, üstü kapalı ifadelerle konuşması ve küçümseyici tavrı Viktorya dönemindeki yetişkin tavrının devam ettiğini göstermektedir. Bu tutum Alice'in kendinden emin olamama tutumu artırmaktadır. Erek metinde Kedi benzer bir üslup sergilerken, kaynak metinde söylemini belirsizlik üzerine kuran Alice, muhatabından bu durumu çözmeye yönelik yardım beklemektedir.

3.2.2.4. Söylem Katılımcıları

Öykünün Alice'in monologları ve diğer karakterler iletişimi sonucunda ortaya çıkan diyaloglardan oluşması karmaşık bir ortam olduğunu göstermektedir. Erek metinde de bu karmaşık ortam korunmuştur. Bu alt başlık için öyküden örnekler verilmemiştir. Söylem alanı, konuşan öznenin edinimi, sosyal rol ilişkisi ve sosyal tutum başlıkları altında verilen örnekler öykünün karmaşık ortamını kanıtlamaktadır.

3.2.3. Söylem Modu

Kaynak metnin biçimsel olarak çok sayıda şiir, tekerleme ve bilmeceye yer vermesi, çeşitli ilgi alanları olan yazarın üslubunu belirginleştirmektedir. Bununla birlikte Alice'in bu yeni dünyayı sorgularken monolog şeklindeki söylemleri ve sıklıkla diğer karakterlerle girdiği diyaloglar aracılığıyla öykü sunulmaktadır. Metinde sıklıkla iki nokta (:) ve kısa çizgilerle (-) karakterlerin konuşması, sözlü dil kullanımının zenginliğini göstermektedir. Bu doğrultuda kaynak metin karmaşık yapıda olan sözlü dil ağırlıklı yazılı bir metin olarak kabul edilebilir. Erek metin biçimsel olarak kaynak metnin özelliklerini korumuştur. Ayrıca, erek metinde Türkçe dilinin üslubuna özgün sözlü dil özelliklerini yansıtan kullanımlar sıklıkla tercih edilmiştir.

Örnek 1

Bu söylem örneğinde Alice, Mart Tavşanı (MH) ve Şapkacı (H), Mart Tavşanı'nın Alice'e sorduğu bilmece sonrasında birbirlerini yönlendiren bir üslupla tartışmaktadır.

KM:

H: “Why is a raven like a writing-desk ?”

A: “Alice. “I’m glad they’ve begun asking riddles—I believe I can guess that” she added aloud.

MH: “Do you mean that you think you can find out the answer to it?” said the March Hare.

A: “Exactly so,” said Alice.

MH: “Then you should say what you mean,” the March Hare went on.

A: “I do,” Alice hastily replied ; “ at least—at least I mean what I say—that’s the same thing, you know.”

H: “Not the same thing a bit!” said the Hatter. “Why, you might just as well say that ‘I see what I eat’ is the same thing as ‘I eat what I see’!”

MH: “You might just as well say,” added the March Hare, “that ‘I like what I get’ is the same thing as ‘ I get what I like’ !” (s..91)

EM:

Ş: “Neden kuzgun yazı masasına benzer?” diye sordu.

A: “Bilmece sormaya başlamalarına çok sevindim.” Ardından yüksek sesle ekledi:

“Galiba bunu tahmin edebilirim.”

MT: “Bunun yanıtını bulabileceğini sandığını mı söylemek istiyorsun?” dedi Mart Tavşanı.

A: “Evet, öyle,” dedi Alice.

MT: “O halde, ne demek istediğini söylemelisin,” diye devam etti

Mart Tavşanı.

A: “Söylerim,” diye atıldı Alice, “en azından... ne söylüyorsam onu demek istiyorum... ikisi zaten aynı şey.”

Ş: “Hiç de aynı şey değil!” dedi Şapkacı, “öyleyse şöyle de diyebilirsin: ‘Yediğim şeyi görürüm’ ile ‘Gördüğüm şeyi yerim’ aynı şey.”

MT: “Ya da şöyle de diyebilirsin,” diye ekledi Mart Tavşanı. “‘Aldığım şeyi severim’ ile ‘Sevdiğim şeyi alırım,’ da aynı şey.” (s.77-78)

Kaynak metinde Şapkacı diyalogu bir soru ile başlatmaktadır. Alice’in özel bir çıkarım gösteren “I believe,” olasılık sunan “I can” ve özünde belirsizlik sunan “guess” ifadelerini tercih etmesi her ne kadar istekli olsa da kendinden emin olmadığını göstermektedir. Bu durum muhatabı Mart Tavşanı’nın cevabında “you think you can...” ifadesi ile vurgulanmaktadır. Alice cevap olarak kesin bir tutum (Exactly so) gösterse de Mart Tavşanı hem Alice’i küçümsemek için hem de belirsizliğin korunması için “then,” “should,” kullanımlarıyla Alice’in kararsız tutumunu desteklemektedir. Bu doğrultuda Alice’in “I do” ile başlayan ancak “at least” tekrarı ve muhatabından onay beklediğini gösteren “you know” kullanımı bu tutumunun sürdüğünün göstergesidir. Sonrasında Şapkacı kendi tutumunda (not the same thing a bit) kararlı olduğunu gösterirken, Alice’in kararsızlığını güçlendirecek bir tutum sergiler. Mart Tavşanı da benzer şekilde “might” kullanımıyla bu tutumu vurgulamaktadır.

Erek metinde de karakterler kaynak metne benzer tutumlar üstlenmiştir. Alice’in “galiba,” “tahmin edebilirim” ifadelerini tercih etmesi kaynak metne eşdeğer bir işlev sunmaktadır. Ancak Mart Tavşanı’nın “bulabileceğini,” “sandığını mı” ifadeleri erek metinde belirsizliğin daha güçlü olduğunu ancak daha doğrudan bir dil tercih edildiğini göstermektedir. Bu “o halde” ve “söylemelisin” ifadeleri ile de desteklenmektedir. Bununla birlikte Alice erek metinde “söylerim” ifadesi ile cevabını sunarken kaynak metne kıyasla daha az tekrar ve muhatabına yönelmek yerine “ikisi zaten aynı şey” ifadesiyle daha kararlı bir tutum sergilemiştir. Şapkacı ve Mart Tavşanı ise kaynak metne benzer bir tutumla kendi söylemlerinden emin ancak Alice’i düşündürmeye yönelik “öyleyse,” söyleyebilirsin,” “diyebilirsin” ifadelerine yer vermiştir.

Sonuç olarak söylem modunda ele alınan bu örnek, gerçeklik kipliği kullanımlarıyla ortaya çıkan işlevsel görevleri gösterse de aynı zamanda bu

kullanımların belirsizlikleri gidermek ya da soru sorarak bu belirsizliği arttırmak kapsamında diyalogu yönlendirebileceğini de göstermiştir.

3.2.4. Metin Türü

Alice's Adventures in Wonderland çeşitli edebi türlerle ilişkilendirilen bir eserdir; bu türler arasında absürd yazın, peri masalı ve fantastik kurgu yer almaktadır. Bazı araştırmacılar, eseri peri masalı olarak değerlendirirken, diğerleri çocuk ve yetişkin dizgelerinde klasikler arasında kabul etmektedir. Alice'in öyküsü, bu çeşitli sınıflandırmalara uyan bir metin olarak farklı edebi kategorilerde varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla kaynak ve erek kültür çerçevesinde değerlendirmek gerekirse *Alice'in* hem yetişkin hem de çocuk dizgesinde farklı basımlarının olması metin türünün kesin olarak belirlenmesini büyük ölçüde etkilemektedir.

3.3. Değerlendirme

House metne özgü işlevi aradığı işlevsel-edimsel çeviri değerlendirme modelinde kesit dili çözümlemesi ve metin türü belirlenmesi sonucunda hem kaynak hem de erek metinde ön planda olan işlevi ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. İşlevi belirlemesi sonucunda çevirinin de kalitesini belirlemektedir. Ancak kalite ifadesi burada yanlış anlaşılmamalıdır. Kalite çevirinin iyi/kötü, doğru/hatalı şekilde etiketlendirilmesi anlamına gelmemektedir. House için kalite kaynak metinde verilen mesajın işlevsel ya da edimsel açıdan erek dilin iletişimsel kullanımlarına uygun olarak aktarılmasını ifade etmektedir. Bunun sonucunda da çevirmenin açık ya da örtük çeviriden hangisine daha fazla yöneldiği ortaya konmaktadır.

Bu kapsamda gerçeklik kipliği kullanımları çerçevesinde *Alice'in* kaynak ve erek metin profilleri sunulmuştur. Konu ve sosyal eyleme yönelik bilgi sunan söylem alanı kaynak metinde öykünün temelini oluşturan Viktorya dönemine yönelik eleştiriler Alice'in kararsız tutumu ile vurgulanmıştır. Kaynak metinde konuyu tanımlamaya yönelik düşünsel işlev ön plandadır. Erek metinde ise Viktorya döneminin etkisi gözlemlense de çevirmenin Alice'i daha az kararsız bir kız olarak göstermesi ve günlük dil kullanımları kişiler arası işlevi belirginleştirmiştir.

Yazar ile okur ya da konuşan özne ile muhatapları arasındaki ilişkiye ışık tutan söylem kipi söylem alanına benzer şekilde yazarın konuyu anlatmaya yönelik amacını, Viktorya dönemindeki sosyal rol ilişkilerine ve tutumuna olan tavrını göstermeye yönelik olduğundan düşünsel işlevi üstlenmiştir. Erek metin de söylem alanına benzer şekilde Alice’i muhataba yaklaştıran söz dil yapısına uygun akıcılıkta gündelik bir dille kişiler arası işleve öncelik vermiştir.

Her iki metinde de monolog ve diyalogların sayıca fazla olduğu gözlemlenmiştir. Söylem modu kapsamında incelenen örneklerle gerçeklik kipliğinin söylemi yönlendirmede de etkili bir kullanım olduğu ortaya çıkmıştır.

Alice metin türü belirlemesi açısından fikir birliğine varılamayan bir eser örneğidir. Ancak yetişkinlere yönelik dünya klasikleri kategorisinde satışa sunulan erek metin çevirmen ön sözünde belirtildiği gibi kaynak metnin çocuksu diline kıyasla Türkçenin çeşitli kullanım özelliklerine öncelik vermiştir. Örneğin “Du bi bakalı,” “damdan düşsem ne yazar,” “belki de olur a,” “kafasını allak bullak ediyor” gibi ifadeler çevirmenin erek dilin iletişimsel boyutunu gözeterek edimsel çeviriye yöneldiğini ve dolayısıyla örtük çeviriyi daha çok tercih ettiği göstermiştir.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında Lewis Carroll'ın *Alice's Adventures in Wonderland* eseri ve Kıymet Erzincan Kına tarafından yapılan çevirisi değerlendirilmiştir. İlk bölüm, değerlendirmenin dayandığı gerçeklik kipliğine ayrılmıştır. Bu bölümde öncelikle dilbilgisel bir konu olan kiplik tanımlanmıştır. Sonrasında çalışmanın asıl konusunu oluşturan bu kiplik türlerinden biri olan gerçeklik kipliğine yönelik tanımlar sunulmuştur. Bu tanımlar çerçevesinde bu kipliğin söylemde konuşan özne ya da yazarının bilginin/durumun gerçekliğine yönelik tutumunu gösteren işlevsel dilbilgisel belirteçler olduğu gözlemlenmiştir. İngilizce ve Türkçe dillerinde bu belirteçlerin oluşturduğu dilbilgisel işaretleyiciler sunulmuştur. Araştırmacılar, işaretleyicileri sınıflamada ortak bir tutum gözetmemesine rağmen morfolojik işaretleyicilerin yanı sıra sözcüksel, sözdizimsel ve hatta söylemsel işaretleyicilerin olmasını vurgulamıştır. Dolayısıyla ruh sayısı kadar kip olduğu görüşü işaretleyicilerin çeşitliliğini desteklerken, her dil toplumunun gerçeklik değerine olan yaklaşımı gerçeklik kipliğinin söylemde çeşitli anlam alanları üstlenebileceğini göstermiştir. Bu anlam alanları olasılık, zorunluluk, varsayım, kesinlik gibi belirli bir bağlamda konuşan öznenin öznel tutumunu yansıtan farklı tutumlar olarak belirlenmiştir. Bu anlam alanları konuşan öznenin söyleminde kibar olma, kararsızlık gösterme, ikna etme gibi çeşitli iletişimsel işlevleri de üstlenmiştir. Bu da kiplik kullanımının dilin önemli bir üst işlevi olan kişiler arası işlevi sağlamada önemli bir rol oynadığını göstermiştir. Dolayısıyla dil, toplum ve kültüre bağlı bir kullanım olarak kabul edilebilecek gerçeklik kipliğinin söyleme işlevsel, iletişimsel ve edimsel boyutlar kattığı göz önüne alınarak tek dilli çalışmaların yanı sıra çeviribilim alanında iki dilli çalışmalarla bu boyutların ortaya çıkarılabileceği savunulmuştur.

Çeviribilim alanındaki gerçeklik kipliği konulu çalışmaların bu tez çalışmasının kapsamını sunmak açısından önemli olduğu görülmüştür. Çalışmaların çoğu bilimsel metinler üzerinden geliştirilmiştir. İngilizcenin kaynak ya da erek dil konumunda olduğu çalışmalarda diğer dili Almanca, Farsça, Lehçe, Litvanca, İspanyolca, Slovence, Çekçe, Çince, Urduca olarak ele alınmıştır. Çalışmalar genelde belirli gerçeklik kipliği işaretleyicileri çerçevesinde kaynak ve erek metni

değerlendirmiştir. Değerlendirmeler iletişimsel işlev ve konuşan öznenin öznel görüşü çerçevesinde eşdeğerlik bakış açısıyla çeviri stratejileri üzerinden açıklanmıştır. Bu doğrultuda İngilizce metinlerde gerçeklik kipliği ile okuyucuya daha özgür bir alan bırakıldığı yargısına varılmıştır. Bununla birlikte çevirilerde genelde kaynak dilden farklı bir kategoride yer alan işaretleyicilerin tercih edildiği ya da çıkarma stratejisine başvurulduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise gerçeklik kipliğini belirlenen bütüncü üzerinde değerlendirmek üzere kullanılan yöntem tanıtılmıştır. İkinci bölümün başlığı çeviride kalite olarak sunulmuştur. Bu tezde yöntem olarak ele aldığımız Juliane House'ın "işlevsel-edimsel çeviri değerlendirme modelini" *Trasnlation Quality Assessment: Past and Present* başlıklı kitabında sunmasında kaynaklanmıştır. Kalite (quality) kavramı genelde teknik metinlerin değerlendirmesinde ya da çeviride hata avcılığının ön planda olduğu eleştirilerde ön plana çıkmıştır. Ancak House bu değerlendirme modelinde hata avcılığı ya da iyi/kötü çeviri şeklinde bu değerlendirme yapmayı amaçlamamıştır. Ancak çeviri değerlendirmesine yönelik kalite, eleştiri, değerlendirme, çözümleme gibi bir kavram çeşitliliğinin olması bu konuda fikir birliğini varılamadığını göstermiştir. Bu nedenle "kalite değerlendirme" başlığı korunmuş olup model ikinci bölümde detaylandırılmıştır. House'ın 2015 yılında son halini sunduğu bu model karşılaştırmalı metin çözümlemesine dayalıdır. Kaynak ve erek metnin metin içi ve metin dışı boyutlarda nesnel verilere bağlı çözümlenmesi modelin nesnel olma konusunda bir çabası olduğunu göstermiştir. Dil-metin odaklı bu model, kaynak metinden yola çıkarak bir değerlendirme sunması açısından zaman zaman eleştirilmiştir. Ancak House'ın çeviri kavramına yönelik tanımları kaynak odaklı bir yaklaşım sunmadığını ortaya çıkarmıştır. House için çeviri, kaynak metnin başka bir dilde yeniden bağlamlaştırıldığı birçok dil dışı etmeden etkilen dilsel-metinsel bir sürecin ürünüdür. Bununla birlikte, kaynak metnin mesajını başka bir dil ve bağlamda sunup dil bariyerini aşan "ikincil bir iletişimsel eylem" de içermektedir. Dolayısıyla House her ne kadar kaynak metne öncelik verse de iletişim vurgusunu ön planda tutması nedeniyle kaynak metindeki mesajın erek okuyucuya sunulması konusunda hassasiyet göstermiştir. Bu kapsamda çeviri sürecinin, kaynak metnin sunduğu mesajı anlamak için geriye yönelik kaynağa ve bu mesajı erek dilin iletişimsel özelliklerine uygun

iletilmek adına ileriye dönük erek metne bakılması gerektiğini savunmuştur. Kısacası çeviri eyleminin çift taraflı bir ilişki kurduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda hem kaynak hem de erek metni detaylı çözümlemeye ve kaynak metnin asıl mesajını ortaya çıkarmak amacıyla metne özgü işlevin tespit edilebilmesi adına modeli kesit dili analizi ve metin türü üzerine kurmuştur.

Kesit dili analizi metne özgü işlevi belirlemek adına metnin durumsal boyutlarına bağlı gelişen düşünsel ve kişiler arası işlevin ortaya çıkarılmasına yönelik bir çözümleme sağlamaktadır. Bu çözümleme sonucunda bir metin profili ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda kesit dilini oluşturan söylem alanı, söylem kipi ve söylem modu boyutlarını tanımları ortaya konmuştur. Söylem alanı bir metnin konusu içermekle birlikte konuşan özne ya da yazarı içerik kapsamında göstermek istediği sosyal eylemlerle alakalı olduğu gözlemlenmiştir. Söylem kipi, metnin konusunun yanı sıra metnin okurla ya da metin içindeki karakterlerin birbirleriyle olan ilişkisini gösteren bir boyut olarak karşımıza çıkmıştır. Bu kapsamda yaşadığı ve yetiştiği toplum ve kültürden bağımsız düşünölemeyecek konuşan özne ya da yazarın doğduğu tarih ve yer, etkilendiği sosyoköltürel ortam gibi metin dışı bağlamın önemi vurgulanmıştır. Bununla birlikte konuşan özne ve muhatapları arasında çeşitli rollere bağlı sosyal rol ilişkisini ve bu ilişkiler kapsamında öznelerin karşılıklı takındıkları üslup sosyal tutum boyutlarının önemini göstermiştir. Bir metni oluşturan katılımcılar da bu kapsamda değerlendirilmiştir. Özetlemek gerekirse söylem alanı bir metnin konusuna yönelik özelliklerin ortaya çıktığı daha çok tanımlama ve açıklama gerektiren düşünsel işleve; söylem kipi, değer yargıları, sosyal roller, çeşitli üslupları tanımlamaya yönelik olmasında dolayı kişilerarası işleve bağlı olarak kabul edilmiştir. Söylem modu ise tüm bu metinsel özellikleri sağlamada bir uyumun gözetilmesini gerekli kılan iletişim ortamını hazırlayan bir boyut olarak karşımıza çıkmıştır. Metin türü de sözcüksel, söz dizimsel ve metinsel kullanımların gözetildiği söylem alanı, söylem kipi ve söylem modunda çözümlenen mikro yapıya kıyasla metnin, aynı amaçla üretilen diğer metinlerle aynı işleve sahip olup olmadığı konusunda makro yapıda bir bakış açısı sunmuştur.

Kısacası, House'ın işlevsel-edimsel çeviri değerlendirme modeli hem kaynak metin hem de çeviri metin için detaylı bir çözümlemen sunan bir model olarak

değerlendirilmiştir. Modelin dilbilimsel alandan aldığı katkıyı yanı sıra bu çözümleme boyunca işlevsel ya d edimsel çeviriyi savunarak erek metinde iletişimsel düzeyde mesajın korunmasının önemini vurgulaması değerli görülmüştür. Bununla birlikte kaynak metnin işlevinin belirlenmesi ve bunu erek metinle karşılaştırılması sonucunda açık ve örtük çeviri türü belirlenmesi ancak bir çeviri metnin her iki çeviri türünü de içerebileceğini belirtmesi modelinde nesnelleşme anlamındaki düşüncesini desteklediğini göstermiştir.

Tez çalışmasını üçüncü ve son bölümünde ise öncelikle seçtiğimiz *Alice's Adventures in Wonderland* eseri tanıtılmıştır. Alice's birden fazla alanda çeşitli çalışmalara konu olan bir eser olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak metnin farklı alanlarda zengin alt anlamlar içermesi farklı çalışmalara yönelinmesini gerekli kılmıştır. Bu kapsamda, söz oyunları, deyimler ya da kültürel motiflerin çevirisi yerine farklı bir dünyaya düşen bir meraklı kızın sorgulayıcı ve karasız tutumu hem kaynak hem de erek metinde gerçeklik kipliği kullanımlarına çalışmamız için örnekler sunmuştur. Bu doğrultuda gerçeklik kipliği kullanımlarına yönelik zengin içerik sunan örnekler House'ın modeli çerçevesinde söylem alanı, söylem kipi ve söylem moduna uygun olarak çözümlenmiştir. Kaynak ve erek metinde ayrı ayrı çözümlenen ve işlevleri belirlenen gerçeklik kiplikleri karşılaştırmalı olarak da değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda kaynak metinde gerçeklik kipliği kullanımları daha çok dilbilgisel belirteçlerle işaretlenmiş olup öykünün Viktorya dönemi baskına yönelik eleştirileri, yazarın bireysel amacını, konuşan özne Alice'in, daha çok emin olamama tutumunu vurgulayan düşünsel işlevi yansıtan kullanımlar olarak karşımıza çıkmıştır. Erek metinde ise kaynak metinde gerçeklik kipliklerinin sundukarı işlev çoğu zaman korunmakla birlikte Viktorya dönemine yönelik eleştirel bakış açısı tam olarak benimsenmediğinde nüans farklılıkları gözlemlenmiştir. Bazı örneklerde konuşan özne Alice'in erek metinde daha kararlı bir tutum sergilediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte çevirmen ön sözünde bahsettiği üzere Türkçenin zengin dil kullanımından yararlanmıştır. Kaynak metinde sunulan dilbilgisel kiplik işaretleyicileri yerine, bazı örneklerde konuşmaya doğal akışlar kazandıran gündelik dil kullanımlarıyla gerçeklik kipliği işlevi sunan söylemsel tercihleri de edimsel çeviriyle sağlamıştır. Bu da

örneklerin çoğunda erek dilin iletişimsel özellikleri kapsamında işlevsel veya edimsel eşdeğerliği gözeterek örük çeviri anlayışına yöneldiğini göstermiştir.

Bu tez çalışması boyunca yapılan araştırmalar sonucunda dilbilgisel bir kullanım olan kipliğin sadece dilbilgisel işaretleyicilerle değil söylemsel kullanımlarla da metinde işlevsel bir görev üstlendiği gözlemlenmiştir. Bu işlevsel görevlerinin çeşitliliği ve konuşan öznenin duygu ve davranışlarına bağlı gelişmesi iki dilde yapılan çalışmaların bir bilgi ya da durumu değerlendirmeye yönelik sundukları farklı bakış açılarını görünür kılmıştır. Kaynak metinde bu kullanımlar yazarın yaşadığı döneme yönelik eleştirel tutumunu göstermede görev üstlenmiştir. Bu doğrultuda yazarın, katı eğitim anlayışında yetişen çocuklara sorgulayan ve bazı durumlardan emin olamasa bile çözüm arayışına giren Alice ile toplumsal düzeyde bir mesaj verdiği yargısına varılmıştır. Bu kapsamda modern çağa ait olan Türkçe eserde gerçeklik kipliği kullanımları Alice'in sorgulayan karakterini belirginleştirse de daha çok muhatap yani okuyucuyla iletişime geçme yönünde işlevsel görevler üstlenmiştir. Sonuç olarak, gerçeklik kipliğinin söylemsel görevlerinin yanı sıra yazarın eserinde amacını ortaya koymada görevli kullanımlar olarak karşımıza çıktığını söylememiz mümkündür. Dolayısıyla bu kullanımların bir eserin farklı dönemlerde basılmış çevirilerinde ya da bir yazarın farklı eserlerinde ve çevirilerinde sundukları işlevlerin çözümlenmesi, diller ile kültürler açısından sunulan çeşitli bakış açılarını göstermede sosyolojik alandaki tartışmalara da zemin hazırlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AMOUZADEH, M.
& TAVANGAR, M. &
SHAHNASERI, S.:
2012
ASLAN DEMİR, S.:
2008
BALCI, A.: 2005
BROEK, VAN DEN
R.: 1985
BYBEE, J. &
FLEISCHMAN, F.:
1995
BYBEE, J. &
PERKINS, R. &
WILLIAM P.: 1994
CARROLL, L.: 1993
CARROLL, L.: 2009
COATES, J.: 1983
- “Subjective modality in Persian and English parallel texts, in Subjectivity in Language and Discourse”, Ed.: Nicole Baumgarten, Inke Du Bois and Julian House, East Sussex, **Emerald Group Publishing**, s. 245-266.
- Türkçede İsteme Kipliği Semantik-Pragmatik Bir İnceleme**, Ankara, Grafiker Yayınları.
- “A Comparative Analysis on Pun Translation in Alice in Wonderland”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- "Second thoughts on Translation Criticism: A Model of Its Analytic Function", **The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation**, Ed.: T. Hermans, London: Croom Helm, s. 54-62.
- “Modality in grammar and discourse: An introductory essay”, **Modality in Grammar and Discourse**, Ed.: J. Bybee ve S. Fleischman, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing, s. 1-14.
- The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World**, Chicago, University of Chicago Press.
- Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking-Glass**, Hertfordshire, Wordsworth Editions Limited.
- “**Alice Harikalar Diyarında ve Aynadan İçeri**”, Çev. Kıymet Erzincan Kına, İstanbul, İthaki Yayınları.
- The Semantics of Modal Auxiliaries**, Repr. London: Croom Helm.

- COATES, J.: 1987 “Epistemic Modality and Spoken Discourse”,
Transactions of the Philological Society, 85(1), s. 110-131.
- DE HAAN, F.: 2006 “Typological approaches to modality,” **The Expression of Modality**, Ed.: W. Frawley, Berlin/New York: Mouton de Gruyter, s. 27-70.
- DİLÂÇAR, A.: 1971 “Grammer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi,” **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten**, Sayı 19, s. 83-145.
- EMEKSİZ, Z. E.: 2008 “Türkçede kiplik anlamının belirsizliği ve anlamsal roller,” **Dil Dergisi**, 0(141), s. 55- 66.
- ERZİNCAN KINA, K.: 2009 “Sunum: Lewis Carroll ve yapıtları üzerine.” İçinde L. Carroll, **Alice Harikalar Diyarında ve Aynadan İçeri** (Çev.: K. Erzincan Kına, 2. bs. s. 5-14), İstanbul, İthaki Yayınları.
- FRAWLEY, W.: 1992 **Linguistic semantics**, Hillsdale, NJ: Laurence Erlbaum Associates, Publishers.
- GARDNER, M.: 2021 “Açıklamalı notlarıyla Alice: Giriş”, İçinde L. Carroll, **Açıklamalı notlarıyla Alice Harikalar Diyarında & Aynanın İçinden: Tam metin** (Çev.: M. Sözen, Ed.: M. Gardner, s.15-23). İstanbul, Everest Yayınları.
- GREEN, L. R.: 1960 **Lewis Carroll**, London: Bodley Head.
- GREGORY, M.: 1967 “Aspects of varieties differentiation,” **Journal of Linguistics**, 3,177-197.
- HALLIDAY, M. A. K.: 1978 **Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning**, London: Edward Arnold.
- HALLIDAY, M. A. K.:1976 **System and function in language: Selected papers**, London: Oxford University Press.

- HALLİDAY, M. A. K.:1994 **An Introduction to Functional Grammar**, London: Edward Arnold.
- HALLİDAY, M.A.K.: 1970 “Language Structure and Language Function,” **New Horizons in Linguistics**, Ed.: In Lyons, J., Penguin, Harmondsworth, s. 140-165.
- HATIM, B., & MASON, I.: 1990 **Discourse and the Translator**, London and New York: Longman.
- HİRİK, S.: 2014 “Türkiye Türkçesinde Bilgi Kiplikleri,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- HİRİK, S.: 2017 “Türkiye Türkçesinde söylem ve bilgi kipliği ilişkisi,” **İdil Dergisi**, 6 (35), s.1955-1966.
- HOUSE, J.: 1997 **Translation Quality Assessment: A Model Re-visited**, Tübingen: Narr.
- HOUSE, J.: 2001 “Translation Quality Assessment: Linguistic Description versus Social Evaluation”, **Meta**, 46(2), s. 243–257.
<https://doi.org/10.7202/003141ar>
- HOUSE, J.: 2006 “Text and context in translation,” **Journal of Pragmatics**, 38(3), s. 338–358.
<https://doi.org/10.1016/j.pragma.2005.06.021>
- HOUSE, J.: 2008 “Beyond Intervention: Universals in Translation?” **trans-com** 1 (1), s. 6-19.
- HOUSE, J.: 2015 **Translation Quality Assessment: Past and Present**, Routledge: London and New York.
- HOUSE, J.: 2016 **Translation as communication across languages and cultures**, Routledge.
- HOUSE, J.: 2018 **Translation The Basics**, New York, USA: Routledge.
- HUNT, P.: 2009 “Introduction”, In L. Carroll, **Alice's adventures in Wonderland and Through the looking-glass** (Ed.: P. Hunt, s.vii-xliv). New York, Oxford University Press.

- HYLAND, K.: 1998 “Boosting, hedging and the negotiation of academic knowledge,” **Text & Talk**, 18(3), s. 349-382. <https://doi.org/10.1515/text.1.1998.18.3.349>
- İDEMEN, M. S. E.: 2019 “Çift Erek Kitleli Değişken Bir Metin Olarak Alice Harikalar Diyarında Çevirilerinde Yayınevi İdeolojilerinin Varlığının Sorgulanması”, Yayınlanmamış yüksek lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İNCE, Ü.: 1993 “Çeviriyi Eleştirmeden Önce,” **Dilbilim Araştırmaları Dergisi**, 4, s. 5-11.
- JEHANGIR, H.: 2023 “A corpus-based contrastive analysis of modal adverbs of certainty in English and Urdu,” PhD thesis, Lancaster University, United Kingdom.
- KANSU YETKİNER, N.: 2016 “İncelik Kuramı ve Yüz Olgusu Bağlamında Çeviri Çalışmalarında İşlevsel-Edimbilimsel Eleştiri Yöntemi Uygulaması,” **Dilbilim Araştırmaları**, Sayı19, s. 31–50.
- KARABAĞ, İ.: 2000 “Türkçede Kip ve Kiplik Olgusu,” **Türk Dili**, S: 585, s. 275-278.
- KERİMOĞLU, C.: 2011 **Kiplik İncelemeleri ve Türkçe**, İzmir: Dinazor Kitabevi.
- KIEFER, F.: 1997 “Presidential Address Modality and Pragmatics,” **Folia Linguistica XXXI/3-4**, Berlin: Mouton de Gruyter, s. 241-253.
- KOCAMAN, A.: 1993 “Çeviri, Çeviri Eleştirisi ve Dilbilim,” **Dilbilim Araştırmaları Dergisi**, 4, s. 1-4.
- KOLLER, W.: 1989 “Equivalence in Translation Theory”, **Readings in Translation Theory**, Ed.: Andrew Chesterman, Finland, Oy Finn Lectura Ab, (1979).
- KOŠAŘ, P.: 2008 “Epistemic Modal Verbs in Translation” Online, Diplomová práce, Brno: Masarykova univerzita,

Filozofická fakulta, (Çevrimiçi)

<https://is.muni.cz/th/h6xg8>.

- KRANICH S.: 2009 “Epistemic modality in English popular scientific articles and their German translations” **trans-kom. Zeitschrift für Translationswissenschaft und Fachkommunikation** 2 (1), s. 26-41.
- KRANICH S.: 2011 “To hedge or not to hedge. The use of epistemic modal expressions in popular science in English texts, English German translations and German original texts,” **Text & Talk** 31 (1), s. 77-99.
- KRATZER, A.: 2012 **Modals and conditionals**, New York: Oxford University Press.
- LYONS, J.: 1977 **Semantics**, (2 vols.), **Cambridge**: Cambridge University Press.
- MORTENSEN, J.: 2012 “Subjectivity and intersubjectivity as aspects of epistemic stance marking,” **Subjectivity in language and in discourse** Ed.: In N. Baumgarten, I. Du Bois, & J. House, Bingley: Emerald, s. 229-246.
- MUNDAY, J.: 2016 **Introducing Translation Studies: Theories and Applications** (4th ed.), Routledge.
- MYSTRIDOU, K.: 2015 “Türkiye Türkçesinde Bilgisellik Kipliği ve Kesinlik Dereceleri,” Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- NARROG, H.: 2005 “Modality, mood and change of modal meanings: A new perspective,” **Cognitive Linguistics**, 16.4, s. 677-731.
- NG, Y.L.E.: 2009 “A systemic approach to translating style: a comparative study of four Chinese translations of Hemingway’s *The Old Man and the Sea*,” Phd thesis, UCL (University College London).

- NORD, C.: 2005 **Text analysis in translation: theory, methodology, and didactic application of a model for translation-oriented text analysis**, Amsterdam; New York: Rodopi.
- NUYTS, J.: 2016 “Analyses of the modal meanings,” **The Oxford handbook of modality and mood**, Ed. : J. Nuyts & J. van der Auwera Oxford University Press, s. 31-49.
- PACEK, D.: 2002 “The Double Life of Alice: Polish Translations of Alice’s Adventures in Wonderland,” **Translation Studies in the New Millennium International Conference** October 16-18. Bilkent University. Edited by Barbara Blackwell Gülen, İsmail Boztaş, Christopher Veldheus: Goethe Insitut: Ankara, s. 305-317.
- PALMER, F. R.: 2001 **Mood and Modality** (2nd ed.), Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press.
- PORTNER, P.: 2009 **Modality**, Oxford, UK: Oxford University Press.
- RAMÓN, N.: 2009 “Translating Epistemic Adverbs from English into Spanish: Evidence from a Parallel Corpus” **Meta**, 54(1), s. 73–96.
- REICHERTZ, R.: 1997 **The Making of the Alice Books, Lewis Carroll’s Uses of Earlier Children’s Literature**, London, McGill-Queen’s University Press.
- REISS, C.: 1989 “Text types, Translation Types and Translation Assessment, Readings in Translation Theory,” **Readings in Translation Theory**, Ed.: Andrew Chesterman. Finland: oy Finn Lectura Ab, 105-115.
- SAAT, H.: 2022 “Türkçede Bilgi Kipliği Alanı,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- SHAVIT, Z.: 1986 **Poetics of children's literature**, Athens and London, University of Georgia Press.

- ŠOLIEŅĒ, A.: 2007 “Epistemic modality in English and Lithuanian translations”, **Kalba ir kontekstai**, t. 2, s. 90-102.
- ŠOLIEŅĒ, A.: 2016 “(Non)epistemic modality: English "must", "have to" and "have got to" and their correspondences in Lithuanian,” **Kalbotyra**, t. 69, s. 223-245.
- SWEETSER, E.: 1984 “Semantic structure and semantic change: A cognitive linguistic study of modality, perception, speech acts, and logical relations,” PHD dissertation. Berkeley: University of California.
- TABAKOWSKA, E.: 1989 “Lexical markers of subjective modality and translation equivalence in English and Polish,” **Multilingua**, 8(1), s. 21-36.
- URGAN M.: 2003 **İngiliz Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- ÜZÜM, M.: 2019 “Epistemik kiplik işaretleyicilerinin söz dizimsel özellikleri: Özbek ve Türkiye Türkçesi,” **Türkoloji Dergisi**, 23(2), s. 452-492.
- VON FINTEL, K.: 2006 “Modality and language,” **Encyclopedia of philosophy – second edition**, Ed.: Donald M. Borchert, Detroit: MacMillan Reference.
- WILSS, W.: 1982 “The Science of Translation,” **Problems and Methods**, Vol. 80, Tübingen: Narr.
- YILMAZ KUTLAY, S.: 2015 “Kişisel tarihin bir ürünü olarak çevirmen habitusu,” **International Journal of Language Academy**, 3(1), s. 428-437.
- YILMAZ, S., & YILMAZ, A.: 2012 “Konuşma dili olarak Türkçenin iki temel alanda incelenmesi: Tonlama ve sözceleme,” **Journal of Turkish Language and Literature**, 35(35), s. 197-228.

ZUPAN, S.: 2016

“Epistemic Modality in Translation: Poe’s “The Fall of the House of Usher,” **AAA: Arbeiten Aus Anglistik Und Amerikanistik**, 41(1), s. 5–24.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/german-english/immer-wieder?q=immer+wieder>, 19 Eylül 2023

<https://library.harvard.edu/sites/default/files/static/onlineexhibits/alice/translation/index.html> 10 Haziran 2024

<https://www.penguinrandomhouse.com/books/608643/alices-adventures-in-wonderland-by-lewis-carroll-illustrated-by-carly-gledhill/>, 20 Temmuz 2024

https://shop.bl.uk/products/alices-adventures-in-wonderland?_pos=24&_sid=db67661b2&_ss=r 20 Temmuz 2024

https://global.oup.com/education/product/oxford-children-s-classics-alice-s-adventures-in-wonderland-9780192789020/?region=international&srsId=AfmBOoqtbXUU6z5FYTXcZXyMXi7UfKlIhIDTwlRzf_e1vTBo7dJruLuY, 20 Temmuz 2024

<https://www.penguin.co.uk/books/60348/alices-adventures-in-wonderland-and-through-the-looking-glass-by-carroll-lewis/9780141192468>, 20 Temmuz 2024

<https://global.oup.com/academic/product/alices-adventures-in-wonderland-and-through-the-looking-glass-9780199558292?cc=tr&lang=en&> 20 Temmuz 2024

<https://www.iskulttur.com.tr/alice-harikalar-diyarinda2.aspx> 20 Temmuz 2024

<https://www.renkitap.com/urun/alice-harikalar-diyarinda-lewis-carroll-9786257026376> 20 Temmuz 2024

<https://www.canyayinlari.com/alice-harikalar-ulkesinde-9789750706141?seq=fxaxAUs6RcOdoATebXl3GQ&seqtxt=alice> 20 Temmuz 2024

<https://www.trendyol.com/pogo-cocuk/alice-harikalar-diyarinda-p-5860047> 20 Temmuz 2024

<https://www.istanbulkitapcisi.com/alice-harikalar-diyarinda-721392> 20 Temmuz 2024

<https://www.hepkitap.com.tr/tr/kitaplarimiz/yetiskin/kdetay/alice-harikalar-diyarinda>, 20 Temmuz 2024

https://www.iskulttur.com.tr/alice-harikalar-diyarinda-3.aspx?srsId=AfmBOoqN_u_jjaP0H4ISnNXmXb8fY1ZnZcE38w8btcHn5JEk8AR-MIw3, 20 Temmuz 2024

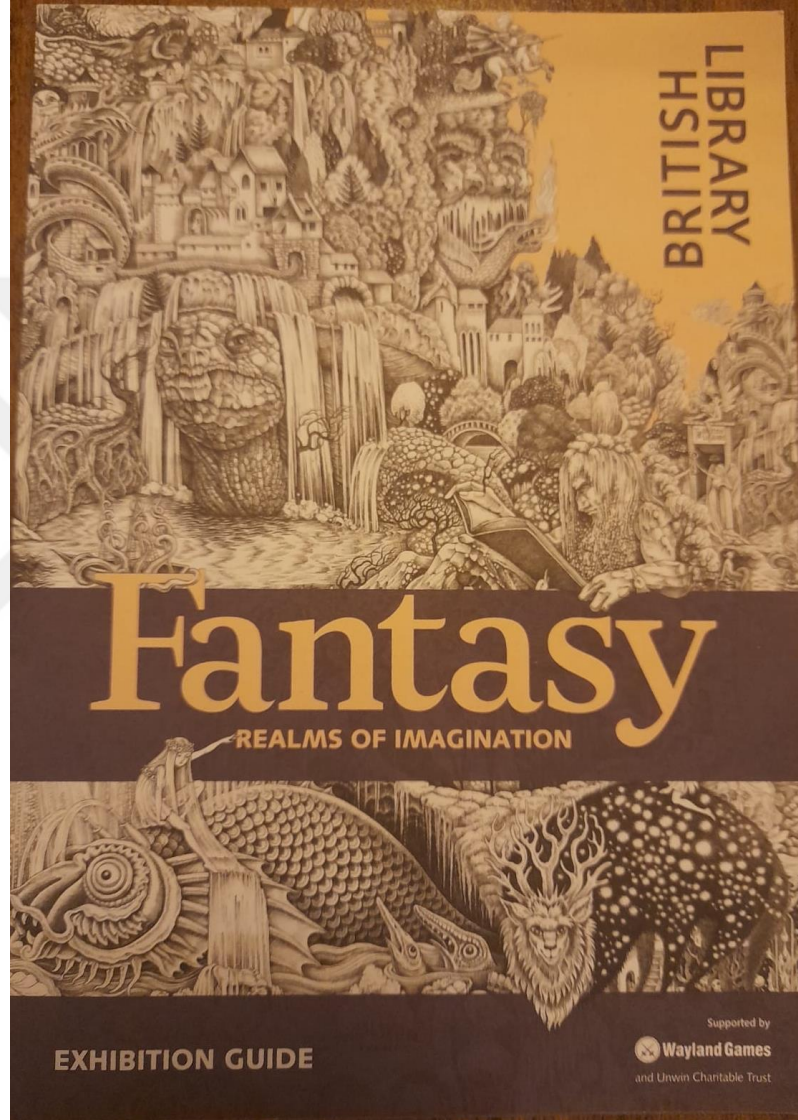
<https://www.kitapyurdu.com/kitap/alice-harikalar-diyarinda-ve-aynadan%20iceri/145748.html?srltid=AfmBOopopgi5ZY1Ah2mmlDJzILzw4WEv9setOHZjb%20x1AGKfxLo-lZtE> 20 Temmuz 2024

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/let-me-see-let-s-see?q=let+me+see>, 21 Temmuz 2024

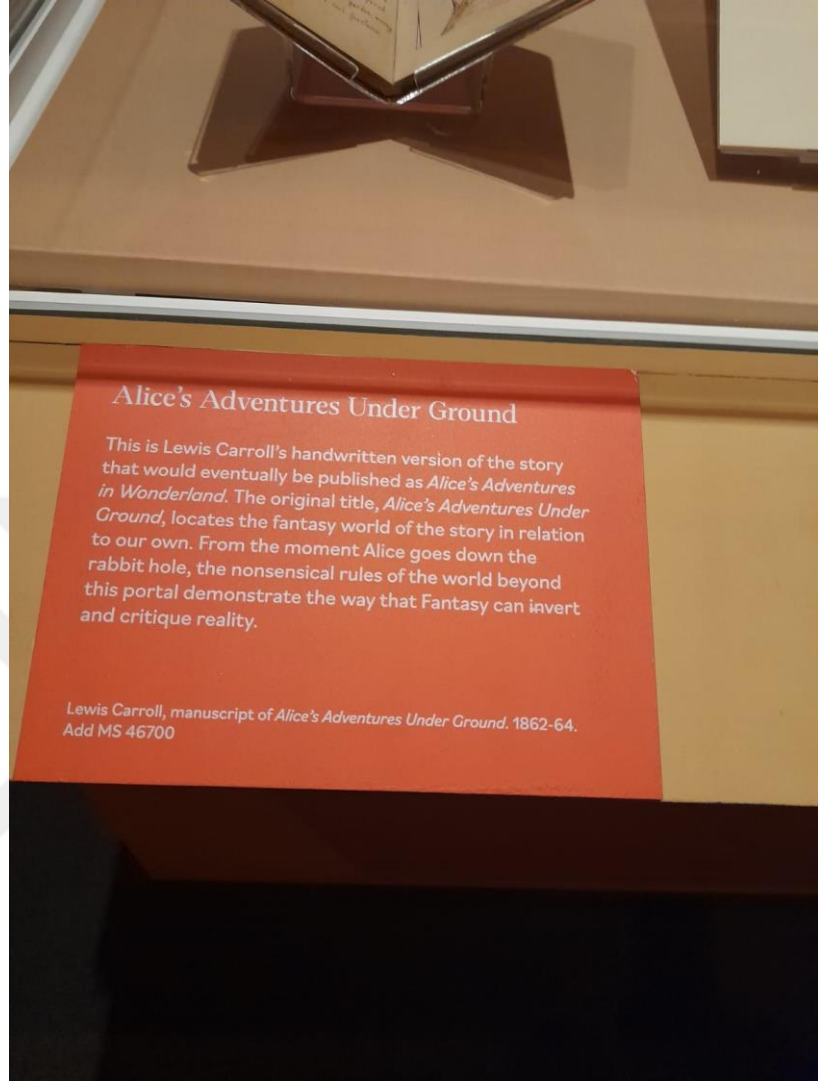

EKLER

EK-1

British Library’de 23 Ekim 2024-25 Şubat 2024 tarihleri arasında FANTASY REALMS OF IMAGINATION isimli serginin katılım broşürü

FANTASY REALMS OF IMAGINATION isimli sergide Lewis Carroll'ın el yazması *Alice's Adventures in Under Ground* eserinin açıklaması